

1 Liber 1

- Et michi conspicuum meritis belloque tremendum,
Musa, uirum referes, Italis cui fracta sub armis
Nobilis eternum prius attulit Africa nomen.
Hunc precor exhausto liceat michi sugere fontem
5 Ex Elicone sacrum, dulcis mea cura, Sorores,
Si uobis miranda cano. Iam ruris amici
Prata quidem et fontes uacuisque silentia campis
Fluminaque et colles et apricis otia siluis
Restituit Fortuna michi: uos carmina uati
10 Reddite, uos animos. Tuque, o certissima mundi
Spes superumque decus, quem secula nostra deorum
Victorem atque Herebi memorant, quem quina uidemus
Larga per innocuum retegentem uulnera corpus,
Auxilium fer, summe parens. Tibi multa reuertens
15 Vertice Parnasi referam pia carmina, si te
Carmina delectant; uel si minus illa placebunt,
Forte etiam lacrimas, quas (sic mens fallitur) olim
Fundendas longo demens tibi tempore seruo.
Te quoque, Trinacrii moderator maxime regni,
20 Hesperieque decus atque eui gloria nostri,
Iudice quo merui uatumque in sede sedere
Optatasque diu lauros titulumque poete,
Te precor: oblatum tranquillo pectore munus
Hospitio dignare tuo; nam cuncta legenti
25 Forsitan occurret uacuas quod mulceat aures
Peniteatque minus suscepti in fine laboris.
Preterea in cuntos pronum sibi feceris annos
Posteritatis iter: quis enim damnare sit ausus
Quod uideat placuisse tibi? Fidentius ista
30 Arguit expertus, nutu quam simplice dignum
Effecisse potes quod non erat. Aspice templis
Dona sacris affixa pauens ut uulgus adoret:
Exime; despiciet. Quantum tua clara fauori
Fama meo conferre potest! modo mitis in umbra
35 Nominis ista tui dirum spretura uenenum
Inuidie latuisse uelis, ubi nulla uetustas
Interea et nulli rodent mea nomina uermes.
Suscipe, iamque precor, regum inclite, suscipe tandem
Atque pias extende manus et lumina flecte.
40 Ipse tuos actus meritis ad sidera tollam
Laudibus, atque alio fortassis carmine quondam
(Mors modo me paulum expectet! non longa petuntur)
Nomen et alta canam Siculi miracula regis,
Non audita procul, sed que modo uidimus omnes
45 Omnia. Namque solent, similis quos cura fatigat,
Longius isse retro: tenet hos millesimus annus
Solicitos; pudet hac alios consistere meta;
Nullus ad etatem propriam respexit, ut erret
Musa parum notos nullo prohibente per annos
50 Liberior: Troiamque adeo canit ille ruentem,
Ille refert Thebas iuuenemque occultat Achillem,
Ille autem Emathiam Romanis ossibus implet.
Ipse ego non nostri referam modo temporis acta,
Marte sed Ausonio sceleratos funditus Afros

- 55 Eruere est animus nimiasque retundere uires.
 At semper te corde gerens properansque reuerti
 Rex, iter hoc ingressus agam, tua maxima facta
 Non ausus tetigisse prius. Magis illa trahebant;
 Sed timui, me teque uidens atque omnia librans.
- 60 Ingenium tentare libet, si forte secundis
 Cesserit auspiciis; solidis tunc uiribus alta
 Aggrediar, namque ipse aderis, meque ampla uidebit
 Inclita Parthenope redeuntem ad menia rursus
 Et Romana iterum referentem sarta poetam.
- 65 Nunc teneras frondes humili de stipite uulsi,
 Scipiade egregio primos comitante paratus:
 Tunc ualidos carpam ramos; tu nempe iuuabis
 Materia, generose, tua, calamumque labantem
 Firmabis, meritumque decus continget amanti
- 70 Altera temporibus pulcerrima laurea nostris.
 Quae tantis sit causa malis, que cladis origo
 Queritur: unde animi, quis tot tolerare coegit
 Dura pererrato ualidas furor equore gentes,
 Europamque dedit Libie Libiamque rebellem
- 75 Europe, alterno uastandas turbine terras.
 Ac michi causa quidem studii non indiga longi
 Occurrit radix cunctorum infecta malorum
 Inuidia, unde oriens extrema ab origine mors est,
 Atque aliena uidens tristi dolor omnia uultu
- 80 Prospera. Non potuit florentem cernere Romam
 Emula Carthago. Surgenti inuiderat urbi;
 Sed grauius tulit inde parem; mox uiribus auctam
 Vidit et imperio domine parere potentis
 Ac leges audire nouas et ferre tributum
- 85 Edidicit, tacitis intus sed plena querelis,
 Plena minis. Frenum funesta superbia tandem
 Compulit excutere et clades geminare receptas.
 Angebant dolor atque pudor seruilia passos
 Multa uiros, animisque incesserat addita duris
- 90 Tristis auaritia et nunquam satiabile uotum.
 Permixte spes amborum optatumque duobus
 Imperium populis: dignus sibi quisque uideri
 Omnia cui subsint, totus cui pareat Orbis.
 Preterea damnumque recens iniuriaque atrox
- 95 Insula Sardinie amissa et Trinacria rapta
 Atque Hispana nimis populo, confinis utrique,
 Omnibus exposita insidiis, aptissima prede
 Terra tot infandos longum passura labores,
 Haud aliter quam cum medio deprensa luporum
- 100 Pinguis ouis nunc huc rapidis, nunc dentibus illuc
 Voluitur inque tremens partes discernitur omnis
 Bellantum proprioque madens resupina cruore.
 Accessit situs ipse loci: Natura locauit
 Se procul aduerso spectantes litore gentes,
- 105 Aduersosque animos, aduersas moribus urbes,
 Aduersosque deos odiosaque numina utrinque,
 Pacatique nichil; uentos elementaque prorsus
 Obuia et infesto luctantes equore fluctus.
 Ter grauibus certatum odiis et sanguine multo;
- 110 At ceptum primo profligatumque secundo
 Est bellum, si uera notes: nam tertia nudus
 Prelia finis habet modico confecta labore.
 Maxima nos rerum hic sequimur mediosque tumultus
 Eximiosque duces et inenarrabile bellum.

- 115 † Vltima sidereum iuuenem lassata procellis
Hesperia excussamque graui ceruice catherenam
Ausoniumque iugum Romanaque senserat arma.
Iam fuga precipites longe trans equora Penos
Egerat: horruerant animos dextramque tonantis
- 120 Fulmineam moresque ducis famamque genusque
Armorumque nouas artes atque orsa cruentis
Nobilitata malis. Vix tandem litore Mauro
Perfidus urgentem respectans Hasdrubal hostem
Tutus erat. Sic uenantum perterritus acrem
- 125 Respicit atque canum ceruus post terga tumultum,
Montis anhela procul de uertice colla reflectens.
Constitit Oceano domitor telluris Hibere,
Qua labor ambiguus uatum pelagique Columnas
Verberat Herculeas, ubi fessus mergitur alto
- 130 Phebus et estiuo detergit puluere currum.
Hic ubi non uis ulla manu mortalis, at ipsa
Omnipotens aduersa aditum Natura negabat,
Constitit atque audis prereptum faucibus hostem
Indoluit. Vicisse parum; iam blandior egrum
- 135 Non mulcet Fortuna animum; Carthagine recta
Gloria gestarum sordebat fulgida rerum.
Nempe uidebat adhuc profugum longinqua tuentem
Lentaque semineci uibrantem spicula dextra.
Turbida quin etiam rumoribus omnia miscens
- 140 Fama procul nostro ueniens crescebat ab orbe
Arcibus instantem Ausoniis uolitare sub armis
Hanibalem, patrieque faces sub menia ferri;
Illustres cecidisse duces, ardere nefandis
Ignibus Hesperiam, atque undantia cedibus arua.
- 145 Vrgebat uindicta patris pietasque mouebat
Vt ceptum sequeretur opus. Nam sanguine seuo
Cesorum cineresque sacros umbrasque parentum
Placari, atque Itala detergi fronte pudorem,
Hic amor assiduus pulsabat pectora clari
- 150 Scipiade, in frontem eliciens oculosque iuuenta
Fulgentes calido generosas corde fauillas.
Anxia nox, operosa dies, uix ulla quietis
Hora duci: tanta indomito sub pectore uirtus!
Has inter curas, ubi sensim amplexibus atris
- 155 Nox uadam laxabat humum, Tithonia quamuis
Vxor adhuc gelidumque senem complexa foueret,
Necdum purpureo nitidas a cardine ualuas
Vellere seu roseas ause reserare fenestras
Excirent dominum Famule que secula uoluunt,
- 160 Fessus et ipse caput posuit. Tum lumina dulcis
Victa sopor clausit; celoque emissa silenti
Vmbra ingens faciesque patris per nubila raptim
Astitit ostendens caro precordia nato
Et latus et multa transfixum cuspide pectus.
- 165 Diriguit totos inuenis fortissimus artus,
Arrecteque horrore come. Tunc ille pauentem
Corripit et noto permulcens incipit ore:
"O decus eternum generisque amplissima nostri
Gloria, et o patrie tandem spes una labanti,
- 170 Siste metum, memorique animo mea dicta reconde.
Optimus ecce breuem, sed que, nisi despicias, horam,
Multa ferat placitura, dedit moderator Olympi.
Ille meis uictus precibus stellantia celi
Limina - perrarum munus - patefecit et ambos

- 175 Viuentem penetrare polos permisit, ut astra
 Me duce et obliquos calles, patrieque labores
 Atque tuos, et adhuc terris ignota Sororum
 Stamina, tum rigido contortum pollice fatum
 Aspicias. Huc flecte animum. Viden illa sub Austro
- 180 Menia et infami periura palatia monte
 Femineis fundata dolis? Viden ampla furentum
 Concilia et tepido stillantem sanguine turbam?
 Heu nimium nostris urbs insignita ruinis!
 Heu nuribus trux terra Italis! iterum arma retentas
- 185 Fracta semel, uacuisque iterum struis agmina bustis?
 Sic Tybrim indomitum, segnissime Bagrada, temnis?
 Sic modo, Birsia ferox, Capitolia despicias alta?
 Experiere iterum et dominam per uerbera nosces.
 Is tibi, nate, labor superest, ea gloria iusto
- 190 Marte parem factura deis. Hec uulnera iuro
 Sacra michi merito, patrie quibus omne rependi
 Quod dederat, quibus ad superos Mauortia uirtus
 Fecit iter: non ulla, meos fodientibus artus
 Hostibus atque abeunte anima, michi multa dolenti
- 195 Occurrisse prius tanti solamina casus,
 Quam quod magnanimum post funera nostra uidebam
 Ultorem superesse domi. Spes ista leuabat
 Inde metus alios, hinc sensum mortis amare."
 Talia narrantem percurrit et impia mestis
- 200 Vulnera luminibus totumque a uertice corpus
 Lustrat adusque pedes: at mens pia prominet extra,
 Vbertimque fluunt lacrimae. Nec plura parantem
 Sustinuit, mediisque irrumpens uocibus orsus:
 "Heu heu! quid uideo? quisnam hec michi pectora duro
- 205 Confixit mucrone, parens? que dextra uerendam
 Gentibus immerito uiolauit sanguine frontem?
 Dic, genitor; nil ante queas committere nostris
 Auribus." Hec dicens alto radiantia fletu
 Sidera uisus erat sedesque implesse quietas.
- 210 Infima si liceat summis equare, marina
 Piscis aqua profugus fluuioque repostus ameno
 Non aliter stupeat, si iam dulcedine captum
 Vis salis insoliti et subitus circumstet amaror,
 Quam sacer ille chorus stupuit. Namque hactenus ire
- 215 Et dolor et gemitus et mens incerta futuri
 Atque metus mortis mundique miserrima nostri
 Milia curarum, rapide quibus optima uite
 Tempora et in tenebris meliores ducimus annos:
 Illic pura dies, quam lux eterna serenat,
- 220 Quam nec luctus edax nec tristia murmura turbant,
 Non odia incendunt. Noua res, auremque deorum
 Insuetus pulsare fragor, pietate recessus
 Lucis inaccessu tacitumque impleuerat axem.
 At pater amplexu cupido precibusque modestis
- 225 Occupat et grauibus cohibet suspiria dictis:
 "Parce, precor, gemitu; non hunc tempusque locusque
 Exposcunt. Sed uisa animum si uulnera tangunt
 Vsque adeo, iuuat et patrios agnoscere casus,
 Accipe; nam paucis perstringam plurima uerbis.
- 230 Sexta per Hesperios penitus uictricia campos
 Nostraque signa simul Romanaque uiderat estas,
 Cum michi iam bellique moras curasque peroso
 Consilium, teste euentu, Fortuna, dedisti
 Magnificum: infelix fido ut cum fratre uiritim

- 235 Sollicitum partirer onus geminumque moranti
 Incuterem bello calcar. Sic alite leua
 Distrahimur tandem et scissis legionibus ambo
 Insequimur late sparsis regionibus hostem.
 Nondum plena colis iam stamina nostra Sorores
- 240 Destituunt fesse, iam Mors sua signa relinquit.
 Illicet imparibus ueriti concurrere fati
 Fraudis opem dubio poscunt in tempore Peni.
 Ars ea certa uiris et nostro cognita damno.
 Celtarumque animos, quibus auxiliaribus arma
- 245 Fratris ad id steterant, pretio corrumpere adorti,
 Persuasere fugam: nostrorum exempla per euum
 Ante oculos gestanda ducum, ne robore freti
 Externo, proprio non plus in milite fidant.
 Obicit ille deos, ius, fas et inania uerba!
- 250 Raptim abeunt tacitoque uale. Vis quanta metallo est!
 Di, Pudor, alma Fides, uni succumbitis auro!
 Presidio nudata acies fraterna retrorsum
 Auia constituit siccosque recurrere montes:
 Hec uisa est spes una duci. Premit hostis acerbus,
- 255 Doctus ad extremum cedenti insistere tergo.
 Me quoque iam magno distantem Punica tractu
 Agmina cingebant, que clam nouus auxerat hostis
 Improbis insultans. Visum et michi credere Fato.
 Nequicquam: uetitum caro me iungere fratri;
- 260 Inferior numero multum tribus undique castris
 Vallabar, multumque locis premebar iniquis.
 Ferrum aderat; spes nulla fuge: quod Fata sinebant
 Tempore in angusto, durissima pectora ferro
 Pandimus atque Afras Herebo detrudimus umbras.
- 265 Ira dolorque dabant animos: ars bellica nusquam
 Consilii que nichil. Ceu dum uelamina pastor
 Fida gerens apibus bellum mouet improbus almis,
 Nocte sub obscura trepidant, mox dulcia meste
 Excedunt inopi substrata cubilia cera,
- 270 Inde ruunt ceceque fremunt, sparsoque uolatu
 Importuno instant capiti; stat callidus hostis
 Inceptique tenax, postque irrita uulnera uictor
 Eruit extirpatque pie cunabula gentis:
 Sic, que sola salus miseris et summa uoluptas,
- 275 Inuisam iaculis gladioque ultore cohortem
 Tundimus et rabidas in uulnere linquimus iras.
 Illi ex composito stabant, ceu flantibus Austris
 Aerius consistit Erix atque astriger Athlas.
 Quid moror? Incauti armorum sub nube uirumque
- 280 Obruimur: Fortuna suum tenet inuida morem
 Auersata pios. Gelidus michi pectore sanguis
 Hesperat; agnosco insidias mortemque propinquam;
 Nec michi, sed patrie metuens, pro tempore raptim
 Ingredior dictis cuneos firmare labantes:
- 285 'Hac uia preclari, miles, patet ardua leti.
 I duce me, quem sepe alias maiore profecto es
 Fortuna, nunquam fama meliore secutus!
 Non acies ferri, facies non obuia Mortis
 Terreat: exiguo decus ingens sanguine Mauors
- 290 Obicit et caros illustrat cede nepotes.
 Nosce genus, patriamque libens amplectere sortem.
 Ignauum fortemque mori - ne tangere damno -
 Nature lex una iubet. Breue tempus utrique:
 Iam, licet et terre pelagique pericula cessent,

295 Vltro aderit suspecta dies. Hoc fortibus unum
 Contigit, ut leti morerentur; cetera flendo
 Turba perit lacrimasque metu diffundit inertes.
 Hora breuis longe testis uenit ultima uite.
 Ergo age, si Latio quicquam de sanguine restat,
 300 Morte palam facito; nam dum Fortuna sinebat,
 Vicimus et nostris exhibant funera dextris.
 At modo corporibus, - cedunt quando omnia retro -
 Sit satis obstruxisse uiam. Per pectora nostra
 Perque truces oculos uultusque in morte tremendos
 305 Transcendant! talem libet his opponere montem,
 His claustris uallare aditus! Sciat horrida ueros
 Barbaries cecidisse uiros, et pallida quamquam,
 Haud spernenda tamen Romana cadauera calcet!
 Accelera, bene nata cohors - in limine Mors est
 310 Inuidiosa bonis - Romanas semper ad aras
 Cum lacrimis recolenda piis et ture perenni!
 Talibus accensi coeunt et grandinis instar
 Scissa nube ruunt. In tela micantia primus
 Et circumfusos feror irrediturus in hostes.
 315 Consequitur deuota neci fortissima pubes.
 Sternimur et morimur: paucis tot milia contra
 Quid reliquum? Sed fata pii nunc ultima fratris
 Expectas; neque enim Hesperia felicior ora
 † Ille quidem extremo Fati de turbine frustra
 320 Surgere conatus magne sub mole ruine
 Oppressusque itidem. Nec mors magis ulla decebat
 Altera quam fratris. Fuerat concordia uite
 Mira, uel exiguis nunquam interrupta querelis:
 Vna domus uictusque idem, mens una duobus,
 325 Et mors una fuit. Locus idem corpora seruat
 Amborum ac cineres. Huc tempus forte sub unum
 Venimus. Hic nobis nulla est iactura uetusti
 Carceris: ex alto sparsos contemnimus artus.
 Odimus et laqueos et uincula nota timemus,
 330 Libertatis onus. Quod non sumus, illud amamus."
 Ille autem illacrimans: "Tua me, tua, care, profundo
 Corde premit pietas, genitor. Sed mollis inersque
 Vltio uerborum semper fuit ultima rerum.
 Dic tamen hoc, o sancte parens: an uiuere fratrem
 335 Teque putem atque alios, quos pridem Roma sepultos
 Defunctosque uocat?" Lente pater ipse loquentem
 Risit, et "O quanta, miseri, sub nube latetis!
 Humanumque genus quanta caligine ueri
 Voluitur! Hec" inquit "sola est certissima uita.
 340 Vestra autem mors est, quam uitam dicitis. At tu
 Aspice germanum. Viden ut contemptor acerbe
 Mortis eat? Viden indomitum sub pectore robur
 Et uiuum decus et flammantia lumina fronti?
 Quin etiam a tergo generosum respicis agmen?
 345 Hos michi defunctos audebit dicere quisquam?
 Et tamen egregios humani sorte tributi
 Efflauere animos ac debita corpora terre
 Liquerunt. Cernis nitido uenientia contra
 Purpureum radiare diem leta agmina uultu?"
 350 "Imo" ait "eximie; nec quicquam dulcius unquam
 Hos uidisse oculos memini. Sed nomina nosse
 Est animus; tibi ne, genitor, contraria mens sit;
 Per superos ipsumque Iouem, Solemque uidentem
 Omnia, per Frigios, si qua est ea cura, Penates,

355 Per si quid patrie uenit huc dulcedinis, oro.
 Aut ego fallor enim, aut quosdam hoc ex agmine noui,
 Et mores habitusque uirum faciesque gradusque,
 Insolitum licet ora micent, tamen ora recordor:
 Vidi etenim et patria nuper conuiximus urbe."
 360 "Vera quidem memoras. Fraus hunc modo rebus ademit
 Punica terrenis. Periit congressus iniquo
 Credulus etate heu! nimium Marcellus in illa
 † Iste memor finis lateri latus admouet ultro
 Nobiscumque libens celo spatiatur in amplo.
 365 Crispinus longe sequitur, quem perfidus uno
 Absumpsisse die tentauerat hostis; at illum
 Languida dilate tribuerunt uulnera morti;
 Alter ibi cecidit moriens, ubi furta latebant:
 Inde leuis recte penetrans huc spiritus illic
 370 Frigida carnifici dimisit membra cruento.
 En Fabium! celo maiestas maxima tanti
 Nominis et rerum iubet hunc habitare sereno.
 Cerne duces quantum! Licet hic Cunctator ab omni
 Dictus erat populo, tamen ingens gloria tardis
 375 Debita consiliis uiget. Hunc non flamma nec ensis
 Eripuit Latio, sed dum magis arma premebant
 Punica, tranquillum tulit huc animosa senectus.
 Sed magis ardentemque animis pugnasque frementem
 Cerne per insidias indigno funere Graccum
 380 Corpore seclusum ualido et pollentibus armis.
 Preterea Emilio nimium Sors inuida Paulo:
 Aspice magnanimum terebrant quot uulnera pectus!
 Cannensi Romana die defleta supremum
 Fata putans renuit cladi superesse; sed ultro
 385 Oblatum contempsit equum, multumque rogantem
 Reppulit et 'Nimium' respondit 'uiximus. At tu
 Macte animi uirtute, puer, discede tuumque
 Victorum abde caput teque ad meliora reserua.
 Dic Patribus muniant urbem; dic menia firment:
 390 Condiscant extrema pati; namque improba suas
 Ingeminat Fortuna minas, hostisque cruentus
 Victor adest. Fabio mea uerba nouissima perfer:
 Dic me iussorum memorem uixisse suorum,
 Dic memorem te teste mori. Sed Fata feroxque
 395 Collega ingenti turbarunt cuncta tumultu:
 Nuda loco caruit Virtus; tulit Impetus illam.
 Effuge dum morior, ne fors plora loquendo
 Sim tibi causa necis'. Dicentem talia ferro
 Circumstant. Volat ille leuis: timor alleuat artus
 400 Et plumas adiungit equo et calcaria plantis
 Anxia sic genitrix, ubi nidum callidus anguis
 Obsidet, hinc uise sese subducere morti
 Optat, et hinc dubitat sua dulcia uiscera linquens
 Infelix! pietas tandem formidine uicta
 405 Cedit, et incussis serum sibi consulit alis,
 Vicinaque tremens respectat ab arbore fatum
 Natorum rabiemque fere, et plangoribus omne
 Implet anhela nemus strepituque accurrit amico.
 Sic ibat iuuenis memorandus, sepe retrorsum
 410 Lumina mesta ferens: uidet ingens surgere campis
 Naufragium; uidet immitem post publica Penum
 Funera sacra ducis fodientem pectora diris
 Ictibus; et celum gemitu pulsabat inani.
 Quid moror? Innumeram licet inter noscere turbam

415 Cesorum hoc bello iuuenum patrieque cadentum.
 Scilicet immenso studio dum ledere querit,
 Cuiibus atque inopem spoliat dum fortibus urbem,
 Compleuit celum nostris ferus Hanibal umbris."
 Talia dum genitor memorat, suspiria natus
 420 Alta trahens: "Licuit, fateor, cognoscere quicquid
 Optabam magis, et uultus spectare meorum.
 Cetera ni prohibes, nichil est sermone secundi
 Patris amabilius". "Quin tu modo cominus" inquit
 "Alloquere atque aures quamprimum inuade paratas."
 425 His dictis, tulit ante gradum, frontemque modestam
 Demisit, patrumque tenens sic incipit ore:
 "O uenerande michi, uero nunquamque parente
 Care minus, si uestra Deus dedit ora uidere
 Mortales oculos, alti si limina mundi
 430 Indignoque michi clarum reserauit Olimpum,
 Da, precor, exiguum nostris affatibus horam,
 Nam breue tempus adest moneorque in castra reuerti.
 Oceani subnixa uadis ubi maxima Calpe
 Impendet pelago celumque cacumine pulsat,
 435 Illic me Romana manent modo signa, ducemque
 Expectant. Rapidum hoc tandem instat limite bellum."
 Suscipit amplexu iuuenem placidissimus heros,
 Atque ita: "Si iussu superum mortalia celo
 Membra uehis - nec enim tam magni muneris auctor
 440 Alter erit: summum hoc equidem tibi contigit uni
 Eximiumque decus -, quam de te concipiam spem
 Dictu difficile est. Cui tantam numina uiuo
 Concessere uiam? Nam ni diuinus inesset
 Spiritus, haudquaquam hoc homini Fortuna dedisset,
 445 Que faciles dispensat opes: archana uidere
 Celica, uenturos longe prenoscere casus,
 Et fatum prescire suum, spectare beatas
 Has animas subterque pedes radiantia solis
 Lumina et aduersos tam uastis tractibus axes;
 450 Hec nunquam Fortuna dabit, quia cuncta potenti
 Sunt seruata Deo. Qui si te lumine tanto
 Illustrat, quonam te alii dignentur honore?
 Non ergo immerito: fractos passimque iacentes
 Hesperie campis totiens despeximus hostes,
 455 Vidimus et nostre uindictam mortis. Ab illa
 Egregie pietatis habens per secula famam,
 Quidlibet hic aude mecum; nam protinus aurem
 Inuenis atque animum uacuum. Quin ocus ergo
 Ingredimur fandoque breuem consumimus horam?"
 460 "Dic" ait is: "si uita manet post busta, quod almus
 Testatur genitor, sique hec est uera perennis,
 Nostra autem morti similis, quid demoror ultra
 In terris? quin huc potius, quacumque licebit,
 Euolat assurgens animus tellure relicta?"
 465 "Non bene" ait "sentis": "Deus hoc Naturaque sanxit
 Legibus eternis, hominem in statione manere
 Corporis, edicto donec reuocetur aperto.
 Non igitur properare decet, sed ferre modeste
 Quantulacumque breuis superant incommoda uite,
 470 Ne iussum spreuisse Dei uideare, quod ista
 Sunt geniti sub lege homines, ut regna tenerent
 Infima, namque illis custodia credita terre
 Et rerum quas terra uehit pelagusque profundum.
 Ergo tibi cunctisque bonis seruandus in ista est

475 Carne animus propriamque uetandus linquere sedem,
 Nobilibus curis studioque et amore uidendi
 Promineat ni forte foras corpusque relinquat
 Ac longe fugiat sensus seque ingerat astris.
 Hic decet egregios animos, hic exitus est quem
 480 Diuini fecere uiri meliora sequentes.
 Sed dum membra uigent - breuis est mora -, suscipe nostri
 Consilii quid summa uelit. Tu sacra fidemque
 Iustitiamque cole. Pietas sit pectoris hospes
 Sancta tui morumque comes, que debita uirtus
 485 Magna patri, patrie maior, sed maxima summo
 Ac perfecta Deo; quibus exornata profecto
 Vita uia in celum est, que uos huc tramite recto
 Tunc reuehat cum summa dies exemerit istud
 Carnis onus pureque animam transmiserit aure.
 490 Hoc etiam monuisse uelim, nil gratius illi,
 Qui celum terrasque regit, dominoque patrique,
 Actibus ex nostris, quam iustis legibus urbes
 Conciliumque hominum sociatum legibus equis.
 Quisquis enim ingenio patriam seu uiribus alte
 495 Sustulerit sumptisque oppressam adiuuerit armis,
 Hic certum sine fine diem in regione serena
 Expectet uereque petat sibi premia uite,
 Iustitia statuente Dei, que nec quid inultum,
 Nec pretio caruisse sinit." Sic fatus amoris
 500 Admouitque faces auido stimulosque nepoti.
 Ecce autem interea uenientum turba, nec ulli
 Nota fuit facies; habitus tamen omnibus unus
 Sidereoque leuis fulgebat lumine amictus.
 Augusta pauci procul omnes fronte preibant
 505 Iam senioque graues et maiestate uerendi.
 "Hec acies regum est, quos tempora prima tulerunt
 Urbis" ait "nostre; frons arguit inclita reges.
 Romulus ecce prior, famosi nominis auctor,
 Publicus ille parens. Cernis, dulcissime, quantus
 510 Ardor inest animo. Talem uentura petebant
 Regna uirum. Venit incessu moderatior alter,
 Religione noua populum qui temperet acrem.
 Hic uirtute prius patrie Curibusque Sabinis
 Insignis, nostramque ideo transuictus in arcem est.
 515 Aspice sollicitum monitu ceu coniugis almas
 Instituat leges et euntem diuidat annum.
 Extulit hunc natura senem, primoque sub euo
 Hanc habuit frontem, sic tempora cana genasque.
 Tertius ille sequens, qua tu nunc uteris, omnem
 520 Militie expressit regum fortissimus artem,
 Fulmineus uisu, uictus quoque fulmine solo.
 Quartus arat muros et Tybridis Ostia fundat,
 Presagus quas totus opes huc conuehat orbis,
 Biffida primeuo connectens menia ponte.
 525 Frons quinti michi nota parum, sed suspicor illum
 Quem nobis longe regem dedit alta Chorinthus.
 Ille est haud dubie: uideo tunicasque togasque
 Et fasces trabeasque graues sellasque curules
 Atque leues faleras et cuncta insignia nostri
 530 Imperii, currusque et equos pompasque triumphi.
 Illum autem numero quem cernis in ordine sextum
 Seruili solio regem transmisit origo,
 Et nomen seruile manet, sed regia mens est.
 Dedecus hic generis uirtute piauit et actis;

535 Condidit hic censum prior, ut se noscere posset
 Roma potens, altumque nichil sibi nota timeret."
 Finierat. Tunc ille iterat: "Si lecta recordor,
 Romuleo cinxisse comas diademate septem
 Audieram, totidem cognomina certa tenebam.
 540 Alter ubi est igitur?" "Fili carissime," dixit
 "Huc et luxus iners et dura superbia nunquam
 Ascendunt. Illum sua pessima crimina Auerno
 Merserunt, atrox animus nomenque superbum.
 Hunc exposcis enim qui sceptru nouissima rexit
 545 Rex ferus et feritate bonus; nam tristia passe
 Hic Libertatis primum Vrbi ingessit amorem.
 Quin tu animas letas melioraque regna tenentes
 Cerne cateruatim, uere uirtutis amicos."
 Tres simul ante alacres alternaque brachia nexi
 550 Ibant. Hos leto celebrabant agmina plausu
 Vmbrarum atque omni deuotum ex ordine uulgus.
 Substitit admirans: "Que tanta est gratia," dixit
 "Ista trium? Quis tantus amor connectit euntes?"
 "Hos idemque parens eademque" ait "extulit aluus:
 555 Hinc amor. His ipsis libertas credita quondam:
 Hinc fauor. Heu iugulos et uulnera cruda duorum!
 Aspice: utrique recens nitet ut generosa cicatrix
 Pectore in aduerso! Populorum fata potentum
 Tergeminis mandata uiris, ut sanguine pauco
 560 Scilicet innumere cessarent funera gentis.
 Diuisis exercitibus conspecta suorum
 Aduersisque oculis sex ultima bella gerebant;
 Libertas tunc nostra tremens similisque cadenti
 Vnius ad fatum dubio sub Marte pependit:
 565 Vnius est asserta manu. Germanus uterque
 Occiderat, populoque nimis Fortuna fauere
 Ceperat Albano; nisi tertius ille superstes
 Integer et fratrum mortes et publica fata
 Restituisset agens uictricia corpora campo,
 570 Donec seiunctos spatio largoque cruore
 Defectos plagisque graues et cursibus haustos
 Impiger alterno iugulasset uulnere fratres.
 Id recolens nunc exultat: gaudentque uicissim
 Germani ad superos nec inulto funere missi.
 575 At quibus imperium uirtus ea contulit, ultro
 Circumstant memores. Sed quid per singula uersor?
 Milia nonne uides spatiosum implentia celum?
 Publicolam ante alios, tanto cognomine dignum,
 Preclarum pietate duces patrieque parentem."
 580 Lumina uisendi cupidus flectebat, et ingens
 Agmen erat iuxta, stabilem qua uergit ad Arthon
 Lacteus innumeris redimitus circulus astris.
 Obstupuit, queritque uiros et nomina et actus.
 "Care nepos, si cuncta uelim memoranda referre,
 585 Altera nox optanda tibi est" ait: "aspice ut omnis
 Stella cadit pelago, celumque reflectitur, et iam
 Candidus Aurore meditantis surgere uultus
 Vibrat et Eoa iam somnum diluit unda.
 Iam pater admonuit fugientia sidera nutu
 590 Ostendens, uetuitque moras. Hoc nosse satis sit,
 Romanas has esse animas, quibus una tuende
 Cura fuit patrie. Proprio pars magna cruore
 Diffuso has petiit sedes, meritoque caduce
 Pretulit eternam per acerba piacula uitam."

2 Liber 2

Talibus intentum pater arripit atque benigne:
"Tempus" ait "celo descendere. Gratia paucis
Huc uenisse fuit: patienter abire decorum est."
"Ne propera, precor, alme parens. Quin digeris" inquit
5 "Pauca michi dubio? certumque remitte futuri."
"O nate, exigui solatia temporis" inquit
"Exigis. Ambigue subito tibi somnia noctis
Omniaque implicite uanescent uisa quietis:
Si qua animo memori uestigia forte manebunt,
10 Somnia uana tamen, mentemque errasse putabis.
Sed nequeo spreuisse preces. Dic, nate, quod angit
Te magis; et breuibus celeri te subtrahe Phebo."
"O genitor, si nota tibi diuina uoluntas,
Sique tibi ante oculos uenturum est cernere tempus,
15 Scire uelim quid Fata parent. Nam bella uidemus
Aspera terribili Latium quassantia motu.
Hanibal in foribus stat perfidus. Omnia retro
Versa cadunt. Nostro pinguescunt arua cruore.
Tot clari cecidere duces. Vos lumina tanti
20 Imperii tam magna duo cecidistis eodem
Tempore. Tunc Italis raptus regionibus est sol,
Magnaque sub gemina nutauit Roma ruina.
Quid superest? dominum quis nunc manet exitus Urbem?
Corruet, an stabit? Quod si frustra arma mouemus,
25 Exime tot curas animo tantosque labores:
Somnum redde oculis et membris redde quietem.
Nam michi si, cogente Deo, patrieque cadendum est,
Quid iuuat obniti contra Fatoque prementi
Humanas afferre manus? Moriamur inermes!
30 Viuat et in toto regnet ferus Hanibal orbe!"
Non tulit indignantem animo pater optimus: "Imo,
Imo" ait "armato latronem pellere luscum
Finibus Ausonie dabitur. Discedet iniquo
Inde animo, metuetque alienam linquere terram
35 Sanguinis ac prede sitiens, at mesta suorum
Plebs metuens belloque nimis turbata propinquo
Hunc repetet retrahetque domum. Postquam Africa tanget
Litora, funesto ueritus conflagere campo
Congressus uolet ante tuos. Tu furta caueto
40 Insidiasque uiri. Doceant te dira duorum
Funera barbarico confecta ferociter astu.
I tamen atque hostis crudelem conspice uultum
Et dictis intende aurem cautusque uigilque
Insidiosa senis uersuti percipe uerba.
45 Si renuis retrahisque pedem, michi crede, per Orbem
Aut timidus uideare alius aut forte superbus.
Ille quidem uaria tentabit flectere mentem
Arte dolisque nouis, dulcem per singula pacem,
Pacem iterans, pacisque tegens sub nomine fraudem,
50 Vnicus euersor pacis. Firmissime, persta
Propositumque tene. Nil de patrieque tuaque
Maiestate cadat! Fremet ille et tristia coram
Fata uidens, humiles uoces summissaque uerba
Ore dabit ficto: iuuenem semperque secundis
55 Assuetum casus uarios librare monebit
Fortune, ac multa ancipiti sermone tremenda
Proferet euentusque ducum. Cum nulla uidebit

Verba altum mouisse animum, tum tristis et ira
 Feruidus, arma fremens bellumque, in castra redibit.
 60 Pugna erit ambiguo quam spectent Fata fauore,
 Cuius ad euentum toto timeatur in Orbe.
 Sanctior his preerit castris, dux impius illis:
 Hinc Virtus obiecta malis Cultusque modesti
 Et Pudor et benesuada Fides Pietasque comesque
 65 Iustitia et relique uibrabunt arma Sorores;
 Inde Furor, Dolus et Rabies et nescia ueri
 Pectora Contemptusque Dei feruensque Libido
 Cecaque perpetuis crescens sub litibus Ira
 Et scelerum species horrende ac nomina multa.
 70 Victor eris bello tandem, uictoria nec te
 Efferet; ast illum fortuna aduersa repente
 Prosterneat. Victus fugiet peregrinaque tanget
 Litora, qua Grais Asiam regionibus estus
 Hellespontiacy dirimit maris. Omnia tandem
 75 Tentabit, regumque pedes indignaque supplex
 Continget genua atque aliena precabitur arma,
 Italicas ardens iterum ruiturus in oras,
 Si Fortuna sinat. Nobis sed amicior illa,
 Iam longis satiata malis, funesta retrorsum
 80 Consilia euertet. Quid multa? Vagabitur exul
 Pessimus et terras uirus disperget in omnes,
 Romanos in morte petens. Ceu saxea seuum
 Cum forte in triuuis tempestas obruit anguem,
 Ille furit, moriensque minas uomit atque uenenum
 85 Mille ligans caudam squamosaque corpora nodis,
 Horrificus solo aspectu, postrema cruentus
 Sibila languentesque oculos attollit et ipsum
 Seuit in auctorem frustra: sic turbidus iste
 Mille uias moribundus aget. Quo tempore forte
 90 Publica dum perages mandata, uidebis inermem
 Securus, faciemque trucem que terruit orbem.
 Colloquio festiua dies uideatur amico,
 Tantorum felix Ephesus sermone uirorum.
 Fama quidem mendax falsa cum laude nefandos
 95 Equat iniqua bonis. Facinus dum grande, tremendum,
 Horrendum dictu inuenit, canit orba per Orbem,
 Nec dirimit causas. Patriam iuuat ille cadentem,
 Laudatur; multaue alius cum strage cruentas
 Captat opes regnumque sibi iaciturus in auro,
 100 Hic quoque laudatur. Laudabitur Hanibal atque
 Scipio: posteritas mirabitur omnis utrumque.
 Heu par dissimile et diuerso sidere terris
 Illatum! At uulgus discernere quanta sit inter
 Magnificum ac tetrum facinus distantia, nescit.
 105 Quam subito miris animum uolet ille loquendo
 Flectere blanditiis! seu sunt hec Punica semper
 Pectora, seu laudem uirtus uel ab hoste meretur,
 Precipue tam rara quidem. Verum illa iocosum
 Quali acumque tibi risum fortasse mouebunt;
 110 Nil aliud. Sic ille graues in morte reflexus
 Quum dederit falsaque animum spe pauerit amens,
 Tandem Bithinica ruet imperterritus aula,
 Dux atrox, Urbique metum depellet et Orbi.
 Hostis fata uides, tanto quem tempore tellus
 115 Sustinet Ausonie. Quod si Romana requiris,
 Pauca, sed e medio Fatorum intentus aceruo
 Accipe. Procliuem faciet uictoria presens

Ad reliquas facilemque uiam, nullumque pudebit,
 Quem teneat Carthago potens, apprehendere portum.
 120 Illa iugum populos et ferre tributa docebit.
 Illicet Etholus consurget uanus ad arma,
 Proruet Anthiocus; fratris iunioris et illum
 Vincitis auspiciis, teque orbis noscet Eous,
 Vt Zephirus pridem ac pluuiialis nouerat Auster.
 125 Inde alia ex aliis nascentur bella, sed omnes
 Vincet Roma minas et totum proteret Orbem.
 Victa iugum regna excipient: sub legibus ibunt
 Mox Galathe Macedumque furor; nil regia possunt
 Nomina, nil patrum egregii prodesse labores.
 130 Magnus Alexander totiens reuocatus ab urna
 Si redeat, mea sit quenam sententia nosti:
 Grecia cuncta breui procumbet tempore uicta
 Et male cesorum penas dependet auorum.
 Hic placet et Glabrio et spectata modestia Memmi
 135 Flaminiique animus, claris qui crescere factis
 Incipit et tecum tentat certamina fame.
 Res instant uarie, series quoque longa laborum:
 Florida namque uiris uenit armipotentibus etas.
 Hec michi iam Scauros, Drusus crebrisque Metellos
 140 Insignes titulis et nomina clara Nerones
 Protulit. Hoc olim ueniet de stipite ramus
 Pestifer ac populis umbra nociturus iniqua.
 Iam sensim assurgunt rigida uirtute Catones.
 O utinam domus illa minus foret inuida nostre!
 145 Surgunt Emilii, quorum de gente nepotem
 Elige, qui nomen gestis mereatur auitum,
 Relliquiasque tuas ferro consumat et igni,
 Durior id meritis odioque accensus honesto.
 Longius incedam; iamque hinc Sillamque ferocem
 150 Pompeiosque graues animosaque pectora Bruti
 Ante oculos habeo, stupeoque ubi condere ferrum
 Audeat. Hinc rerum summa ad fastigia uentum est
 Cesareumque genus toti dominarier Orbi
 Preuideo. Quid cuncta sequor? Non ditior unquam
 155 Vrbs animis erit egregiis ducibusque supremis.
 Crederet hoc aliquis? Campano raptus aratro
 Vnus erit bello eximius, qui nostra sub Austrum
 Signa ferat Libiamque iterum premat, inclita regum
 Colla triumphali uictor fracturus ab arcu,
 160 Bisque sub extrema Latium formidine soluat
 Obsidione graui, calidaque reuersus ab ora
 Atque Alpes subito iussus transire niuosas
 Preter Aquas Sextas - dicunt sic nomine uallem -
 Theutonicum insigni compescat strage furorem;
 165 Post simili ardentem prosternat uulnere Cimbros.
 Orbis in extremi latebras, ubi castra locasti,
 Nunc, iuuenis memorande nouis per secula factis,
 Magnus item iuuenis ueniet; nec dignior alter
 Nomen habet magni. Hic Tagum Bethimque et Hiberum
 170 Coget ferre iugum dominumque agnoscere Tybrim.
 Hic idem nimia ciuem feritate rebellem
 Contundet. Tibi nulla animum contingat honestum
 Inuidia; atque alios patiaris ad alta uolare.
 Nullus erit nullusque fuit cui gloria tota
 175 Cesserit: illa nouis semper parat integra partem.
 Vita breuis, rerumque uenit longissimus ordo.
 Quid fiet, nisi queque suos produxerit etas

Venturis qui sponte uelint occurrere fatis?
 Sufficeret cuncti spatio si temporis unus,
 180 Publica res poterat duce te contenta fuisse.
 Tu siquidem letus mecum, dum bella gerentur,
 Hic eris, et iuuenem egregium laudabis ab alto.
 Pauca ex innumeris memoro: maiora supersunt
 Gesta uiri, plectroque aliis maiore canenda.
 185 Namque hic precipiti - sit fas dixisse - uolatu
 Victor ab occasu discedens uictor ad ortus
 Perueniet nomenque Italum super astra leuabit.
 Omnia succumbent: multis Fortuna triumphis
 Larga uolet ditare duces; moderatior autem
 190 Implendusque animus paucis, quod laurea triplex
 Stringat honesta comas, quod ter sua Roma uerendo
 Exstantem curru uideat, contentus abibit.
 Hic et piratas pelago depellet ab omni:
 Vincetur Iudea tenax, Armenia duplex,
 195 Cappadoces Arabesque et lato corpore Ganges,
 Persis et Arsacides: Rubroque a litore tandem
 Omnia uidentes rigidam ueniamus ad Arthon.
 Et glaciale solum, Tanaim et Meotida duram
 Ripheosque procul tangemus in ethere montes.
 200 Attriti longo fugient certamine reges
 Et uitam simul et regnum bellumque perosi.
 Caspia calcabunt uictores claustra, Sabeam
 Turicremasque domos: intacti limina templi
 Intrabunt cernentque aditi penetralia sacri.
 205 Purpura non illos, non gemme aurumque mouebunt:
 Thesaurus inter medios mucrone trementi
 Paupertas Romana uenit nec tangitur illis.
 Insula non toto restabit libera ponto,
 Non tellus seu pressa uagis seu stantibus astris.
 210 Aula sub imperium ueniet ditissima Cipri,
 Creta superstitionum ingens domus atque magistra
 Euboicumque latus, Phebo Rhodus inclita et undis,
 Tum salis Egei, celo uelut astra sereno,
 Cyclades effuse medio, clipeusque potentis
 215 Trinacrie et crasso diues Sardinia celo
 Pauperiorque solo sed apricis Corsica saxis,
 Et quicquid Tusco iacet equore, quicquid Hiberno,
 Quicquid et Adriaco. Sed quis cum classe frementem
 Ibit in Oceanum? Fortissimus ille nepotum
 220 Vnus erit magno semper cantandus in orbe,
 Gallica qui uario complebit rura pauore
 Et fluuios atris uiolabit sanguinis unda.
 Inde procul celo et terra pelagoque repostos
 Auricomas rapido calcabit Marte Britannos,
 225 Stringet; et indomito luctantem gurgite Rhenum
 Pontibus, hostilesque tenens cum milite fines
 Tristia ceruleis Germanis bella mouebit.
 O felix si forte modum sciat addere ferro!
 Nesciet heu! noletque miser; sed turbine mentis
 230 Victrices per cuncta manus in publica uertet
 Viscera, ciuili fedans externa cruore
 Prelia et emeritos indigno Marte triumphos;
 Me tamen infami tam multa decora furore
 Commaculare pudet. Quam turpiter omnia calcat
 235 Ambitus, ut totum imperium sibi uindicet unus,
 Primus et exemplum reliquis, spoliisque superbus
 Erarium miserosque nouo legat ordine patres!

Hec et Pharsalicas mortes Ephireaque arma,
 Thapsonque et Mundam et Capitolia sanguine tincta,
 240 Omnia pretereo. Succedet maximus illi
 Inde nepos clara ueniens a stirpe sororis.
 Hic michi longinquos mittet sub legibus Indos,
 Egiptumque ferox et barbara sistra mouentem
 Vxorem Latii capiet ducis; inde per omnem
 245 Fulminet ense diem, reges pede supprimat altos.
 Hic parere ferum Romanis fascibus Histrum
 Perdoceat, gemineque solum quod subiacet Vrse.
 Hic Urbem tribus inuectus do more triumphis
 Edicet toti precepta incognita mundo,
 250 Et summo celsus solio summissa uidebit
 Sceptra sibi summosque duces atque agmina uulgi
 Munera ferre omnes studioque ardere placendi.
 Iam senior rigidos bello contundet Hiberos.
 Vltimus ille labos: exhinc tranquilla sequuntur
 255 Secula: tum gemini claudentur tristia Iani
 Limina et erati iungentur cardine postes,
 Inde grauem tumulo mittet ueneranda senectus
 Digressum amplexu et dilecte coniugis ulnis.
 Huius post cineres uideo Romana reuerti
 260 Fata retro et pulcros prolabi ad turpia mores.
 Hei michi! quid moreris? Tecum moritura propago
 Nominis est nostri. Sed tu tibi debita nactus
 Alta petes conuexa poli. Quid turba superstes,
 Ludibrium mundi generisque infamia primi?
 265 Tartara conspicient meriti Stigiosque recessus.
 At nimium propero: uideo par nobile, natum
 Atque patrem et gemino Capitolia leta triumpho.
 Laurea bina uiret, duplex quoque purpura, currus
 Non uideor spectare duos, contenta sed uno
 270 It Pietas: noua res equidem et dignissima fama.
 Corruet his ducibus Ierosolima, uictaque ferro
 Inclita relligio. et gladiis perrumpere sacra
 Fas erit et poterunt populi peccata mereri.
 Vltius transire piget; nam sceptra decusque
 275 Imperii tanto nobis fundata labore
 Externi rapiant Hispane stirpis et Afre.
 Quis ferat has hominum sordes nostrique pudendas
 Relliuias gladii fastigia prendere rerum?"
 Amplius urgentem quoniam frenare dolorem
 280 Non poterat, rupit lacrimis et uoce loquentem:
 "Quid miserum! pater alme, refers? Tantumne licebit
 Fortune? Prius in Stigia conuulsa paludes
 Astra cadent; prius ethereo arbiter Orci
 Victor erit solio celique tonabit ab arce,
 285 Africa quam Rome uictrix sua iura suumque
 Nomen in eternum rapiat". Non longa dolentem
 Passus ait: "Depone, precor, lacrimasque metumque:
 Viuet honos Latius, semperque uocabitur uno
 Nomine Romanum imperium; sed rector habenas
 290 Non semper Romanus aget; quin Siria mollis
 Poriget ipsa manum, mox Gallia dura, loquaxque
 Grecia, et Illiricum: tandem cadet ista potestas
 In Boream: sic res humanas Fata rotabunt.
 Forte sub extremos annos mundique ruentis
 295 Interitum ad proprias sedes Fortuna redibit.
 Altius incumbes atque urbis cetera nostre
 Fata petes. Vnum hoc de pluribus ille supernus

Abscondit sub nube Deus; sed, noscere quantum
 Permissum est animi augurio, non uicta sub hoste
 300 Roma ruet, nullique data est ea gloria genti,
 Nulli tantus honor populo. Vincetur ab annis
 Rimosoque situ paulatim fessa senescet
 Et per frustra cadet. Nulla unquam, nulla uacabit
 Ciuilique odio et bellis furialibus etas.
 305 Tempus adhuc ueniet cum uix Romanus in urbe
 Ciuis erit uerus, sed terras lecta per omnes
 Fex hominum; tamen hec sese male sana cruentis
 Turba premet gladiis, et ni fortissimus unus
 Vir aliquis dignus meliori tempore nasci
 310 Opponat sese medium frontemque manumque
 Litibus ostendat, su quodcumque cruoris
 Pectoribus miseris, per mutua uulnera fundant.
 Hoc solamen habe: nam Roma potentibus olim
 Condita sideribus, quamuis lacerata malorum
 315 Consiliis manibusque, diu durabit eritque
 Has inter pestes nudo uel nomine mundi
 Regina. Hic nunquam titulus sacer excidet illi;
 Qualiter annosum uires animusque leonem
 Destituunt, sed prisca manet reuerentia fronti
 320 Horrificusque sonus, quamquam sit ad omnia tardus.
 Vmbra sit ille licet, circum tamen omnis inermi
 Paret silua seni. Sed quis uel noscere certam
 Audeat, aut rebus tantis prefigere metam?
 Vis loquar? In finem, quamuis ruinosa, dierum
 325 Viuet et extremum ueniet tua Roma sub euum
 Cum mundo peritura suo." Sic fatus ab alto
 Pectore suspirans tacuit, dextraque sequentem
 Per nitidum conducit iter. Iam prona cadentis
 Calcabant conuexa poli, gradibusque suprema
 330 Linquebant leuibus. Qui lumine terga feriret
 Lucifer altus erat; tamen una erat umbra duorum,
 Athlantisque ruens de uertice plena propinqui
 Cinthia conspecti splendebat ymagine fratris.
 Hic iterum genitor sacro ueneranda resoluit
 335 Ora sono. Stetit eximia dulcedine mundus
 Captus et eternos tenuerunt astra meatus.
 "Nate, prioris" ait "solamen et optima uite
 Pars michi, qui leto cumulas nunc gaudia celo,
 Quodque ego non rebar, facis ut spectando beatus
 340 Mortalem uidear michi me felicior ipso,
 Huc aures intende pias et pectora ueri
 Plena refer. Mora nostra breuis, namque inuida noctis
 Vmbra abiit, pelagusque operit iam fluctibus astra.
 Omnia nata quidem pereunt et adulta fatiscunt;
 345 Nec manet in rebus quicquam mortalibus; unde
 Vir etenim sperare potest populusue quod alma
 Roma nequit? Facili labuntur secula passu:
 Tempora diffugiunt; ad mortem curritis; umbra,
 Vmbra estis puluisque leuis uel in ethere fumus
 350 Exiguus, quem uentus agat. Quo sanguine parta
 Gloria? quo tanti mundo fugiente labores?
 Stare quidem uultis, sed enim rapidissima celi
 Vos fuga precipitat. Cernis quam parua pudendi
 Imperii pateant circum confinia nostri?
 355 Hec tamen heu quanto nobis extenta labore!
 Nunc quoque quam multo uobis seruanda periclo!
 Finge quod esse potest, et erit, nisi Fata benigni

Penitet incepti: totius sola sit Orbis
 Roma caput, terris dominetur sola subactis.
 360 Quid tamen hic magnum? tanto quid nomine dignum
 Inuenis? Angustis arctatus finibus Orbis
 Insula parua situ est, curuis quam flexibus ambit
 Oceanus, uiden ut paruus cognomine magno?
 Nec tamen hanc totam incolitis. Nam multa paludes,
 365 Multa tenent silue; pars rupibus hispida torpet,
 Parsque riget glacie; pars squallet inusta calore,
 Serpentumque domos calidis tegit estus harenis.
 Vtque simul totum uideas, huc lumina uolue.
 Verticibus celi aduersos atque alta tenentes
 370 Cernis stare polos, subiectaque cunta duobus
 Perpetuo durata gelu? Prohibetur ab illa
 Stirps hominum regione procul; nil nascitur illic
 Quod uictum prestare queat. Qua semita solis
 Latior, obliquusque uagis it circulus astris,
 375 Ignibus arua rubent, mediusque exestuat ingens
 Pontus et ardorem celi male temperat humor
 Subditus. Huc olim Argolici finxere poete
 Conuenisse deos, potuque ciboque refectos
 Ethiopum cum rege grauis duxisse sub umbra
 380 Athlantis placidam tranquillo numine noctem:
 Quod fictum est ideo quia numina magna putabant
 Sidera, que liquidis primum uescuntur in undis,
 Ethiopum quas litus habet, mox fessa uidentur
 Vergere ad occasus, ubi maximus eminent Athlas,
 385 Vltima terrarum qui possidet: ille paratus
 Excipit ac magno uenientia contegit antro.
 Sed redeo: mediam uetitum est attingere zonam,
 Etheris hinc etenim uos inclementia longe
 Summouet; at circum flammis permixta tepescunt
 390 Frigora; sic gemina mortales sede fruuntur.
 Altera sed uobis est inuia: separat illam
 Et calor et pelagus. Statio tantum unica restat
 Parua, sed hec uasto nimis interrupta locorum
 Desertoque habitu; linguarum dissona multum
 395 Murmura, diuersi mores. Hec crescere famam
 Impediunt; nulli toto cognoscier orbe
 Contigit. Extrema quis erit bene notus in Artho,
 Et Nili ignotum continget nomine fontem?
 Quem sua Toprobani commendet gloria et idem
 400 Litus ad Hibernum resonet? Mortalia quorsum
 Vota ruunt? Amplam cupiunt diffundere famam;
 Septa sed arcta uetant. Angusto carcere clausos
 Somnia magna iuuant; at cum lux ultima somnum
 Excutit ac tenebras adimit, tum cernere uerum
 405 Heu miseri sero incipiunt, et tempora retro
 Nequicquam aspiciunt, abeuntque amissa gementes.
 Illa quoque in uobis ridenda insania mentes
 Occupat: eternum cupitis producere nomen,
 Secula demulcent animos numerosa, uenitque
 410 Posteritas longa ante oculos; libet ire per ora
 Doctorum extinctos hominum, clausosque sepulcro
 Liberiore uia per mundi extrema uagari.
 Viuere post mortem, uiolentas spernere Parcas
 Dulcia sunt, fateor, sed nomine uiuere nil est.
 415 Viuite sed melius, sed certius: ardua celi
 Scandite felices, miserisque relinquire terras.
 Hic uos uita manet, quam secula nulla mouebunt,

Quam nec tristis hiems, nec noxia torqueat estas,
 Anxia sollicitam quam non opulentia reddet,
 420 Querula non mestam paupertas, pallida non mors
 Obruet, haud nocuo uexabunt sidere morbi
 Corporis atque animi. Sine tempore uiuite; nam uos
 Et magno partum debebunt tempora nomen,
 Transibuntque cito que uos mansura putatis.
 425 Vna manere potest occasus nescia uirtus.
 Illa uiam facit ad superos. Hac pergite fortes,
 Nec defessa graui succumbant terga labori.
 Quod si falsa uagam delectat gloria mentem,
 Aspice quid cupias: transibunt tempora, corpus
 430 Hoc cadet et cedent indigno membra sepulcro;
 Mox ruet et bustum, titulusque in marmore sectus
 Occidet: hinc mortem patieris, nate, secundam.
 Clara quidem libris felicibus insita uiuet
 Fama diu, tamen ipsa suas passura tenebras.
 435 Ipsa tuas laudes etas uentura loquetur:
 Immemor ipsa eadem, seu tempore fessa, tacebit
 Immemoresque dabit post secula longa nepotes.
 Magna geris, maiora geres, immensaue uictor
 Conficies tu bella manu et dignissima fama:
 440 Res multis laudata quidem laudandaque multis.
 Cernere iam uideor genitum post secula multa
 Finibus Etruscis iuuenem qui gesta renarret,
 Nate, tua et nobis ueniat uelut Ennius alter.
 Carus uterque michi, studio memorandus uterque:
 445 Iste rudes Latio duro modulamine Musas
 Intulit; ille autem fugientes carmine sistet;
 Et nostros uario cantabit uterque labores
 Eloquio, nobisque breuem producere uitam
 Contendet; uerum multo michi carior ille est
 450 Qui procul ad nostrum reflectet lumina tempus.
 In quod eum studium non uis pretiumue mouebit,
 Non metus aut odium, non spes aut gratia nostri;
 Magnarum sed sola quidem admiratio rerum,
 Solus amor ueri. Sed quid tamen omnia prosunt?
 455 Iam sua mors libris aderit; mortalia namque
 Esse decet quecumque labor mortalis inani
 Edidit ingenio. Quos si tamen illa nepotum
 Progenies seruare uelit, senioque nocenti
 Vim facere ac rapido uigilans obsistere seculo,
 460 Non ualeat, tam multa uetant; fatalia terris
 Diluua et populos uiolentior estus adurens,
 Et pestes rerum uarie celique marisque,
 Bellorumque furor toto nichil orbe quietum
 Stare sinens, libris autem morientibus ipse
 465 Occumbens etiam; sic mors tibi tertia restat.
 Quot modo in extremo claros Oriente uel Austro
 Esse uiros reris? tamen ad uos mittere nomen
 Non potuere suum. Quot prima etate fuisse
 Illustres famamque ausos sperare perennem,
 470 Nunc tamen ignotos? Annorum, nate, locorumque
 Estis in angusto positi. Que cuncta uidentem
 Huc decet, huc animos attollere. Vulgus inane
 Viderit in terris quo te sermone loquatur.
 Despice quisquis is est, et si mea iussa merentur
 475 Te docilem, humanum, iubeo, contemne fauorem,
 Neue ibi tantarum rerum spem pone tuarum.
 Illecebris trahat ipsa suis pulcherrima Virtus.

Gloria si fuerit studiorum meta tuorum,
 Peruenies equidem, sed non mansurus, ad illam.
 480 Premia sin autem celo tua, nate, reponis,
 Quo semper potiaris habes sine fine beatus
 Et sine mensura. Quod si dulcedine fame
 Tangeris et stimulis etiam nunc pungeris istis,
 Quod preclara tuo stat gloria fixa labori
 485 Polliceor: ueniet pretium tibi, nate, quod optas;
 Illa uel inuitum, fugias licet, illa sequetur.
 Vt sub sole uagum comitatur corporis umbra
 Ipsa tui: quocumque gradum tu flexeris, illa
 Flectitur et stat, si steteris; sic fama uolentem
 490 Nolentemque simul sequitur. Sed numquid ineptum
 Dixeris arenti gradientem in puluere, ut umbram
 Aspiciat post terga suam? Non sanior ille est
 Qui terit etatem frustra corpusque fatigat,
 Aut animum curis onerat, nichil inde repositum
 495 Ni laudem et uanos populi per compita uentos.
 Quenam igitur queres mea sit sententia. Dicam.
 Ille eat ut metam teneat, licet inter eundum
 Umbra sequatur iter; Virtutis amore laboret
 Hic alius, celumque sibi sit terminus, et non
 500 Gloria, que meritos sequitur, uel spreta, labores.
 Ergo age, nate, uiam, tibi quam super ardua monstro,
 Ingredere, aut potius ceptum ne desere callem.
 Publica res duce te uigeat, uictrixque supremo
 Cardine Fortune sedeat. Spectabit ab astris
 505 Quicquid ages placidus rex cuncta tegentis Olympi,
 Letus honore tuo, sed nullo letior actu
 Quam quod te patrie baculum superesse labanti
 Nomen et hoc merito Scipionis habere uidebit,
 Cognomenque aliud tibi quod tua facta parabant.
 510 Insuper id moneo, memorique hoc imprime menti:
 Post studium recti patrieque parentis amorem
 Proxima de caris tibi cura supersit amicis.
 Pronus amicitias amplectere, quas tibi Virtus
 Conciliat, partasque cole; hoc da, nate, roganti.
 515 Rebus in humanis nil dulcius experire
 Alterno conuictu et fido pectore amici.
 Est equidem e multis tibi nunc certissimus unus
 Lelius. Archani sit conscius atque minister
 Ille tui, rogat affectus pectusque profundum
 520 Cernat inaccessum reliquis. Post tempore multo
 Lelius alter erit domui claroque nepoti
 Carus et eximio pariter coniunctus amore.
 Hinc olim multi errabunt, parque omnibus unum
 Lelius et Scipio celebrabitur inter amicos
 525 Quos tulit extrema ueniens ab origine mundus,
 Cum duo sint paria et longo distantia tractu.
 Suscipe tu primum, nec, sis licet altus, amicum
 Despice plebeium, quoniam de plebe uerendi
 Surrexere uiri, quos nobilioribus equos
 530 Viua tulit Virtus animusque parentibus impar."
 Dixerat. Ille autem: "Tua per uestigia quamquam
 Ingressus, nunquam patrio memor ipse decori
 Defuerim. Tamen admonitus uigilantior ibo
 Quo me, sancte, uocas, genitor. Sed multa monentem
 535 Te fatum tacuisse meum, pater optime, miror".
 Mestior ille: "Equidem! tua te, dulcissime, uirtus
 Aspera cuncta pati doceat. Quid Fata reseruent

Vltima preclaro malis nescire labori.
 Ingratam patriam - piget heu narrare pudetque -
 540 Experiare licet, facili contentus abito
 Vindicta. Non arma tibi, non castra mouenda,
 Etsi forte queas. Prestat quamcumque subire
 Fortunam: patriam seruatam perdere noli
 Et meritum uastare tuum. Fugat illa? recede.
 545 Non reuocat? persta. Sed preclarissimus exul
 Viuenti illatum moriens ulciscere uerbo
 Dedecus, et patrie cineres atque ossa negato,
 Ingratamque uoca, memorique inscribe sepulcro.
 Hoc liceat tantum; tibi nil permiseris ultra.
 550 Iamque uetor traxisse moras. Memor ergo parentis,
 Nate, uale, et mitis surgentem dirige fratrem;
 Isque uiam post te tua per uestigia seruet."
 Dixit et equauit fugientia sidera cursu.
 Interea lux orta super tentoria fulsit
 555 Irrupitque ducis durum rubicunda cubile.
 Bucina castrorum cecinit, sonituque tremendo
 Attonitum subito somnusque paterque relinquit.

3 Liber 3

Impiger astriferum postquam Sol perculit axem
 Et rapidos immisit equos, cessere trementi
 Sidera cuncta fuga. Consurgit maximus heros
 Singula pertractans animo, que uisa per umbras
 5 Intulerat nocturna quies: "Cur dulcia patri
 Oscula non rapui? Cur uertere terga parantem
 Non tenui prendique manu? Cur ista ruit nox
 Tam cito, nec licuit placido sermone morari?
 Multa petiturus fueram: quibus ultima campis
 10 Agmina concurrant, seu qua regione profundi;
 Quantum in amicitiiis fidei; quam barbara regum
 Pectora fida forent; quam tellure sepulcrum,
 Quodue genus mortis Sors imperiosa reseruet
 Vel michi uel fratri; qui sit patruelis amati
 15 Exitus aut fatum, nam pridem est cognita uirtus;
 Omnibus an soli michi nunc iniuria care
 Impendet patrieque nefas. At forsitan ista
 Sit melius nescire michi, ne conscia finis
 Aduerso retrahat Virtus sua carbasa uento.
 20 I modo qua ceptum est, patrieque ignosce furenti;
 Nescit enim quid agat." Sic secum fatus amicum
 Acciri propere Lelium iubet. Illicet ille
 Affuit, atque oculos tacitus frontemque uerendam
 Suspiciens immotus erat. "Carissime Leli,
 25 Magna animo uoluuntur" ait: "Que gessimus ambo
 Sufficiant fortasse aliis; at quantula res est
 Italicas inter clades miserandaque fata
 Hispanas fregisse acies? Vacua ista periclo
 Militia. Et quantum nostris est dedecus armis,
 30 Ni ceptum peragatur opus! Timuisse uidemur
 Horrifici ducis aspectum et longinqua petisse
 Prelia non ausi patria concurrere terra
 Meniaque obsesse defendere dulcia Rome.
 Exiliumne fugamne hostes ciuesque uocabunt?

35 Nescio quid tibi nunc animi, quid roboris insit;
 Sed mediocre aliquid nequeo sperare. Sit ergo
 Incepisse aliis clarum et memorabile factum;
 At michi nil satis est, aliquid dum restat. Iniquam
 Hanibalem reuomentem animam prius ipse uidebo
 40 Tot nostros placare duces, Carthago profundo
 Perfida subsidet, quam pectoris ira quiescat
 Alta mei; moriarque libens, dum tristia possint
 Morte mea equari Penorum uulnera nostris.
 Numquid iusta Deus pro nobis tela mouebit
 45 Tantorum uindex scelerum? Num fulmina celo
 Descendent? Num periure densissimus Athlas
 Telluris clipeus, mundi tutela nefandi,
 Cedet sponte loco radice reuulsus ab ima,
 Serpantumque acies montesque immittet harene
 50 Ardentis, facietque uiam spirantibus Austris?
 Num piger infames contorto uertice muros
 Bagrada discutiet gelido uiolentior Histro,
 Scelestasque animas ultricibus obruet undis?
 Vicimus: imbelles teneant licet arma lacerti,
 55 Bella Deus peraget periuria crebra perosus.
 Iam tamen hinc humeris onus hoc incumbere nostris
 Prouideo, tedetque more, sed multa necesse est
 Scrutari et longe uenientes cernere casus.
 Africa tota odiis ardet: non litora portum,
 60 Non domus hospitium prestat, non pabula terre.
 Quocumque intendas oculos, hostilia cernas
 Omnia. Que primum teneat naualia classis,
 Miles agros? Vbi nostra duces tentoria figent?
 Quis tutum monstrabit iter? Quis rura, quis urbes
 65 Edoceat moresque hominum? Quis fluminis alti
 Ad uada precedat trepidantes ire cohortes?
 Singula sunt igitur studio tractanda sagaci.
 Id primum tentare uelim, si barbara corda
 Villa fides habitat. Nomen fortasse Siphacis
 70 Audisti. Cuntos illum precedere reges
 Fama refert opibus, nec auorum sanguine quisquam
 Altior incedit populisque uel ubere regni.
 Is nobis tentandus erit: si fama Latini
 Nominis et Libicos potuit penetrare recessus,
 75 Flectetur forte alloquio precibusque benignis;
 Barbara namque etiam nonnunquam gloria mulcet
 Pectora et agrestes animos. Ea litora nobis
 Hostilem in patriam transgressis - namque ea mens est -
 Oportuna reor ceptoque accomoda bello.
 80 Hec tibi cura datur, uir optime: nam tibi sermo
 Dulcis adest placideque ingens solertia mentis.
 Perge animum placare ferum et mollire loquendo."
 Dixerat. Is raptum relegens a litore funem
 Equoreas superat fauces, qua litus Hiberum
 85 Diuidit a Libicis pelagi breuis estus harenis.
 Illa dies Maura proram statione recepit.
 Hinc propere ad regem
 <>
 87 Niueis suggesta columnis
 Atria surgebant. Fuluo distincta metallo
 Regia prefulgens
 90 <>
 90 Ordine gemmarum uario radiabat in orbem.
 Hic croceos, illic uirides fulgere lapillos

Aspiceres altoque uelut sua sidera tecto.
 Signifer in medio sinuosi tramitis arcu
 Aureus obliquos supremo culmine cursus
 95 Assidue faciebat. Ibi ceu lumina septem
 Que uaga mundus habet, septem faber ordine gemmas
 Clauserat ingenio, nondum lapis, optimus Athlas.
 Tardior hec gelidoque seni magis apta placere;
 Illa minax longeque rubens; ast illa benignis
 100 Ire uidebatur radiis, tectumque serena
 Luce coruscabat. Medio carbunculus ingens
 Equabat solare iubar largoque tenebras
 Lumine uincebat: mira uirtute putares
 Hunc proprios formare dies, hunc pellere noctes
 105 Solis ad exemplum. Post hunc duo lumina motu
 Splendebant parili; sed quod rutilantius ibat
 Spectando subitos animis spargebat amores.
 Cornua de fusco sinuans adamante, deorsum
 Impigra precipiti celerabat Luna meatu,
 110 Atra quidem, at radiis circum illustrata supernis.
 Hec supra horrificis diuersa animalia passim
 Vultibus et uariis cernuntur sculpta figuris.
 Cornibus intortis Aries stat in ordine primus
 Deuexa in tergum facie, ceu mestus in undis
 115 Horreat egregie fluitantia membra puelle.
 Inde ferox Taurus faciesque imposta natanti
 Stirpis Agenoree. Iuuenum mox clara duorum
 Corpora, progenies Lede, par nobile Fratrum.
 Quarta sed equorei species uenit horrida Cancri,
 120 Quem frons prerapidi sequitur metuenda Leonis.
 Post illum it uultu roseo pulcerrima Virgo.
 At grauis hinc illinc extantia brachia Libre
 Instabiles paribus compensant passibus horas.
 Scorpius hinc cauda perlustrat tecta minaci
 125 Ingentesque aperit Chelas; hinc Thessala monstra,
 Semiuari informis species, cui uultus et armi
 Sunt hominis tensoque senex spectabilis arcu
 Horrifer occurso pharetraque incinctus eburna,
 Infima quadrupedis; iuxtaque assurgit in altum
 130 Forma leuis Capree, rutilo cui cornua in auro
 Effulgent fissoque riget pes ungue, bicornis.
 Post ingens nudi effigies nimboque nigranti
 Frons uelata hominis uelut ethere pronus ab alto
 Fundat aquas; factoque natant in gurgite Pisces
 135 Pectoribusque secant caudisque trementibus undas.
 Signa poli duodena uago dum lumine raptim
 Collustrant operique inhiant et cuncta sequuntur,
 Vndique fulgentes auro speciesque deorum
 Et forme heroum occurrunt atque acta priorum:
 140 Iupiter ante alios, augusta in sede superbus
 Sceptrum manu fulmenque tenens; Iouis armiger ante
 Vnguibus Ydeum iuuenem super astra leuabat.
 Inde autem incessu grauior tristisque senecta,
 Velato capite et glauco distinctus amictu,
 145 Rastra manu falcemque gerens Saturnus agresti
 Rusticus aspectu natos pater ore uorabat;
 Flammiuomusque draco caude postrema recurue
 Ore tenens magnos sese torquebat in orbem.
 Nec procul ingenti diffundens cornua giro
 150 Atque agilem arcendis Neptunus ferre tridentem
 Cernebatur aquis pelagoque natabat in alto,

Tritonumque greges Nimpharumque agmina circum
 Errabant procul equoreum uenerantia regem.
 Huic quoque iussus equus percusso emergere saxo
 155 Litoream pedibus rapidis pulsabat harenam.
 Proximus imberbi specie crinitus Apollo:
 Hic puer, hic iuuenis, nec longo tempora tractu
 Albus erat: sacer ante pedes rapidusque fremensque
 Stabat equus, quatiensque solum mandebat habenas.
 160 At iuxta monstrum ignotum immensumque trifauci
 Assidet ore sibi placidum blandumque tuenti.
 Dextra callem, sed leua lupum fert atra rapacem,
 Parte leo media est, simul hec serpente reflexo
 Iunguntur capita et fugientia tempora signant.
 165 Necnon et cithare species angusta canore
 Icta uidebatur sonitum perducere ad aures;
 Et pharetra atque arcus uolucresque in terga sagitte,
 Cirreoque ingens Phiton resupinus in antro.
 Hic etiam Grai Italisque optanda poetis
 170 Dulcis odorifere lauri uiridantis in auro
 Vmbra nouem placido refouebat tegmine Musas.
 Illas carminibus uarioque manentia cantu
 Sidera mulcentes alterna uoce putares.
 Frater it hunc iuxta iunior; frons ipsa fatetur
 175 Argutum, uirgamque gerit serpentibus atris
 Intextam, caput insigni exornante galero,
 Circumdantque pedes nitidis talaria plumis.
 Gallus adest uigil et curuo cadit Argus ab ense.
 Ad leuam noua sponsa sedet facieque superbit
 180 Egregia et rare letatur imagine dotis.
 Hec prope Gorgonidum stat fabula nota sororum,
 Anguicomumque caput fraterna Perseus arpe
 Obtruncans fixus speculo et ceruice reflexa,
 Marmoreusque senex atque ortum sanguine monstrum
 185 Alatus sonipes et Musis fons sacer almis.
 Necnon funerei post hec Mauortis imago
 Curribus insistens aderat furibunda cruentis:
 Hinc lupus, hinc rauce stridentes tristia Dire;
 Cassis erat capiti fulgens manibusque flagellum.
 190 Hinc ignominiam compertaque furta dolose
 Coniugis aspiciens Vulcanus abire parabat,
 Sed pede tentus erat claudio; quem turba deorum
 Vidit et obliquum riserunt astra maritum.
 Cornua tollentem celo facieque rubentem
 195 Pectora sideribus distinctum Pana uideres:
 Hispida crura rigent, pedibus terit antra caprinis
 Et pastorali baculum fert more recuruum;
 Texta sibi ex calamis sonat ingens fistula septem.
 Parte alia sua sceptra gerens regina dearum
 200 Cara Iouis soror et coniunx augusta sedebat;
 Huic sublime caput uelatum est nube decora,
 Discolor aspectu quam circum amplectitur Iris,
 Pauonesque pedum domine uestigia lambunt.
 Proxima terrificae species armata Minerue
 205 Virginis, ut perhibent, dextre cui longior hasta
 Et cristam galea alta mouens: hanc Gorgonis ora
 Crystallinus habens clipeus tegit; inque tenebris
 Prospectante dea uolitat nocturna uolucris,
 Cecropiusque noua frondescit campus oliua.
 210 Hec cerebro prognata Iouis Venerisque pudendum
 Illudit genus et primordia feda sororis.

Nuda Venus pelagoque natans, ubi prima refertur
 Turpis origo dee, concam lasciua gerebat
 Purpureis ornata rosis, uolucresque columbas
 215 Semper habens, nudisque tribus comitata puellis,
 Quarum prima quidem nobis auersa, sed ambe
 Ad nos conuersos oculos uultusque tenebant
 Innexe alternis percandida brachia nodis.
 Nec puer alatus nec acutis plena sagittis
 220 Post tergum pharetra deerat nec mortifer arcus.
 Ille unam ex multis iaciens in Apolline fixam
 Liquerat: hic superi rumpebant astra fragore;
 Trux puer in gremium care genitricis abibat.
 Inde choris Driadum nemus omne Dyana replebat;
 225 Horeades Faunisque leues Satirique sequentes
 Plaudebant in circuitu, multumque Dyane
 Dilectus uiridi stertebat cespite pastor.
 Fonte, miser, nitido pulcherrima membra lauantes
 Viderat Actheon: rapido mox ipse repente
 230 Dente canum laceratus erat. Sibi cerua cadebat
 Sacra. Dea in Scythica non sic placabilis ara.
 Vltima sed mater Cibele, cui gratior Yda
 Nulla fuit tellus, magno grandeua sedebat
 Corpore consistens, clauis sceptroque uerenda:
 235 Vestis honor uarie, Frigiisque ex turribus altam
 Gestabat capiti sobolis fecunda coronam.
 Namque omnes peperisse deos ipsumque Tonantem
 Hanc ueteres memorant. Liceat sed uera fateri,
 Hec eadem suos utero uariante Gigantes
 240 Protulit, infandas mundo per secula pestes.
 Curribus hec agitur domita ceruice leonum.
 At procul inferni moderator turbidus orbis
 Sulphureo insistens solio tenebrosa regebat
 Tartara; quem iuxta coniunx inamena sedebat
 245 Rapta olim, ut fama est, Sicule sub uallibus Ethne.
 Hic dolor, hic gemitus animarum admissa luentum,
 Et claustris distincta nouem pallentia regna
 Cernuntur, Stigiique nigre stant gurgitis unde.
 Tristior has Acheron fluctu perlabitur atro
 250 Concretam limo cogens fluitare paludem;
 Cocytusque gemens lacrimoso flumine Auernum
 Circuit hinc oriens et ripis antra pererrat
 Vmbrarumque choros; necnon Flegetontis adusta
 Gurgis aqua tacitique lacus obliuia Lethes
 255 Funduntur, tristique animas qui transuehat amni
 Puppe senex fusca residet remoque gubernat.
 Hec rex cuncta uidet Stigijs cum coniuge torua
 Per tenebras longe aspiciens et lurida pascit
 Lumina suppliciiis uariis, seuoque ministros
 260 Imperio exagitat; cui Mors cui tristia queque
 Et Furie et torto famulantur stamine Parce,
 Sub pedibusque triceps iacet atre ianitor urbis.
 Hec uariis insculpta modis atque ordine miro
 A superum regnis centrum perducta sub imum
 265 † Lelius aspiciens, puro nil uilius auro
 Agnoscit pedibusque premit que cara putantur.
 Inde procul magne transcursis finibus aule
 Peruenit ad regem. Solio tunc ille superbo
 Surgit et amplexum cupide petit hospitis. Inde
 270 Considerat. Placido mox Lelius incipit ore:
 "Optime rex, tanto quem Sors dignatur amico,

Quantum non alium rediens Sol litore ab Indo,
 Dum petit Hesperium despectans cuncta cubile,
 Aut uidet aut uidit, mens aut, nisi ceca, uidebit,
 275 Suscipe; ne uanas abeant mea uerba per auras.
 Maximus in magno Scipio notissimus Orbe
 Te saluere iubet. Si quid sanctumque piumque
 Est usquam, si pura fides, si cura decoris
 Durat apud gentes, populo sunt largiter uni
 280 Omnia; sed populi summam uir possidet unus.
 Roma caput rerum: Scipio dux summus in illa est.
 Haud equidem conficta cano. Nunc ille tuam, rex,
 Poscit amicitiam. Vidisti qualia Penis
 Pectora sint, quam fluxa fides. Michi crede, secundos
 285 Bellorum euentus si, quos Deus ille deorum
 Auertat, Fortuna daret, tibi pessima regni est
 Conditio et multis obnoxia uita periculis.
 Et modo terror eos, non spiritus ullus amoris
 Continet. At nulla Romanis certior ars est
 290 Quam seruare fidem; nil illa est carius: ample
 Diuitie nobis dulces numerantur amici.
 Testis adest paruo distans Hispania tractu,
 Testis et Ausonia est; at tu nunc, Africa, nostram
 Experiare fidem et Populi promissa togati.
 295 Ipse tibi nostra nichil oportunius usquam
 Cernis amicitia. Procul absumus, unde timeri
 Tedia rara queant. Si poscimus, ampla paratis
 Classibus exiguo transmittimus equora uento:
 Nostra, ubi tempus erit, medio radiantia campo
 300 Improvisa tuis occurrent hostibus arma.
 Preterea, nisi seua uiam, quam sternimus, ultro
 Obstruit ac medios Fortuna intercipit actus,
 Fixa, manet Populo sententia tollere turbas
 Regum atque indignis sceptrum extorquere tyrannis,
 305 Omnia ut ad paucos redeant; nam rege sub uno
 Optimus est patrie status et male uiuitur inter
 Regnantum sine lege greges. Tunc Africa tandem
 Omnis ad unius redeat moderamina regis.
 Cetera pretereo: nam quis te dignior alter
 310 Litus Athlanteum Rubrasque interiacet undas?
 Munera quin etiam ne despice fortis amici.
 Is tibi namque Apulis rapidum sub finibus ortum
 Mittit equum bellis habilem, qui cursibus Austros
 Equat et infesto uenientia tela Tonante.
 315 Iungit equo phaleras niueoque monilia collo
 Aurea Samnitico quondam precepta tyranno.
 Addit et arma uiro rigidis fortissima uenis
 Quas aperit uario prefertilis Ilua metallo.
 Aspice nigrantem galeam gladiumque nitentem;
 320 Aspice quam tutum tegit ingens lamina pectus,
 Vt faciles ocree, uariis ut purpura bullis
 Intertexta micat ferrumque obnubit opacum,
 Ferreus ut fuluo stimulus splendescat in auro,
 Vt procul hasta ferit, clipeusque ut uulnera curuo
 325 Excutit obiectu calibum. Romana deinceps
 In bellum fer signa, precor. Felicibus ista
 Sumpseris auspiciis magni Scipionis amicus.
 Hoc petit ille uolens, hoc te tua Roma precatur.
 Iunge fidem fedusque feri. Sit faustus utrisque
 330 Iste dies gemina semper celebrandus in ora
 Europe Libieque bonus." Sic ille locutus

Conticuit, uocemque simul uultumque remisit.
 Tum rex blandus ait: "Vestrum, Romane, libenter
 Propositum amplector, nec amici munera tanti
 335 Despicio uestramque fidem. Sed iungere fedus
 In partemque noui subito transire pericli
 Sponte mea uereor, nisi primum cernere coram
 Magnanimum facis ipse ducem. Michi summa uoluntas
 Victricem tetigisse manum, que federis obses
 340 Fida sit et pignus uenture in secula pacis.
 Scimus quanta quidem uirtus, quam clara per Orbem
 Fama uiri: nullus Romano illustrior usquam
 Viuit in imperio, nullusque potentior alter
 Flectere uoce animos et pectora fronte mouere.
 345 Tangimur et meritis et nomine tangimur ipso;
 Optamusque ducis congressum: dextera dextre
 Hereat atque oculis oculi, permixtaque uerbis
 Verba sonent faciatque fidem presentia fame.
 Nam neque usque adeo sunt corda ferocia nobis,
 350 Pectore sub nostro nec mens tam barbara uiuit,
 Vt non pulcra oculos moueant, spectataque Virtus
 Illiciat capiatque animos. Me maxima regni
 Cura tenet dubii, finesque excedere auitos
 Circumfusa uetat regio fecunda tyrannis.
 355 Iuissem uisurus eum, nec gloria facti
 Parua foret, tantum quesisse per equor amicum.
 Ille igitur quem degeneris non lenta morantur
 Frena metus, quem ferre mali patientior etas
 Aspera queque monet, si nostri est cura - per undas
 360 Tuta uia est - sociam, si quid michi credis, ad aulam
 Colloquium petat et sermone fruatur amico.
 Interea tamen ad nostras accedere mensas
 Umbra monet crescens et pars extrema diei."
 Dixit, et exurgens solio dextramque benigne
 365 Apprendens, stratis sublimem ex more locauit
 Purpureis. Notum mox ampla per atria signum
 Dat tuba. Conueniunt famuli, turmeque frequentes
 Discurrunt. Non una dapes: non pocula simplex
 Cura fuit uariare uiris. Pars aurea gestant
 370 Vasa manu, pars cristallo splendentia puro;
 Ast alii effossos gemma crateras in ampla
 Implebant spumante mero, quod miserat olim
 Ipsa parens Meroe Phebo succensa propinquo.
 Ardescit splendore domus fremituque redundat.
 375 Talis apud mensas - nisi testem spernis Homerum -
 Cena fit Alcinoi: sedet illic blandus Vlixes,
 Lelius hic hospes mellito affabilis ore.
 Vixdum finis erat dapibus, cum comptus in ostro
 Astitit ante oculos iuuenis patrioque canoram
 380 Increpuit de more liram. Dulcedine mira
 Obstupuere omnes. Sonitum mox uerba secuntur:
 "Maximus Alcides, postquam fera monstra per orbem
 Perdomuit fecitque uiam sibi uiuus ad astra,
 Euacuans saltus Nemeos Lernamque paludem
 385 Terribilesque diu umbrosi colles Erimanthi,
 Faucibus Hemonie scissis clarisque duabus
 Urbibus euersis stratisque bimembribus altis
 Et ceso Gerione ferox dignatus ad istas
 Ferre gradum terras et nostra pericula tandem
 390 Discutiens, patriis Antheum extinxit in aruis.
 Libertas hinc nostra uenit: teterrima pestis

Herculea compressa manu tuta omnia late
 Liquit et insolitis patuerunt rura colonis.
 Omnibus exactis, pacati conscius Orbis
 395 Ipse sibi, limenque petens interritus Orci,
 Cominus horribilemque ausus spectare Megeram,
 Haud procul a nostris memorandum finibus alte
 Exerit geminas pelago turbante Columnas,
 Vtque pererrati foret illic terminus Orbis
 400 Edixit; fueratque diu, sed nuper ab Ortu
 Vesanus ueniens iuuenis conuelleret metam
 Est ausus, nomenque ideo mutare nequiuit
 Herculis auctoris, Libie cui rura tenenti
 Longeuus nimioque Athlas sub pondere fessus
 405 Deposuit celum ac stellas; sic ipse quieuit.
 Nec sibi longa quies, nam mox dulcedine captus
 Heu miser! atque oculos ausus uidisse Meduse
 Vertitur in scopulos. Nunc stat quem cernimus ipsi
 Magnus et ingenti tellurem contegit umbra
 410 Immensoque iacet spatio porrectus et astra
 Vertice tangit adhuc. Illum nix hospita semper
 Et nimbi atque aure quatiunt et fulmina et imbres.
 Non tamen ipse diu post casum mansit inultus;
 Vltor ab Archadia nam Palladis arte tremendi
 415 Colla tulit monstri. Libicas cruor ille nefanda
 Infecit sanie tabi stillantis harenas:
 Sic nocuit mundo uiuens moriensque Medusa.
 Post regina Tyro fugiens his finibus ampla
 Menia construxit magnam Carthaginis urbem.
 420 Ex re nomen ei est. Mox aspernata propinqui
 Coniugium regis, cum publica uota suorum
 Vrgerent, ueteris non immemor illa mariti,
 Morte pudicitiam redimit. Sic urbis origo
 Oppetiit regina ferox. Iniuria quanta
 425 Huic fiat, si forte aliquis - quod credere non est -
 Ingenio confisus erit, qui carmine sacrum
 Nomen ad illicitos ludens traducat amores!
 His igitur fundata modis urbs tempore creuit
 Exiguus; at rebus semper coniuncta secundis
 430 Inuidia exciuit ualidas in prelia gentes.
 Tunc acres uixere uiri, quos inter amore
 Insignes patrie fratres Carthago Philenos
 Nunc colit extinctos numerumque auxisse deorum
 Extimat ac gemini ueneratur numinis aram.
 435 Hi patrie uitam cupidi si forte negassent,
 Plura Cireneo cecidissent milia campo.
 Vltima nunc bellis agitur feruentibus etas,
 Nec mare quod seuit medio, nec iuncta Caribdi
 Scilla rapax Italis Penos a finibus arcet.
 440 Hanibal eterno dignus cognomine montes
 Perfregit Latios atque inuia rupit aceto
 Saxa prius strauitque uiam legionibus aptam
 Hic ubi siluestres soleant titubare capelle.
 Concursum est totiens: iam sanguine rura madescunt,
 445 Iamque rubent fontes, Italis iamque altior aruis
 Exerit herba caput, subito demissus ab astris
 Cum iuuenis memorandus adest patrieque ruinas
 Fert humero. Videt hunc claris Hispania factis,
 Africa iamque audit. Sic nunc incerta duorum
 450 Stat Fortuna ducum, sic iam sub pondere nutat.
 Finis erit quem Fata dabunt; sed magna parantur."

Huc ubi perduxit carmen, citharista repente
 Subticuit digitoque liram percussit inanem.
 Plausus ad hec sequitur procerum populique fauentis.
 455 Rexque iterum: "Libicos audisti ex ordine casus,
 Hospes", ait "nostreque uides primordia gentis.
 Gratia si dictis est debita, uestra retexe
 Principia uestrosque duces." Hic leniter ille
 Subridens "Quam congeriem, rex optime, rerum
 460 Exigis! an breuiter nostros audire triumphos
 Forte putas? Breuior narrantibus exeat annus;
 Tu petis anguste conferri in tempora noctis,
 Cuius magna retro pars est. Tum lingua uolentem
 Deserit: impediunt cure somnusque laborque.
 465 Non uacat hec inter tempus sermone tenere.
 Quis facile Italiam per secula longa frementem
 Tuscorumque acies et tot Samnitica bella
 Ac totiens uerso fugientes agmine Gallos
 Explicet? aut nostros et in hac tellure labores
 470 Et pelagi medio, quo Fors contraxerat ambas
 Protinus infesto coeuntes remige classes?
 Aut quas infelix passa est Hispania clades,
 Plena cadaueribus nec habentia flumina cursum,
 Assidueque nouis fumantia cedibus arua?
 475 Que nostri fecere duces. Annalibus altis
 Tantarum capitur uix pars millesima rerum;
 Quos, si forte iuuat, Tarpeia mittet ab arce
 Scipio transcriptos. Ibi nam custodia templi
 Publica nostrorum seruat monimenta laborum.
 480 Illic multa leges, que, sint licet ampla, putato
 Esse minora tamen uero. Nec teste citato
 Est opus: acta patent. Scriptorum copia nunquam
 Romano fuit in populo, quos Graius abunde
 Orbis habet. Nostris facere est quam scribere multo
 485 Gratius atque aliis laudanda relinquere facta
 Quam laudare alios. Quin angustissima libris
 Si quibus interdum uideas que gessimus, illos
 Externe scripsere manus. At Greca Latinis
 Addita res nequeunt tantas equare loquendo
 490 Ingenia: hoc uestro maneat sub pectore certum.
 Nunc quantum nocturna patet sermonibus hora,
 Principia expediam. Teucrorum a sanguine longe
 Gentis origo uenit, uictrix quem Grecia bello
 Dicitur ad patrios muros sparsisse biluistri:
 495 Et fortasse aliquis iam tanti criminis ultor
 Natus in Italia est. Sed nunc ad cepta reuertor.
 Naufragio ex tanto uixque ex tot milibus unus
 Integer enauit sine crimine. Namque ubi Troie
 Matris adhuc Frigio fumabat litore bustum
 500 Iamque cinis facilem incipiens glomerare fauillam,
 Inclitus et claris multum spectatus in armis
 Dux Anchisiades, cui non uia prona salutis
 Viribus aut propriis aut urbibus esset amicis,
 Destituit patriam lacrimans caramque cubilis
 505 Consortem, et passus terra casusque tremendos
 Erroresque uagos et mille pericula ponti,
 Impiger Ausonias tandem tamen attigit oras:
 Isque, ubi belligerum Latii sensere coloni
 Troiugenam, externoque uiro Lauinia pactos
 510 Reddidit amplexus, sacro pia flumine membra
 Deseruit moriens. Puer hunc excepit Iulus

Succedens illumque alii. Sic omnia regum
 Tempora fluxerunt, Longam qui menibus Albam
 Sub sceptris habuere suis, ad Tybridis undam
 515 Donec magnanimus posuit noua menia pastor,
 Vltor aui, uindex scelerum, quem nostra parentem
 Dixit et ethereas defunctum traxit ad arces
 Posteritas, raptoque tulit sua thura Quirino.
 Fundamenta uides urbisque exordia nostre.
 520 Quos tibi nunc sermone duces, que nomina fando
 Exequar? Innumeram uideo concrescere turbam,
 Precipue ex quo Libertas tulit ampla uirorum
 Semina nobilium et tranquilla pauit in urbe
 Ingentes animas. Stellate sidera noctis
 525 Et pelagi fluctus et harenas litoris ante
 Enumerem, quam cuncta quibus mea Roma superbit
 Nomina clara ducum: Curios fortesque Camillos
 Et Paulos bello claros Fabiosque trecentos,
 Quos simul una dies patrie subduxit egenti,
 530 Torquatosque truces, Lepidos duosque Catones,
 Fabricios modico contentos, indita cursu
 Nomina, queque dedit celo demissa uolucris,
 Marcellosque animi illustres Graccosque feroces
 Et Regulos fidei plenos, que nomina belli
 535 Fama tulit pridem uestras, ni fallor, ad aures,
 Et qui magna procul transcendunt omnia, summos
 Scipiadas, quos alma domus Cornelia celo
 Extulit atque hominum superis equauit alumnos,
 Vnde ducum dux ille genus trahit. Est michi magnus
 540 Enumerare labor uel nomina sola domorum:
 Quod si gesta uelim percurrere digna relatu,
 Quantus erit? Non usque adeo michi ferrea lingua est,
 Nec tibi sint aures. At ne fortasse putetur
 Exemplo caruisse fides quam uestra Philenis
 545 Fratribus altisono cecinerunt carmina cantu,
 Pauca sed e pleno longe repetentur aceruo.
 Namque olim, aut uento terram impellente latenti
 Aut causa quacumque alia, prurupta uorago
 Romano patefacta foro conterruit Urbem.
 550 Stabant attoniti pleno circum agmine Patres:
 Vndique sollicitum pregrandia uoluere saxa
 Vulgus anhelabat; pars conuectare canistris
 Tellurem magnasque trabes. Nil molibus illis
 Cum fieret, simul ira deum manifesta moueret,
 555 Consilio superum uisum est compescere pestem.
 Dum pauidi responsa petunt, consultus aruspex
 'O preclara nouis gens' inquit 'territa monstris,
 Hoc specus explendum est non qua ratione putatis.
 Quid iuuat aggestu lapidum et telluris inani
 560 Flectere uelle deos? Non si Tarpeius in imas
 Sexque alii latebras descendant ordine colles,
 Ac super incumbat grauis Appenninus et Ethna,
 Finis erit. Sunt que uobis pretiosa dehiscens
 Fossa petit: paucis plenus concurret hiatus'.
 565 His dictis riguere animi, pallorque per omnes
 Mestus erat: multi gemmas aurumque ferebant
 Argentumque alii, namque hec meliora putantur
 Inter inexperta et uerorum ignara bonorum
 Corda hominum, quos ceca ligat terrena cupido
 570 Nigraque corporei quos carceris occupat umbra.
 Vnus ibi ante alios iuuenem fortissimus alte

Exclamat: ' Que tanta animis ignauia, ceci?
 Vilia pro caris, pro magnis parua tulistis.
 Nil opus est auro, fedis quod terra cauernis
 575 Euomit, aut lectis inter deserta lapillis.
 Vnum ego uos moneo: nobis uirtute uel armis
 Nil melius tribuisse deos: hec summa profecto,
 Hec uere Romana bona, et si summa reposcunt,
 Arma uirumque dabo! ' Dicens hec lumina celo
 580 Erexit, templumque Iouis quod presidet arcu
 Suspiciens tendensque manus sursum atque deorsum
 Atque omnes superosque deos manesque precatu,
 Ad quos tendebat, ualidum calcaribus ultro
 Urget equum baratroque uolens infertur aperto.
 585 Arma ruente uiro lucem sonitumque dedere:
 Fit strepitu, coeunt ripe et iunguntur in unum,
 Vixque tremens profuge pars ultima transilit haste;
 Ceu quondam immodico celum splendore dehiscit
 Et uelut etherei reserat penetralia mundi;
 590 Inde repentino transcurrens turbine flamma
 Visa fugit celoque redit sua forma sereno.
 Hic tibi uir quantus, patrie quem reddere uitam
 Ac uiuum terre - liceat dixisse - cadauer
 Cernis et armatum Stigios inuisere lucos?
 595 Curtius in nostris fuit hic annalibus ingens.
 Vis referam Decios? Quorum prior ille Latinas
 Forte uidens acies nostrorum terga prementes
 Constitit ingemuitque ferox, mox magna precatu
 Numina deuotum medios se misit in hostes
 600 Vittato capite et succinctus more Gabino.
 Ipse quidem ingestis prosternitur undique telis:
 Nobis morte sua uictoria contigit illo
 Certa die, secumque simul mens ceca tremorque
 Omnis in aduersos subito transisse Latinos
 605 Creditur. Ipse habitu horrifico spectabilis, atro
 Celsus equo specieque humana augustior ire
 Visus erat. Decus id, paruo post tempore, natus,
 Iure uelut proprio, pugnantibus agmine Gallis,
 Rettulit et nomen patris et pia facta secutus.
 610 Quin etiam clara compellans uoce parentem
 Traditur ad mortem indubiam per tela per enses
 Gallorumque aciem et cuneos penetrasse frementes:
 Secum ad uictores fuga transit et metus et mors.
 Tertius inde nepos, ut auitis atque paternis
 615 Accedat titulis, quamuis obscurius illi
 Fama dedit nomen, simili pietate Lucanas
 Strauit opes parili descendens tramite ad umbras.
 Sic tribus in campis totidem patet ordine ciues
 Et palmam peperisse nece et periisse uolentes.
 620 O genus eximium, dignum cui secula cuncta
 Rite canant laudes, cui nulla obliuio sensim
 Obrepat serosque uetet celebrare nepotes!
 Cetera nota tibi ac passim uulgata relinquo.
 Vidisti - neque enim tam longa interuenit etas,
 625 Vt nequeas uidisse - quibus fortissimus olim
 Regulus expositus seruarit sacra fidemque
 Suppliciiis, quanto patrie inflammatus amore.
 Heu, bene nate senex, nunquam tua fama peribit!
 Tu moreris: tamen illa tibi mansura superstes
 630 Viuit et eternum uiuet.
 Quamquam quid genera atque uiros memorare necesse est?

Cum sepe ad certam legiones currere mortem
 Viderimus, monstrante duce et sua fata docente,
 'Ire licet' clamante, 'uiri, uetiturque redire est',
 635 Nec flexisse animos ideo nec lumina quemquam,
 Prerapidoque leues iuisse in uulnera saltu!
 Romanum est - si nescis - opus contemnere casus
 Fortuitos, placide uenienti occurrere Morti,
 Spernere que gentes alie mirantur et optant,
 640 Contra autem amplecti que formidanda uidentur,
 Vincere supplicia et tristes calcare dolores,
 Sponte mori potius quam turpem degere uitam."
 Dixerat. Ille autem: "Medio interrumpis et aufers
 Plurima. Quid regum uestrorum extrema relinquis?"
 645 Hospes ad hec: "Fateor: fortunas querere regum
 Regius est sermo. Tamen hec breuitatis amore
 Transieram. Tibi sed suspecta silentia forsan;
 Neue putes, ideo quod nostris regibus ausi
 Insultare sumus, nos forte cupidine prede
 650 Incensos nomen sceleri quesisse decorum,
 Accipe uera rei fuerit que causa nouande.
 Libertas optata diu nunquamue petita
 Mulcebat splendore animos, sed sceptrum premebant
 Efferaque imperiis urgebat regia duris
 655 Impendens capiti miserorum et torpor inertes
 Ceperat immemoresque sui. Pudet illa referre
 Pertulimus que mesta domi; pudet omnia rursus
 Dicere que campis alienis castra sequentes
 Rege sub infando iugulis sumus impia passi
 660 Mancipia et segnes anime! Nichil ille putabat
 Per scelus horrendum titulos quesisse Superbi,
 Criminibus ni seua nouis cognomina mundo
 Ingereret patrieque sue. Proh talia monstra!
 Milia tot pariter, quibus omnia peruia Virtus
 665 Fecerat, ac turbam cui tot Fortuna parabat
 Et cui tot reges populosque subegerat, unum
 Indignum timuisse caput, nutusque profanos
 Obseruasse sacris pro legibus! Haud ita regem
 Mellifice uenerantur apes, fucosque nocentes
 670 Atque leues culices arcere a finibus ause,
 Que dominum mellis trepidum sepe atque pauentem
 Excludunt prohibentque aditu, pecudesque canesque
 Confodiunt; omnes regem tamen intus inermem
 Exiguumque timent; illum admirantur et illum
 675 Militieque domique colunt, et regia semper
 Atria circumstant humerisque in nubila tollunt.
 Nos quoque sic nostri timor et reuerentia regis
 Continuit, donec permixta superbia luxu
 Creuit, et intumuit turpis lasciui fastu.
 680 Tunc mora nulla uiris: uisum est succidere ferro
 Hanc saniem medicasque manus in uulnera ferre;
 Queque sub imperiis stetit inconcussa superbis
 Victa sub obsceno cecidit patientia facto.
 Regius infami iuuenis precordia flamma
 685 Succensus uulnusque trahens male sanus acerbum
 Nocte sub ambigua matrone limina caste
 Intrat et exceptus placide nil tale uerentem
 Vi superat. Voti compos, spoliolumque pudoris
 Femei referens et opace gaudia noctis,
 690 Letus abit furti tacite sibi conscius alti.
 Illa dolens uitamque simul corpusque perosa

Et membris irata suis ' Vas uile pudende,
 Femina, luxurie uiues ' dicebat ' et in te
 Semper adulterii uestigia feda manebunt?
 695 Et poteris spectare thorum, quo rapta fuerunt
 Omnia cara tibi: uir, uirtus, fama pudorque?
 Quin obis? et tristem potius, precor, effuge lucem,
 O anima infelix, inimicaque claustra refringe'.
 Hec ubi clam questa est, subito patremque uirumque
 700 Euocat, id siquidem cupiens, ut testibus illis
 Corporis inuisum liceat deponere pondus.
 Roma patrem, longinqua uirum tunc castra tenebant;
 Cui, dum forte redit, properans, iam patre reperto,
 Nuntius occurrit domineque ex ordine uoces
 705 Narrat: atrox facinus, sed quod non nouerit ipse,
 Euenisse domi, raptimque opus esse reductis
 Patre uiroque simul. Stupet ad mandata maritus
 Coniugis, incertusque animi sub corde uolutat
 Quid sibi Fata uelint aut quid Fortuna minetur.
 710 Procedit diuersa putans et limine primo
 Inuenit attonitum socerum, pariterque uocati
 Ibant et paribus curis alterna loquentes.
 Illicet aduentu mulier commota suorum
 Profudit lacrimas. Mox percontante marito
 715 Anne satis sospes, 'Minime: namque omnia' dixit
 'Perdidimus pretiosa simul: nil dulce remansit;
 Prereptaque pudicitia hec periisse fatendum est
 Heu misere! Stant feda tuo, uir optime, lecto
 Signa aliena uiri. Fuit hoc uiolabile corpus:
 720 Integer est animus. Mors testis. Porgite dextras
 Et prestate fidem, scelus hoc ne turpis ad umbras
 Auferat impunis tumultoque insultet adulter'.
 Exhinc indignans transacte crimina noctis
 Explicat atque adhibet uerbis lamenta precesque.
 725 Consolante uiro mestam facinusque negante
 Esse ubi mens pura est, 'Ego me si crimine' dixit
 'Absoluo, sceleris penas euadere nolim:
 Exemploque mei non uiuet adultera Rome'.
 Dixit, et eductum latebris, qui ueste latebat,
 730 Pectore sub niueo gladium moribunda recondit,
 Et ruit in capulum, uelut hoc releuare pudorem
 Vulnere prostratum ualeat. Sic nota parentem
 Fama refert uolucrum proprio de sanguine natos,
 Extinctos dire morsu serpentis, ad auras
 735 Tollere et illorum exequiis expendere uitam.
 Horrida conclamant cernentes uulnera, luctus
 Exoritur: tremuitque domus sub murmure tanto.
 Brutus ibi solus lacrimas et inania uerba
 Castigat, uir egregius, celata sub alto
 740 Pectore cui uirtus ingens erat. Ille cruentum
 Feruidus educens spumanti uulnere ferrum
 Attollensque manu 'Superos summumque Tonantem
 Iuro' ait 'huncque olim castum intactumque cruorem,
 Quod flammis ferroque genus sobolemque domumque
 745 Regis et inuisum caput ac diadema superbum
 Nunc, posthac, semper, michi dum lux ista manebit,
 Persequar eternis odiis, nec regna tenere
 Ille potest, poterit manus hec dum tela mouere'.
 His dictis, alios eadem iurare coegit
 750 Mirantes unde hec audacia tanta repente
 Pectore sub Bruti uel quo de fonte ueniret.

Conuocat hinc ciues: triste et miserabile uisu
 Protrahit in lucem populo spectante cadauer,
 Ostenditque aliis gladium pulmone tepenti
 755 Vndantem, pectusque aliis uulnusque profundum.
 Admonet hunc nate, iubet hunc meminisse sororum;
 Coniugis ast alium, pignus cui norat amoris
 Esse domi predulce aliquod. Quo regia pergant
 Acta docet fastuque ferox adiuta libido.
 760 Ira dabat stimulos et rebus consona uerba.
 Purpura cede madens pallorque et frigida membra
 Et patris atque uiri spectacula cruda mouebant,
 Omniaque exuperans fortis uiolentia Bruti.
 Illum igitur, quacumque gradum deflexerat, ingens
 765 Turba sequebatur ferro succincta uirorum
 Femineique greges crudelia fata gementes,
 Quis fuerat celebri spectata Lucretia fama.
 Quid moror? Historia est multarum maxima rerum.
 Hoc duce pelluntur reges, exulque senexque
 770 Tarquinius moritur, nati omnes diraque coniunx
 Supplicium scelerum non una morte tulerunt:
 Corruit, in cineres regis domus alta Superbi.
 Regnorum hic finis. Post hec meliora sequuntur
 Tempora, et hinc nostri libertas incipit eui.
 775 Annua perpetuos strauerunt iura tyrannos
 Seuaque legitime fregerunt sceptras secures
 Atque unum pepulere duo. Geminata modestos
 Ferre magistratus subito noua signa uideres.
 Primus in fasces auctor qui primus adeptus
 780 Libertatis erat. Studio seruauit eodem.
 Denique quos peperit natos, quod regia mallent
 Imperia, afflictos uirgis truncoque securi
 Compulit ad mortem pro Libertate serena,
 Tam simul infelix genitor, quam ciuis honestus,
 785 Tam rigidus consul, quam Libertatis amator.
 Idem post, regis sobolem fera bella nouantem
 Regnaque uel tali repetentem iure paterna
 Obuius excepit, iuuenemque superba minantem
 Vulnere letali transfixum compulit Orco.
 790 Sed dum torua fremens odioque accensus in illum
 Irruit, alterne non uidit cuspidis ictum,
 Ac pariter cecidere truces; at fortior illum
 Immoriens Brutus resupinum corpore textit,
 Victor ad extremum. Sic immemor ille pericli
 795 Eruit infandam inde animam et 'Ferus ultor ad umbras,
 Perfide, Tartareas ferro sequar' inquit 'acuto'.
 Talia promeritum sexus simul omnis et etas
 Fleuit, et insolitis strepuerunt rostra querelis.
 Precipue tamen ut proprium luxere parentem
 800 Vltoremque pudicitie gratissima matrum
 Agmina, nec longum cessarunt mesta per annum.
 Nunc manet his Bruti semper memorabile nomen."

4 Liber 4

Finierat. Tunc rex iterum placidissimus inquit:
 "Magna quidem memoras. Video quantum infima summis
 Et quam sint Romana aliis distantia fata.
 Sentio preterea quid femina uestra pudica

- 5 Morte uelit: ne cuncta sibi iam candida Dido
 Arroget; aut iuuenis terre demersus inique:
 Omnia ne nostris contingant clara sepultis
 Fratribus, occurrunt genitor natusque neposque.
 Vnum de cunctis miracula maxima transit,
- 10 In turbam potuisse animos descendere tantos.
 Plus homines suprema dies quam cetera terret.
 Hunc Virtus predura solet minuisse pauorem.
 Vix tamen hec paucis usquam, uix contigit uni:
 Publica sed uobis. Eadem est statque unica uestris
- 15 Mens exercitibus: pro Libertate tuenda
 Recta fronte mori. Sed quod super omnia longe
 Nosse uelim, egregii uitam et ducis acta moderni,
 Preteris. Hoc igitur, precor, hoc edissere nobis.
 Qui mores, que forma uiri, quis pectoris hospes
- 20 Est animus, que maiestas iuuenilibus annis
 Insita. Namque unum nobis huc crebrior illum
 Fama tulit. Tum precipue que gessit Hiberno
 Nuper in orbe, refer; tibi si notissima posco,
 Omnia si presens spectasti, et cernere soli
- 25 Cor licet archanum, quoniam nil protinus ardens
 Celat amicitia. At tu nunc, festina, parumper,
 Nox, subsiste, precor, Lelius dum pulcra relatu
 Eloquitur: teneat niueos Aurora iugales
 Et contenta senis gremio iacuisse mariti
- 30 Det spatium uerbis; solitoque iocosior ille
 Vxorem roseam complexibus illiget arctis".
 Vidit ut intentos animis atque auribus omnes
 Lelius et nullo concussa silentia motu,
 Incipit: "Heu quanto tam grandia iussa sequenti
- 35 Est opus eloquio! Michi non facundia torrens
 Largaque Cecropie contingit gratia lingue.
 Maximus insano iuueni uigilauit Homerus:
 Rusticus egregio uigilat nunc Ennius. Atqui
 Dignus est hic Graio; sic dignior ille Latino
- 40 Vate fuit. Precone autem fortassis Achilles
 Indiget; hic nullo. Surgit sua fama sine ullis
 Artibus, inque dies crescunt preconia. Nec me
 Fallit amor. Veniet tempus cum libera celo
 Fama uirum tollat. Stimulis nunc forsitan ille
- 45 Inuidie .... sed grata magis nunc cepta sequamur.
 Nulli unquam Natura uiro tam larga fuisse
 Creditur. Ethereo corpus splendore nitescit;
 Imperiosa duces frons arguit, aspera blandum,
 Vnde simul uibrant unum duo lumina fulmen,
- 50 Quod nullus sufferre queat. Coma densa per armos
 Protinus ad solem uentis ferientibus aurum
 Explicat impexum, quoniam cassisque sudorque
 Et labor assiduus prohibent animusque modesto
 Contentus cultumque timens transisse uirilem.
- 55 Celsior est aliis, quotiensque ad prelia uentum est,
 Spem procul ipse suis sublimi uertice prestat,
 Terret et hostiles acies: spem quippe metumque
 Ille habet aspectus.....
 Pectoris est qualem petit ingens spiritus aulam.
- 60 Cetera conueniunt: humeros et brachia cernas
 Militis altifici. Licet inter milia mille
 Videris hunc, uerum ualeas agnoscere regem.
 Iste decor nimius multos trepidare coegit,
 Immemoresque sui tenuit dulcedine quadam

- 65 Insolita tacitosque diu, conceptaque uerba
 Distulit, aut alio deflexit calle loquentes.
 Pulcrior est etenim mortali corpore longe
 Atque hominem supra: uix illum fulgidus equat
 Iuppiter aut puro pharetratus in ethere Phebus.
- 70 Ista tamen, quia parua uiris spernendaque forme
 Commoda sunt, sileo. Vultus fortasse serenos
 Ipse suos cernes, uerisque minora locutum
 Me dices; datur hec illi nam gloria soli,
 Nominibus quia cum noceat presentia magnis,
- 75 Hunc superattollit. Cuius si queritur etas,
 Nondum ter denum, fateor, peruenit ad annum.
 Omnis in ascensu est crescens cum tempore uirtus:
 Iam sua nunc senibus grauitas imitanda seueris
 Atque inuentuti leuitas optanda serene est.
- 80 Hostibus asperius nichil est, nil dulcius inter
 Carorum affectus. Siue illum tela mouentem,
 Siue armis positus uultus spectabis apertos,
 Quid potius deceat, dubites. Hunc prospera nunquam
 Extulit, aut strauit iaculis Fortuna molestis:
- 85 Vnus utrobique est, eadem mens permanet et frons
 Rebus in ambiguis, rebus tranquilla secundis.
 Spernit opes; populi uentosos spernit honores:
 Gloria uera placet. Dulces conquirat amicos:
 He sibi diuitie sunt, quas solet ille perennes
- 90 Qua peperit seruare fide. Modo fama per omnem
 Voluitur Hesperiam, iuuenem uenisse supernis
 Dis similem, cui uis hominum non ulla resistat,
 Quique etiam placida quoscumque subegerit armis
 Vincat amicitia.....
- 95 Vincitur ut celo species telluris opace,
 Florida sic omnes tellus premit Itala terras;
 Vtque nitet celi pars purior una sereni,
 Italia sic Roma potens prefulget in ipsa;
 Solque uelut radiis fulgentia sidera uincit,
- 100 Scipio sic omnes superat. Stat uera fateri:
 Non illum nostro iuuenem de more creatum
 Dixeris; atque ideo non omnia falsa locuta est
 Fama uirum super astra leuans. Nam protinus alto
 Persuasum est multis hominem hunc descendere celo.
- 105 Nam quid cuncta sequar? Piget illa minuta referre;
 Fabula sed uulgo nota est: pulcerrimus anguis
 Obuersatus enim matris persepe cubili
 Dicitur et uisus multis mouisse pauorem;
 Suspicioque frequens hinc iam uulgata per urbes
- 110 Diuini partus oritur. Cui scilicet ipse
 Editus in lucem puer, et mox maximus idem
 Vir similis nulli, diuinis rebus apertam
 Atque animo facit esse fidem, spectataque rursus
 Religio et uitam mos obseruatus in omnem.
- 115 Namque ubi sol oritur, solus solet ille remotis
 Omnibus in cellam Iouis, augustissima nobis
 Tarpeio que colle sedet, cui sacra pauentes
 Rite sacerdotes celebrant, securus ad aram
 Intrare et limen foribus firmare reductis.
- 120 Hic quasi multa loquens tempus terit, inde repente
 Digreditur, summosque animos portendere uultum
 Celestemque oculos uideas preferre uigorem.
 Ipse spei plenus, si quid tunc instat agendum,
 Aggreditur certosque solet promittere magnis

- 125 Successus bellis, ueluti sibi numine ab ipso
 Promissos. Multis equidem sic pectora campis
 Accendit tribuitque animos et posse coegit
 Quod modo non poterant. Vires mens firma ministrat,
 Nilque ualent artus, nisi quod dedit illa ualere.
- 130 Sepe ego conspexi, cum iam ferienda retrorsum
 Terga darent acies et signifer ipse trementi
 Vix regeret uexilla manu, rapuisse magistro
 Pila ducem pauido et medias penetrasse phalanges
 Clamantem 'Deus ecce preit! sequimurne uocantem
- 135 An fugimus? Sequar ipse libens: uictoria soli
 Continget promissa michi et si Fata uetabunt,
 Vnus ego emoriar. Vos, en fuga libera! post me
 Viuite degeneres, aliter moritura iuuentus!
 His dictis rediisse acies, et pectora morti
- 140 Opposuisse, uiros sic uincere sepe coactos:
 Tantus amor ducis est, tantus pudor urget in arma!
 Namque ubi perpendunt quanta est constantia menti,
 Quanta fides superum, quam presens Iupiter illi,
 Consistunt, iussuque dei remeare putant se.
- 145 Hec propter, cum multa adeo tractauerit olim
 Ardua, nulla acie uictum, dum primus in illa
 Dux foret, assiduis memorabunt secula bellis.
 Casibus hic quoque nunc quantum sibi forte futuris
 Presumat, seu quos iubeat sperare laborum
- 150 Euentus audire uelis. Carthaginis alte
 Menia iam quatit ille animo; iam scandere in arcem
 Cogitat ac pelago titubantem inuoluere Birsam.
 Vt leo, seu nitidam in pratis errare iuuentam
 Precipiti stimulante fame, seu turbidus hostem
- 155 Forte lacessitus iaculis prospectat, et iras
 Supprimit, ac rabiem frenat dum proximior fit;
 Interea tamen absentem, nondum ungue cruento,
 Dilacerat mordetque oculis ac tecta pererrat
 Viscera et inuisum minuit per frustra cadauer:
- 160 Sic noster - michi crede - leo nunc estuat, ullas
 Nec metuit uires, tantum ne preda uel hostis
 Aufugiat timet, atque abitus circumspicit omnes.
 Omnia posse putat que uult; quecumque putauit
 Posse, potest; igitur peragit quecumque cupiuit.
- 165 Optima sola tamen cupit et pulcerrima factu.
 Quid iam de pietate loquar? que cognita patri est
 Et patrie uariis olim spectata periculis.
 Sed duo nunc tetigisse sat est. Furor hostis acerbi
 Flenda Cisalpinis iam Gallica rura colonis
- 170 Vastabat. Romam iam flamma Pado tenus ardens
 Et Capitolinas fumus perflabat ad arces.
 Maximus huc nostri genitor ducis ipse malignis
 Mittitur auspiciis. Quid multa? patentibus aruis
 Congredimur. Superat Penu. Periisset in illa
- 175 Dux acie, nisi natus agens tunc circiter annum
 Octauum decimumque, ferox tellure iacentem
 Transfixumque latus media de morte parentem
 Eripuisset - opus pueri! - mediosque per hostes
 Fecisset mucrone uiam. Iam Fata premebant
- 180 Vltima, iamque minax ferro facibusque potentem
 Hanibal Italiam confecerat. Atra cruentus
 Cannarum et nostro famosus sanguine uicus
 Vulnera uisceribus Latiis inflixerat: omnem
 Spem metus expulerat. Veluti cum fluctibus alnus

185 Succubuit, celi que graues pelagique tumultus
 Non tulit, horrescunt naute, pallorque per ora
 Funditur, ac trepidos angit noua cura magistros,
 Qua rapiat sibi quisque fugam, seu litora saltu,
 Seu scopuli saxosa petens iuga parua propinqui,
 190 Seu residens trunco disiecti turbine clauis
 Enatet et rabido committat brachia ponto:
 Talis erat nostre status urbis, talia nobis
 Consilia. Heu quantas tracturus mole ruinas
 Imperii nutabat apex! Quid uera fateri
 195 Distulerim? Coeunt iuuenes, princepsque Metellus
 Conuentus: fuga sola placet, terrasque nocentes
 Linquere et Hesperiam uictori tradere Penos.
 Quod simul innotuit, ceciderunt corda tremorque
 Omnibus incessit gelidus. Tum forte tribunus
 200 Militie, uix dum teneras lanugine prima
 Exornante genas, erat imperterritus unus
 Scipio: dumque omnes dubiis succurrere rebus
 Consulerent inopes animi, tempusque pauentes
 Extraherent sermone uago, 'Quin pergimus?' inquit
 205 Egregius iuuenis, 'Non tempora longa supersunt
 Consilii, sed factum opus est. Quin stringimus enses?
 Ite, precor, mecum: proceres, quibus ultima cura est
 Urbis et imperii, uestigia nostra sequantur!
 Publica res nondum periit!' Talique iacentes
 210 Exerit sermone animos. Consurgimus omnes
 Consequimurque ducem. Non illo celsior ibat
 Amphitrionides, cum dura rebellibus olim
 Prelia Semiferis et grandia tela moueret.
 Imus, et ut trepidi uentum est ad tecta Metelli,
 215 Irruit ipse prior. Stabat tremefacta pudendis
 Consiliis intenta manus: uix mesta sonabant
 Murmura; uix pauidum feriebat lingua palatum;
 Qualis inest captis color aut fiducia frontis,
 Quos fera terribili addixit sententia morti:
 220 Illi equidem miseri trepidant, letique propinqui
 Casibus attoniti, spectant tamen omnia circum,
 Qua fugiant, quando illa patet uia sola salutis.
 Tunc superinsultans, stricto mucrone tremendus,
 'Iuro' ait 'etherei per numina summa Tonantis,
 225 Me nunquam, dum uita michi, dum membra manebunt,
 Deserturum urbis Rome Italiaeque labores,
 Passurumue alios. Et nunc tibi, Quinte Metelle,
 Iurandum est pariter, uel, si fortasse recusas,
 Hac moriere manu, uobisque nouissima uenit
 230 Omnibus ista dies!' Gladiumque erexit, et omnes
 Contremuere metu. Facti dux ipse Metellus
 Dirigit. Res nempe ferox inopinatae mentes
 Presserat; haud aliter quam si Iouis ira trisulcum
 Torsisset male firma domus in culmina telum.
 235 Nec secus irati cuius tremefecit imago,
 Hanibalis quam si uictricia signa uiderent
 Impendere sibi mortemque et uincla minari.
 Ergo in uerba simul quo iusserat ordine iurant,
 Dux prior, inde alii. Mira sic ille pudendam
 240 Compressit uirtute fugam. Vix sextus ab illo
 Annus agebatur, quo patrem a morte reduxit:
 Occiderant alme duo maxima lumina Rome,
 Scipiadamque ingens uno prope tempore nomen
 Obruerat Fortuna nocens; Hispanaque tellus

- 245 In dubiis amissa fidem mutarat auitam.
Milibus ex tantis procerum consurgere nullus,
Nullus ad immense reparandum uulnera cladis
Audebat prestare manus. Tum filius, ultor
Et patris et patru, nomen dedit; isque Pirenem
- 250 Transgressus maiore animo quam uiribus, omnem
Rettulit Hesperiam populi sub iura Quiritum:
Qua duo lata patens inter distantia multum
Equora porrigitur, uel qua longissima tractu
Ad uestrum est hinc uersa mare Herculeasque Columnas,
- 255 Illinc perpetuis nomen debentia flammis
Ad iuga consurgens, Gallorum prospicit arua.
Quicquid in his habitat hominum uel opum uel,
Hostibus ereptum Fortuna iudice nostrum est.
Vt tamen ex multis decerpam pauca decoris,
- 260 Vrbs sedet Hispano posuit quam litore Penus
Hasdrubal, et magne nomen Carthaginis illi
Imposuit; cuius partem ualidissima cingunt
Menia, parsque maris rapido defenditur estu.
Huc omnes Peni pompas, huc signa uirosque
- 265 Contulerant atque arma duces, quia siue per undas,
Siue per explicitos instarent prelia campos,
Oportuna foret belloque aptissima sedes,
Antiquam leuo prospectans tramite matrem.
Proximus huc etiam populus confugerat omnis
- 270 Tuta petens; ceu cum primas incendia flammis
Attollunt, piceusque uolans replet ethera fumus,
Diffugiunt quos dira fugat uicinia pestis
Euacuantque domos secum pretiosa ferentes
Et testudineam concurrunt undique ad arcem.
- 275 Huc Fame signantis iter uestigia seruans
Scipio contendit, neglectaque cetera linquens
Hanc petit, huc acies ducit, Romanaque circum
Castra locat, paruumque leui struit aggere uallum.
Mira loquar, sed uera tamen: non menia crebris
- 280 Turribus et ualido circum firmata paratu,
Militis aut ardor sua fata extrema uidentis,
Custodumque acies et propugnacula mille
Ac turbanda procul ferientes castra baliste
Scandentem muros perque omnia tela ruentem
- 285 Sustinuere ducem. Breuior non contigit ullis
Menibus obsidio, siquidem primordia bello
Vna dies finemque dedit. Non tecta relinquunt
Ocius imbelles Iouis instimulante columbe
Armigero, aut pauidi uenientem ad lustra leonem
- 290 Diffugiunt lepores. Subito custodia porte
Deseritur; pauci ualide se menibus arcis
Occultant, alii fugiunt, totamque per urbem
Sternuntur. Vario complentur cuncta fragore,
Pugnantumque simul strepitu gemituque cadentum:
- 295 Qualis ab Ethiopum rapidis cum tollitur Austris
Litore tempestas nostrum casura sub axem,
Apparet metuenda procul, mox proxima nubes
Decidit et mixtis descendunt flumina saxis;
Iamque tument amnes, iam qui modo segnis abibat,
- 300 Quilibet alta fremens imitatur flumina torrens
Turbati agricole fugiunt, ingensque superne
Terror agit miseros; pereunt armenta furentis
Fluminis obiectu: quocumque trementia uoluas
Lumina, terrifici disiectis nubibus ignes

305 Prestringunt, Morsque ante pedes, nec flectere quoquam
 Possis iter, nec stare queas: hinc luctus et horror
 Lugubresque procul resonant per nubila uoces.
 Multa sub hoc tempus micuerunt indole clara
 Signa ducis manifesta noui, uir quantus in armis
 310 Et quantus post bella foret. Namque arma mouente
 Milite ab aduerso non Mars uiolentior urget
 Infesto themone Trachas, nec acerbior Hebro
 Spumantes immergit equos. Verum arce reclusa,
 Hostis ubi ad ueniam proiectis concidit armis,
 315 Ilicet extinctus cecidit furor, iraque cessit
 Pulsa animo ferrumque manu. Sic atra serenat
 Nubila pacifico despectans Iupiter ore,
 Continuoque silent uenti fugiuntque procelle
 Sol nitet, emergunt fuscis sua noctibus astra,
 320 Et mundo sua forma redit. Iam uictor ad arcem
 Tranquillus uoluebat iter, Romanaque celsis
 Turribus affigi uictricia signa iubebat.
 Post hec sacra deis meritasque rependere grates
 Instituit. Stabat cinctus de more sacerdos
 325 Lataque deuoti feriebat pectora tauri,
 Compellans ad sacra Iouem Frigiosque Penates
 Romuleamque animam cuntosque ex ordine diuos
 Custodes Latii, quorum Capitolia cure
 Credita perpetue mundi caput esse merentur.
 330 His actis, grates meritas et debita soluit
 Premia militibus, uirtus ut alatur honore
 Haud equidem ignarus. Fuerat mos ille uetustus
 Romanis ducibus primo seruatus ab euo,
 Inualidas tutasque altis cum menibus urbes
 335 Cingeret obsidio, cui primum scandere muros
 Seu uirtus seu fata darent, proponere dictam
 Nomine muralem de re ueniente coronam.
 Hoc pretii predulce genus, quia gloria mentes
 Erigit immemoresque omnis facit una pericli.
 340 Id modo prospiciens, animos dux talibus ardens
 Impulerat stimulis. Sed enim fastigia iunctis
 Apprendisse duos manibus uox publica, et ingens
 Ortus erat castris studio uariante tumultus:
 Hunc illi, contra illum alii laudare fauentes.
 345 Sic, ubi uulnificis ferientem dentibus aprum
 Eiectum caueis et opacis sentibus acres
 Corripuere canes certatim omnesque per artus
 Explicuere solo, strepitus consurgit ab alto
 Spectantum iuuenum: quis primum figere morsus
 350 Clunibus hirsutis ausus, quis prendere saltu
 Hispida terga feri, quis primum haurire cruorem;
 Pugna canum fit de meritis uenantibus; una
 Illi uictores latratum in nubila tollunt.
 Scipio turbatos cuneos atque arma frementes
 355 Agnoscens ueritusque noui non parua duelli
 Semina, discordes raptim ad pretoria turmas
 Conuocat et uerbo surgentes comprimit iras.
 'Quando' ait 'amborum uirtus tam clara uirorum
 Eminent ut cunctis longe post terga relictis
 360 Officiat sibi sola quidem, uel debita neutri est
 Fama, uel ambobus; quod dignius esse putamus;
 Nam prior est quem nemo preit'. Sic ore sereno
 Fatus, et amborum pariter uiridante corona
 Tempora circumdat: simul impetus omnis et ira

- 365 Concidit. Hunc finem tristes habuere querele:
 Haud aliter quam cum ualidos in prelia tauros
 Excitat inuidia et dilecte candor amice:
 Cornua tentantur truncis, mugitibus aure
 Complentur; tunc ampla fauent armenta duobus
- 370 Et partem fecere boues; si prouidus iras
 Presensit rabidosque agnouit pastor amores,
 Tempestius adest et blando murmure motus
 Temperat ac pugiles uictrici fronde coronat
 Et sua placatos procul inde per arua remittit.
- 375 Interea lacrimosa cohors, miserabilis, ingens,
 Feminea audita est gemitu sua menia complens.
 Hic pius infremuit iuuenis gessitque patronum
 Ipse pudicitie. Tute committitur arci
 Omnis ab incursu metuens sibi sexus et etas,
- 380 Indigus auxilii populus. Custodia sanctis
 Est mandata uiris, uetitumque sub ora uenire
 Femineum uulgus, quod lumina blanda pudori
 Insultant, castique oculis flos carpitur oris.
 Id modo premetuens longe captiua relegat
- 385 Agmina. Proh, superi, mortali in pectore quanta
 Maiestas! spectate senem iuuenilibus annis.
 Nam simul etatis stimulos formeque uirentis
 Blanditias perferre graue est .....
- * * *

5 Liber 5

- Menia magnanimus uictor trepidantia Cirthe
 Ingreditur, patriosque lares et auita tuetur
 Tecta libens, generis cara incunabula primi.
 Milite confestim ad portas custode relicto,
- 5 Ipse altam cupidus raptim tendebat ad arcem:
 Sic stimulante fame lupus amplum nactus ouile,
 Intima dum penetrat, socium prede atque laboris
 Linqvit in ingressu, quo tutior abdita fidis
 Corpora deducat latebris mergenda palato.
- 10 Ventum erat ad miseri felicia tecta tyranni,
 Que merso malefida uiro regina tenebat.
 Hec subitis turbata malis in limine uisa est
 Obuia uictori, si quam Fortuna pararet,
 Tentatura uiam dureque leuamina sortis.
- 15 Vndique sidereum gemmis auroque nitebant
 Atria: non illo fuerat rex ditior alter
 Dum tenuit Fortuna fidem: nunc - fidite letis! -
 Pauperior non alter erat: tamen omnia longe
 Regia preradians uincebat lumina coniunx.
- 20 Ille nec ethereis unquam superandus ab astris
 Nec Phebea foret ueritus certamina uultus
 Iudice sub iusto. Stabat candore niuali
 Frons alto miranda Ioui, multumque sorori
 Zelotipe metuenda magis quam pellicis ulla
- 25 Forma uiro dilecta uago. Fulgentior auro
 Quolibet, et solis radiis factura pudorem,
 Cesaries spargenda leui pendebat ab aura
 Colla super, recto que sensim lactea tractu
 Surgebant, humerosque agiles affusa tegebat
- 30 Tunc, olim substricta auro certamine blando
 Et placidis implexa modis: sic candida dulcis

Cum croceis iungebat honos, mixtoque colori
 Aurea condensi cessissent uascula lactis,
 Nixque iugis radio solis conspecta sereni.
 35 Lumina quid referam preclare subdita fronti
 Inuidiam motura deis? diuina quod illis
 Vis inerat radiansque decor, qui pectora posset
 Flectere quo uellet, mentesque auferre tuendo,
 Inque Meduseum precordia uertere marmor,
 40 Africa nec monstris caruisset terra secundis.
 Hec, planctu confusa nouo, modo dulce nitebant,
 Dulcius ac solito; ceu cum duo lumina iuxta
 Scintillant pariter madido rorantia celo,
 Imber ubi nocturnus abit. Geminata superne
 45 Leniter aerii species inflectitur arcus;
 Candida purpureis imitantur floribus alme
 Lilia mixta gene; roseis tectumque labellis
 Splendet ebur serie mira; tum pectus apertum
 Lene tumens blandoque trahens suspiria pulsu,
 50 Cum quibus instabilem potuit pepulisse precando
 Vnde nequit reuocare uirum; tum brachia quali
 Iupiter arctari cupiat per secula nexu.
 Hinc leues longeque manus, teretesque sequaci
 Ordine sunt digiti, propriumque ebur exprimit ungues.
 55 Tum laterum conuexa decent, et quicquid ad imos
 Membrorum iacet usque pedes: illosque moueri
 Mortali de more neget; sic terra modeste
 Tangitur, ut tenere pereant uestigia plante,
 Etherium ceu seruet iter. Sic nube corusca
 60 Obsita magnanimum Venus est affata Tonantem,
 Naufragio nati seu morte impulsa nepotis
 Dulcis opem sperare patris, dum Troia per undas,
 Dum subterraneo tremuit pia Roma tumultu.
 Hac igitur forma nulli cessura dearum
 65 Occurrit iuueni mulier: nec cultus in illa
 Segnior effigie; uariis nam purpura gemmis
 Intertexta tegit regine pectora meste;
 Et dolor ipse decet miseram, nec compta placere
 Tempore felici poterat magis. Ilicet ergo
 70 Vulnus inardescens totis errare medullis
 Ceperat: estiuo glacies ceu lenta sub estu,
 Cera uel ardenti facilis uicina camino,
 Liquitur ille tuens, captiua captus ab hoste,
 Victaque uictorem potuit domuisse superbum.
 75 Quid non frangit amor? quis fulminis impetus illi
 Equandus? Iamque illa gradu prouecta trementi
 Est affusa ducis genibus, quem uultus et arma
 Ediderant comitumque fauor plaususque sequentum;
 Arreptaque manu summissa uoce locuta est:
 80 "Si michi uictricem fas est attingere dextram
 Captiue uidueque tuam, per numina supplex
 Cuncta, precor, miserere mei, nec magna rogaris.
 Vtere iure tuo: captiuam mortis acerbe,
 Carceris aut duri licet hanc absumere sorte.
 85 Est etenim michi uita mori: lux ne ista placeret,
 Fata coegerunt statui nimis inuida nostro.
 Tu quodcumque libet iubeas, genus elige digne
 Mortis; et hoc unum prohibe, ne uiua maligno
 Seruitio calcanda ferar. Sunt forte sorores,
 90 Rex, tibi, quas referat fortune iniuria nostre
 Ante oculos, inuicte, tuos: namque et sua nobis

Fata fuisse uides; succedunt tristia letis.
 Nec tamen ullorum fuerim presaga malorum
 Ipsa tibi! fausto in finem, precor, utere regno,
 95 Et natis trans mitte tuis, nullusque nepotum
 Armet in insidias animum: michi turbida regni
 Vltima, fortune nimiumque aduersa priori
 Contigerint; damnisque meis lassata quiescat,
 Mitior hinc aliis. Michi sed Romana fuisse
 100 Scis odia, armorumque solent me dicere causam
 Materiamque unam belli; nec falsa queruntur.
 Eripe ludibrio miseram, manibusque superbis
 Eripe; deque mee specie, rex inclite mortis
 Tu cui fata fauent, cui mens se deuouet ultro,
 105 Videris." Hec inter lacrimis perfundere terram
 Ceperat, auratis suffigens oscula plantis.
 Immemor armorum iuuenis, cui Martius ardor
 Exciderat, grauidumque noue dulcedine forme
 Pectus, et insolitis ardebant uiscera flammis,
 110 Suspirans: "Regina, precor, iam luctibus" inquit
 "Pone modum, trepidumque animo seclude pauorem.
 Parua petis, sed magna feres: nam forma genusque
 Maiestasque animi dignam, cui plura petitis
 Largiar, insinuant. Igitur regina manebis
 115 Et nostri memoranda thori per secula consors,
 Ni renuis nostroque nocet uetus ardor amori."
 Hic humilem complexus heram, multumque diuque
 Ora salutiferis referentem tristia plantis
 Subleuat illacrimans. Vnde ista potentia ceco
 120 Tanta deo? Tantumne leuem ualuisse pharetram,
 Vt iecur inuicti per tot fera prelia regis
 Vulnere traiectum tenui prosterneret intra
 Feminum imperium? Vultu tandem illa remisso
 Incipit: "O regum decus, auxiliumque,
 125 Dum meruit, patrie, nunc terror maximus idem,
 Si mea post tantos unquam consurgere lapsus
 Fata queant, spesque una foret post damna superstes,
 Quid michi uel longa potuit contingere uita
 Letius, ad talem quam si translata maritum
 130 Dicerer et fausta subito creuisse ruina?
 Sed quia fata premunt et nostris debitus annis
 Finis adest michi, care, animos attollere fractos
 Desine: non tali pelago conuulsa ratis nat.
 Fortune michi nota fides: sat magna petenti
 135 Dona dabis mortem, que libertate retenta
 Perferat hanc animam directo tramite ad umbras.
 Romanum fugisse iugum michi meta precandi est.
 Cetera non ausim. Tibi sed pro talibus ille
 Rex superum meritis grates exoluat opimas,
 140 Qui mea magnifico transcendere uota fauore
 Nisus eras." Vultum hec dicens auertit, et illum
 Compulit in lacrimas iterum: "Sed parce dolori,
 Parce" ait "et nostris oculis, quos fletibus istis
 Ante diem perimis: spes amplas fessa labansque
 145 Mens refugit, terreque iacens nil suspicit altum.
 Tu tamen intendas animum melioribus: ibit
 Forte alio Fortuna nocens, aditumque relinquet
 Ad magnos placata gradus: si dura (quod horret
 Mens omen) fors illa uetat, tunc ultima sero
 150 Mors dabitur promissa tibi; per sidera testor
 Alta poli, regumque fidem Manesque deosque."

Talia uix tremula confusus uoce peregit,
 Hinc sese uacuum tulit irrequietus ad arcem.
 Quis queat instabiles animorum noscere fluctus,
 155 Quos ferus urget amor? Non illos turbidus equet
 Euripus, non Scilla fremens, non dira Caribdis.
 Nempe procellosi male sanum pectus amantis
 Nulla quies habitat: non lux tranquilla dierum,
 Non sua signa poli, non noctis ymago serene,
 160 Non ratibus clauum, non tutus litore portus:
 Horrida perpetuo facies turbata tumultu,
 Vndique naufragium scopuli clademque minantes,
 Impiaque aduersis discordant equora uentis,
 Heu, miseri quibus huc subito uoluuntur et illuc
 165 Incerti pelagi atque uie. Iam tecta supremi
 Intima rex thalami secretaque limina solus
 Intrarat, tacitusque sedens, dum singula secum
 Pertractat, quamquam ille fidem persoluat, amanti
 Difficilem uidet esse uiam; nam territat illum
 170 Captiue status et misere fortuna marite,
 Romani mens alta ducis, tum nota pudici
 Pectoris integritas: illam metuebat amori
 Aduersam reperire suo. Sed dura cathenis
 Euinctum ualidis lex imperiosa trahebat
 175 Cernentem sua fata procul. Ceu uictus in alto
 Nauita, qui mestus scopulos Sirtesque uadosas
 Ante oculos uidet ipse suos, nec flectere proram
 Arte ualens solita, uentoque impulsus et undis,
 Omnia desperans, Fortune mandat inique
 180 Et clauum et remos et uela fluentia nimbo,
 Ac lacrimans in puppe sedet: sic naufraga regis
 Mens heret compulsa quidem, nec flectere quoquam
 Orsa ualens, gemitu sic longam concitus horam
 Exegit uario: nunc ora nitentia coram
 185 Cernere regine, nunc dulces fingere uoces
 Ipse sibi, pedibus nunc oscula pressa manusque
 Leniter apprensas, lacrimosaque pectora flentis,
 Dulcibus undantesque oculos arsisse fauillis.
 At medias inter curas, ubi forte uerendi
 190 Frons aderat dilecta ducis, tunc improba tergum
 Spes dabat, et domitis stabant precordia flammis.
 Sicut ubi ardenti gelidus successit aeno
 Humor aque, furor ille silet, paulumque tepenti
 Stat similis: mox aucta suas incendia uires
 195 Exercent magis atque magis: sic ille tumultus
 Pectoris oppressus, stimulis agitantibus isdem
 Fortior admotas rationis spernit habenas.
 Ergo ubi uulnifico reuerentia cessit amori,
 Presentisque decus forme et damnosa uoluptas
 200 Absenti prelata duci est, capit illicet eger
 Consilium, factique uiam deprendit inanem;
 Et secum: "Quid lentus agis? Speciosa Hymeneus
 Coniugia et letos blandus modo Iupiter annos
 Obtulit ecce tibi. Satis est meminisse laborum.
 205 Exul, inops, profugus, regno spoliatus auito,
 Per mare, per terras, per mille pericula supplex
 Regibus ac populis multos errasse per annos
 Gaudeo: iam tempus fuerit fortasse quietis.
 Nam si cuncta breuis numerentur tristia uite,
 210 Nullus erit toto te nunc annosior orbe.
 En regnum Fortuna tuum, quo dulcius illo

Perfruerere diu, longo post tempore reddit
 Depositumque refert. Hostem - qua nulla uoluptas
 Maior - habes uinctum, uiteque et mortis in ipsum
 215 Arbiter es, qui cara tibi tulit omnia solus.
 Omnia nunc redeunt. Simul hic possessor iniquus
 Regna gemens reuomit, nitidisque simillima Nimphis
 Femina preterea primo spoliata marito -
 Bellorum sic iura uolunt - occurrit et ardet,
 220 Si liceat, sed multa timet sibi conscia sortis.
 Nempe uerecunde petit id, quod uoce negare
 Visa fuit metuens. Heu qualis forma gementi!
 Quamque decent lacrimae! quid maiestatis in illa est!
 Et quid leta foret qualis regina superbo
 225 Alta sedens solio, si gloria supplicis ingens,
 Captiue si tantus honos? Proh dulcis amantum
 Vita, nec alternis concordia rupta querelis!
 Vna quidem facies semper, mens una duobus,
 Vna quies unusque labor! Non pulcrius orbe
 230 Par fuerit toto, nisi nos obliuia forme
 Forte tenent nostre; genus et sors, omnia tandem
 Conueniunt, casusque graues mollire ferendo
 Conuenit atque etas spatio distincta, quod ipsis
 Coniugibus gratum esse potest; quodque ipse notauit,
 235 Conuenit ille etiam, qui summis infima solus
 Equat, amor. Propera, nec enim tibi forte timendum est
 Ne tua condemnet thori iuuenilia furta
 Scipio: quin iuuenem iuuenis miserabitur ultro,
 Viderit et lacrimas, ueniam prestabit amori.
 240 Coniugium fortasse sacrum, non furta uocabit,
 Reginamque thori sociam uenerabitur olim
 Mitior ille ducum." Simul hec effatus, amicos
 Conuocat atque animos aperit. Iubet omnia raptim
 Expediant. Modico conuiuia culta paratu.
 245 Atria non reboant, non Tuscus ad ethera clangor,
 Non comitum fremitus, non arcta palatia turmis,
 Non crebre micuere faces; fax ussit amantes
 Vna duos, lacrimis mox extinguenda duorum.
 Pulcer Athlanteo properans sub gurgite mergi
 250 Hesperus optatam noctem referebat, iniquos
 Assuetus preferre dies et amantibus hostis,
 Inuida luciferi dum nomina suscipit astri.
 Mentibus heu quantum nostris caligine ceca
 Illudit uentura dies! Fortasse, beatus
 255 Coniugio, sobolemque sibi turbamque nepotum
 Rex animo complexus erat, genialia letus
 Tempora noctis agens. Illi non blanda mariti
 Oscula mille noui, non regni iura uetusti
 Per cuntos promissa deos, de corde pauorem
 260 Funditus expulerant: semper tremefacta sepulcrum
 Ante oculos mortemque tulit. Nec somnia letum
 Portendere aliquid. Visa est sibi nempe, secundo
 Rapta uiro, sentire minas et iurgia primi,
 Et tremuit, sopita licet. Tum uertice montis
 265 Aerii traducta sedens, subiecta uidebat
 Regna sibi populosque uagos; monstrumque repente
 Concurrisset alium maiori corpore montem;
 Tum uero tremuisse iugum, cui nixa sedebat;
 Impulsuque graui gelidos de uertice fontes
 270 Descendisse duos; montemque abiisse minorem
 Inde retro; ast illam rapido per inania lapsu

Tartara nigra quidem et Stigiam tetigisse paludem.
 Publica finitimas subito perlabitur urbes
 Fama gradu, uicte uictorem sponte secutum
 275 Coniugia, et bello indomitum seruire puelle.
 Vulgus adulterii signabat nomine factum,
 Quod neque legitimis arsissent ignibus inter
 Armorum strepitus, alioque superstite rege
 Coniuge; captiue uictori forma quod uno
 280 Visa die et dilecta prius, subitoque recepta
 Federe, non inter patrios ex more penates,
 Iudicio ne quid, sed cuncta libidine sanas
 Precipitante moras fierent. Sic omnia uulgus
 In peius torquere loquax. Iam crebrior aures
 285 Fama ducis uario feruens pulsauerat estu.
 Indoluit, cari facinus miseratus amici
 Dux pius est, rerumque modum secum ipse reuoluens,
 Intempestiuos est detestatus amores,
 Multaque in absentem tacitus conuicia finxit.
 290 Sic pater offensus longinquo uerbera nato
 Instruit et calamis irarum fulmina fundit,
 Mox uultu placido et dulci sermone mouendus.
 Altera post primam sequitur populosque secundo
 Fama leues rumore replet, succedere castris
 295 Siphacem uinctumque trahi. Ruit obuius omnis
 Visendique audius positus exercitus armis;
 Illum admirari, atque illum celebrare frequentes,
 Hunc illum bello ingentem regnisque superbum,
 Romanum Penumque ducem qui uiderit uno
 300 Tempore sub laribus pacem ueniamque precantes,
 Cuique duos mundi dominos non multa puderet
 Blandiri; cui certatim solemnina tamquam
 Vota deo fierent; cui regum maximus olim
 Massinissa metu toto concesserit Orbe;
 305 Quem facie turbata noua Fortuna rotasset
 Ad terram impulsu subito. Vix credula tante
 Corda rei, ingentis lapsu stupefacta ruine.
 Si quis Athon uideat, uerso seu uertice Olimpum
 Egeis cecidisse uadis, Ericisque tuumque,
 310 Appennine, caput Tirrena sub equora mersum,
 Non credat satis ipse sibi, sed somnia uanis
 Plena putet monstris. Rex inter talia magno
 Concursu inuehitur ducis ad tentoria nostri.
 Heu quantis, Fortuna, dolis mortalia pessum
 315 Omnia das! Quantum sublimibus inuida regnis!
 Hec magnis promissa lues, hec meta bonorum,
 Stare parum et ruere. Hic regum rex ille supremus
 Mancipium uenale iacet, trahiturque cathenis
 Obrutus et multo circumuallatus ab hoste.
 320 Contigit Hesperii mentem ducis illa uetusti
 Hospitii neglecta fides, blandusque serene
 Vultus amicitie conspectus, iunctaque dextre
 Dextera, consessusque thori, ac presentibus illa
 Maiestas collata malis; tandemque profatur:
 325 "Quid tibi, uane Siphax, uoluisti? Vnde ista furenti
 Mens adeo transuersa tibi? pactine repulsa
 Auxilii contentus eras, nisi bella moueres?"
 Dixerat: ille animo uultuque immotus eodem
 Perstitit, ac sero uix mesta silentia fregit:
 330 "Nil michi, magnanime et nostri dux maxime secli,
 Nil grauius Fortuna tulit, quam frigida campis

Linqere quod mediis moriens hec membra nequiu
 Armorumque inter stragem cumulosque uirorum.
 Penarum michi summa quidem, quod uiuere bello
 335 Contigit exhausto: nec enim nunc ora uiderem
 Hec michi perfidie meritam renouantia litem.
 Ast ego, si miseris liceat credenda profari
 Et queat in grauibus uero locus esse cathenis,
 Vera loquar, primumque omnes meruisse fatebor
 340 Sponte cruces, qui sacra uolens, qui iura fidemque
 Fasque piumque simul conuentaue federa tanti
 Hospitis, exigua turpique libidine uictus,
 Calcaui testesque deos memoresque malorum.
 Sed que causa grauis, que tristis origo ruine,
 345 Forsitan ignoras: ego nunc uerissima paucis
 Expediam, non illa meum releuantia crimen,
 Quin potius iusti stimulos auctura pudoris.
 Femina cum primum laribus fuit aduena nostris,
 Auspiciis inuecta malis atque alite torua,
 350 Tunc perii, periitque fides, et gloria nobis
 Excidit ac sceptrum manibus diademaue fronti;
 Prodit tunc tacitis arsit mea regia flammis.
 Funereas tulit illa faces, potuitque dolosis
 Flectere blanditiis animum, lacrimisque malignis
 355 Hospitis illa sacri, fame, superumque deorum
 Reddidit immemoremque mei. Quid te moror? Illa,
 Illa suis manibus misero tulit arma marito,
 Induit illa latus, capiti tum cassida caro,
 Tum gladium dextre, clipeum dedit illa sinistre,
 360 Increpuitque tubam, trepidumque atque arma pauentem
 Impulit ambiguum in Martem, tecumque coegit
 Aduersis certare deis. Quando agmina campis
 Contulimus stetimusque acie, fuit exitus ille
 Erroris, michi crede, mei: placuisse prophanos
 365 Amplexus fuerant huius primordia casus
 Coniugioque hesisse fero. Proh! regia, uere
 Regia et innumeris nuptura sine ordine coniunx
 Regibus! Hostiles utinam translata penates
 Igne cremes simili! Nisi me presagia fallunt,
 370 Et facies: mecum hoc ueniet solamen ad umbras."
 Dixit, et obticuit grauiter turbatus et imo
 Lumina mesta solo referens. Iam senserat iras
 Scipio, namque oculos et stigmata clara, loquentis
 In uultu, nimium offensi spectarat amoris.
 375 Hinc magis atque magis cari scelus horret amici:
 Iustus amor regi; quoniam si digna querele,
 Massinissa, tibi fuerat, non iusta rapine
 Causa: furor stimulisque repens impulsa libido
 Turpibus. Hec inter, regem sub claustra recondunt.
 380 Fama recens Latiis sensim crebescere castris
 Cepit, adesse duces uictriciaue agmina regis
 Ac Lelii. Placido uenientes suscipit ore
 Scipio; laudatos populo spectante decorat
 Muneribus largis; abstractum deinde seorsum
 385 Sede locat regem iuxta, procul atque remotis
 Testibus alloquitur: "Nisi me tua maxima longe,
 Massinissa, diu uirtus sperata fefellit,
 Non tibi causa tuum fuerat, nisi magna, uidendi
 Scipiadam, fideique mee tua credere fata
 390 Vt malles, ueteres sic aspernatus amicos.
 Africa nam uastis Latio disiungitur undis,

Nec minus alternis distamus moribus; ergo
 Grande aliquid tibi causa uie fuit equore tanto,
 Tot bellorum inter fremitum mundique tumultus.
 395 Certe ego, si proprio michi non sordescit in ore
 Gloria, non alia tantum uirtute superbum
 Me fateor, quam quod blande michi firma tenere
 Frena uoluptatis uideor. Non hostis in armis
 Obuius, aut flammis resonans undantibus Ethna,
 400 Euboice non sic fundo grauis estus ab imo
 In cumulos surgentis aque metuendus, ut ista est
 Turba uoluptatum que circumfusa tenet nos:
 Precipue tamen hec nitide suspecta iuuenta
 Pestis, et etati pretendit retia nostre.
 405 Equor enim silet interdum, grauis Ethna quiescit;
 Hostis ad incursum ualidis seu menibus uti,
 Seu uallo fossaque licet; damnosa uoluptas
 Nocte dieque furit; numquam tu menibus illam
 Arcebis: mediis ueniet penentralibus inter
 410 Excubias uigilesque canes, ferrata potentum
 Limina transiliet. Quod si te sola mouere
 Hec potuit tantum uirtus, ut linquere uelles
 Templam, larem, regnum, nobisque ut sponte subesse
 Nomine deposito domini patereris, et illam
 415 Per maria et terras in me sequerere latentem;
 Tu michi uir quantus digito monstrabere, si te
 Inter tam multas hec exornauerit una!
 Gloria magna quidem magnum uicisse Siphacem;
 Sed maior, michi crede, graues domuisse tumultus
 420 Pectoris atque animo frenum posuisse frementi.
 Preconem me uirtutum memoremque tuarum
 Semper habes; tua facta libens et dicta renarro.
 Cetera tu tacito tecum sub pectore uolue;
 Nec tibi uerba prius, quam mens sibi nota ruborem
 425 Excitet. Egregia hoc bello tua sensimus arma:
 Attamen auspiciis nostris - ignosce - patienti
 Concursum est acie; nostro quoque nomine parta est
 Romano hec presens populo uictoria; nec te
 Preterit et regem et regnum suaque omnia nobis
 430 Deberi. Romam patere hic inimicaque coniunx
 Regis eat, precibus que bellum pauit, et hostis
 Filia tam magni est et pars non parua triumphi.
 Vince animum teque ipse doma, nec multa decora
 Commaculare uelis unius crimine facti.
 435 Aspice quam fructus nichilo minor ira dolorque,
 Quantus ab obsceno tibi sit metuendus amore;
 Quid deceat regem, quam per se feda libido."
 Dixerat: ast illi iamdudum ex ore ruebant
 Certatim lacrimae, ueluti cum candida tectis
 440 Nix hesit, ueniat tepidis si flatibus Auster,
 Liquitur, et grandes subito per inania gutte
 Precipitant. Tum pauca refert: "Mihi maxima cura est
 Imperio parere tuo: fortuna salusque
 In manibus tibi nostra sedet. Tu pectoris estus
 445 Vincis, et affectus miseri moderaris amantis.
 Nil frustra iussisse queas. Sed prospice fame;
 Deprecor hoc unum; liceat michi coniuge dulci
 Seruata caruisse fide." Singultibus istas
 Liquit inexpletas rauco sub murmure uoces,
 450 Inque tabernaculum sese intulit, ora genasque
 Mestus, et infestis tundens sua pectora palmis.

Sic audita reum postquam sententia morti
 Addixit, grauiusque tube uox nuncia fati
 Intonuit, tremit ille pauens et buxeus ori
 455 Pallor inest; iam mors oculis manifesta uidetur,
 Et lictor prebere iubet iam colla securi;
 Ac uentura quidem ueluti presentia cernit;
 Iam iacet exanimis, iamque omnia tristia secum
 Versat et auulsum trunca ceruice cadauer:
 460 Haud aliter placita iuuenis cariturus amica
 Iam caret; ac tacitis postquam irritata querelis
 Mens stimulos in uerba dedit, "Proh tristia" dixit
 "Vite fila mee tanto seruata dolori
 Et Parcis huc tracta feris! Moriamur honesti;
 465 Sic cogunt mandata ducis, nisi uiuere rapta
 Posse anima nos ille putat. Si tristia duri
 Corda geris silicis, pectusque adamante rigescit,
 Quid mihi Romana fore cum feritate putasti,
 Scipio? Quid meritum melius sic perdis amicum?
 470 Vita molesta tibi nostra est. Quot uulnera in isto
 Pectore pertulimus, nunc ut moremur amando,
 Spiritus in lacrimas atque in suspiria mestus
 Diffluet? Mors nulla uiro minus apta: sed ultra
 Non datur." Hec dixit frendensque ad sidera luctum
 475 Sustulit horrendum, quem circumstantia longe
 Agmina senserunt, moteque hesere cohortes.
 Litus ad Hesperium properans urgebat anhelos
 Phebus equos. Forte ille memor quibus alma decore
 Virginis Hemonie flagrasset pectora flammis;
 480 Laureaque ante oculos stabat sua sacra, tremendo
 Prodigio precepta sibi, tum uita relict
 Dura nimis, luctusque grauis, simul oscula trunco
 Fixa diu tenero uitaque abeunte tepenti;
 Atque ideo, similes regis miseratus amores,
 485 Intulit Oceano uultus lacrimosaque lauit
 Ora cadens, Noctique suas permisit habenas.
 Scipio - nulla etenim dederit Fortuna quietem,
 Ni mediocris eris; nam tristior illa dolores,
 Leta uehit curas - per noctem singula secum
 490 Ancipiti cum mente rotat: num territa pulset
 Menia Penorum et turres Carthagini, an se
 Extremos fundat Libie uastator in agros,
 An requiem fessis paucorum forte dierum
 Prebeat equitibus peditumque det otia turmis.
 495 Illa recursabat potior sub pectore cauti
 Cura ducis, quibus inde uiis captiua per altum
 Agmina Penorum Latio transmittat ouanti.
 Precipue in rege regisque in coniuge multum
 Angitur, et quantis uelit hos custodibus ire,
 500 Cui tantum committat onus. Sic anxius heret
 Mercator, cui uota uie cessere secunde
 Et lucri Fortuna fuit; nunc cogitat, aurum
 Ac gemmas qua puppe uehat pretiosaque rerum,
 Quique ratis custos placeat. Non carior usquam
 505 Vllus erat Lelio: nulli felicius altos
 Credere consuetus lassata mente labores.
 Hunc igitur noctis medio uocat, admonet arma
 Nauibus imponat, lectoque ut remige cetum
 Instruat, hac patrie petiturus litora classe.
 510 At misero multum diuersa fluebat amanti
 Nox ea cum lacrimis: quas sese uertat in artes,

Quos uocet ille deos, precibus quibus atra relaxet
 Stamina Parcarum et dilecte tempus amice.
 Nunc uenit in mentem cara cum coniuge raptim
 515 Herculeas subita linquentem classe Columnas
 Fortunatorum famam tentare locorum;
 Nunc recta penetrare uia Carthaginis alte
 Menia, et ad ueteres humilem ueniamque petentem
 Pergere cum gemitu et dulci cum coniuge amicos;
 520 Nunc ferrum laqueosque sibi properataque mortis
 Instrumenta manu tristesque intexere nodos,
 Auxilioque necis tantos finire dolores.
 Sepe manus gladium tetigit: pudor obstitit unus,
 Non metus incepto, uidue non anxia uite
 525 Dulcedo: ueritus famam maculare perenni
 Crimine, continuit capulumque animumque remisit.
 Voluitur inde thoro: quoniam sub pectore pernox
 Seuit amor lacerantque truces precordia cure,
 Vritur; inuigilant meror, metus, ira furorque.
 530 Sepe etiam absentem lacrimans dum stringit amicam
 Sepe thoro dedit amplexus et dulcia uerba.
 Postquam nulla ualent uiolento frena dolori,
 Incipit, et longis solatur damna querelis:
 "Cara michi nimium, uita michi dulcior omni,
 535 Sophonisba, uale: non te, mea cura, uidebo
 Leniter ethereos posthac componere uultus,
 Effusosque auro religantem ex more capillos;
 Dulcia non celum mulcentia uerba deosque
 Oris odorati secretaque murmura carpam;
 540 Solus ero, gelidoque insternam membra cubili.
 Atque utinam socio componar, amica, sepulcro,
 Et simul hic uetitos illic concorditer annos
 Contingat duxisse michi! sors optima busti,
 Si cinis amborum commixtis morte medullis
 545 Vnus erit. Scipio nostros non scindet amores.
 O utinam infernis etiam nunc una latebris
 Vmbra simus, liceat pariter per claustra uagari
 Mirtea, nec nostros Scipio disiungat amores!
 Ibimus una ambo flentes, et passibus iisdem
 550 Ibimus, eterno connexi federe; nec nos
 Ferreus aut nostros Scipio interrumpet amores.
 Inuidiosa deis Herebi populoque silentum
 Ac Cereris genero, cuntisque beatior umbris
 Vmbra ferar: dulces nec Scipio franget amores.
 555 Ille quidem astrigeros tractus celumque tenebit
 Dux sacer, humanis in totum moribus impar,
 Nec uolet infernas sedes aut pallida Ditis
 Regna sequi: haud cupidos iterum turbabit amantes.
 O utinam Libicum nunquam transisset in orbem!
 560 O utinam Latiis semper mansisset in oris!
 Quid precor heu demens? Si non uenisset, amice
 Et decor et species faciesque simillima Soli,
 Non michi nota fores; sine qua nec uita fuisset
 Grata quidem pariter. Quanta est discordia! uitam
 565 Abstulit ac tribuit. Scipio dulcissime, raptim
 O utinam Romam uictricia signa tulisses
 Captiuo cum rege prior, reginaque retro
 Mansisset non uisa tibi! Quid surda precamur
 Numina? Castrorum dominus uictorque superbus
 570 Captiuam petit ecce suam. Dabimusne? Sed urget:
 Importuna precum species nocitura precari.

Sed rogat: at uultu tacito mihi multa minatur.
 Sed rogat: at durum precibus latitare sub istis
 Imperium agnosco. Parebimus? At prius horrens
 575 Iupiter admoueat capiti sua fulmina nostro,
 Hoc tellus uoret alta latus, pelagusque per amplum
 Impia falsiloqui spargantur uiscera regis.
 Ergo ego, Romano placitum quia, sancta reuellam
 Federa coniugii? Licuit sine coniuge regem
 580 Viuere, et id satius fuerat, quia celibe uita
 Scipio noster erat: sponse nunc pacta negare
 Non licet. Ast ingens et inexorabile turbat
 Imperium: quid agam? Morieris, munere cari,
 Sophonisba, uiri morieris; munera seuo
 585 Hec placuere Ioui: sic nec captiua traheris
 Litus ad Italiae nuribus subiecta Latinis,
 Nec nostros illusa dolos sic posse uideris
 Aut fractam culpae fidem. Moriere. Quis ergo
 Finis amoris erit? mors effera. Parcite cunti,
 590 Celicole: calcanda fides. Fugiamus in Orbis
 Vltima, et ignotas Libie penetremus harenas,
 Est ubi serpentum regio tutissima nobis,
 Tutior hac patria: nec enim uenturus ad illam
 Est Scipio, nec pestiferi uis ulla ueneni
 595 Tam pulcros lesura pedes. Michi forsitan ipsa
 Ignoscent spectante fere. Dulcissima coniunx,
 Stat fugere et te impendenti subducere morti:
 Pauperiem letus tecum exiliumque fugamque
 Mestaque cuncta feram. Sed nec sequerere uocantem,
 600 Femineos si noui animos, regina supremo
 Sueta sedere loco: et quanquam sequerere, parati
 Nil habeo, atque omnes Romana potentia passus
 Claudis, et extremo Scipio notissimus orbi est.
 Somnia nunc, tacite quondam mihi tempore noctis
 605 Visa, recognosco turbate horrenda quietis
 Non satis intellecta prius. Tune illa fuisti
 Candida prostrato per uim subducta marito
 Cerua, sed imperio tandem pastoris iniqui
 Custodi praecepta nouo? tunc nempe placebas,
 610 Vel sic uisa, michi. Sed quid coniuncta ferebat
 Mors tua? Dii, uisis omen remouete malignum.
 Permetuo, nam cuncta sibi constantia certo
 Ordine cernebam, nec me sopor ille fefellit.
 Quid faciam? Moriere igitur, moriere; profecto
 615 Nil aliud superest, coniunx miseranda, tibi que
 Auctor mortis ego. Sed que michi uita futura est?
 Scis, Venus, et celo prospectans Iupiter alto
 Mortales actus nostrosque hoc orbe labores.
 Quis michi uerba dabit placidas ducentia noctes,
 620 Aut grauis ingentes animi mulcentia curas?
 Quis dabit amplexus, quisue oscula dulcia iunget?
 Te sine dulce nichil. Quid prodest regia largo
 Agmine seruorum, Tyrio quid lectulus ostro
 Comptus, et innumeris instrata palatia gemmis?
 625 Quid diadema iuuat? lati quid gloria regni?
 Vror, et assiduis torquentur pectora flammis.
 Heu michi! dulcis adhuc, dulcis post busta, sereni
 Quo fugiunt uultus? Hinc iam, te, cara, supremum
 Viuentem deflere iuuat. Sophonisba, deorum
 630 Atque hominum decus eximium, quam nostra tulerunt
 Tempora siderei exemplum specimenque decoris,

Que faceres conspecta fidem, super astra quis ipsis
 Splendor inest superis, qualis quamque alma uenustat
 Forma deas, aduerte pias his fletibus aures.
 635 Hei - misero fuerit quoniam meminisse iocundum -
 Lumina, sidereis mulcentibus ethra fauillis,
 Alma sub exiguo claudentur condita busto;
 Lumina magnorum mentes tactura deorum,
 Lumina durorum rabiem fractura uirorum,
 640 Lumina que michi me abstulerant curasque minores!
 Candida frons auro circumcrispante decora,
 Frontibus humanis augustior, abdita saxo
 Stabit in angusto. Risus qui ferrea figit
 Pectora, qui celum, qui circumfusa serenat
 645 Nubila, Tartareum ruit irrediturus ad antrum.
 Heu michi! Felices anime, quibus illa repente
 Lux oriens ueteres ueniet purgare tenebras!
 Heu bene progeniti, quibus illa uidere licebit,
 Que michi mors inuisa rapit! Pes lacteus atram,
 650 Diuino celerante gradu, conscendere cimbam
 Iussus, transiliet Lethei gurgitis estum.
 Fortunate Charon! utinam michi flectere clauum
 Contingat, neutramque diu contingere ripam;
 Tuque mei interea serues moderamina regni!
 655 Inuidiose senex, quando hec tibi monstra uidere
 Contigit, aut ullo posthac continget in euo?
 Vidisti Ethneo raptam sub uertice nigri
 Vxorem transire thori, nec uultus Elisse
 Te latuit nostre, facies nec Gorgonis horrens,
 660 Nec que fatiferum laqueo pendente secuta est
 Laodomia uirum, nec te, pulcerrima Procris,
 Nec Teucrum pestis, Minoisque altera proles -
 Altera nam celum tenuit stellante corona -
 Sed cui tantus honos, cui tante gloria forme?
 665 Crude senex, michi crede, parem non ulla uidebunt
 Secula, nec rerum laudatrix magna suarum
 Etas prima tulit. Visa tangere iuuenta;
 Ardebis, michi crede, senex; me forsitan illac
 Coniugis infauste uestigia cara sequentem
 670 Tardius excipies. Veniam, nec tempore multo
 Hic michi carcer erit. Proh! si prohibemur adire
 Corporeosque iterum ius est remeare sub artus,
 Occidimus. Tu parce, senex, atque arbiter equus
 Igne pari flagrans iuuenilibus annue flammis.
 675 Cerbere, si potuit uates Rodopeius iram
 Frangere uoce lire, facies nunc coniugis ista
 Quid poterit conspecta tibi conspectaque regi
 Tartareo? Vereor, ne nostros captus amores
 Tentet, et annose redeas, Proserpina, matri.
 680 Somnia sunt que fingis amans, et falleris amens.
 Massinissa, diu felix, si rata fuissent
 Munera Fortune modo! sed, mestissime regum,
 Pone modum lacrimis metamque impone querelis.
 Dulce meum decus, atque anime pars altera nostre,
 685 O breue solamen, longus dolor, inclita coniunx,
 Ibis ad Elisias directo tramite ualles,
 Et michi morte tua gemitum lacrimasque relinques.
 Sed sequar; hec miseri superant solatia morbi."
 Obticuit, subiitque sopor; tum fessa parumper
 690 Membra quies sensim subrepens tarda fefellit:
 Multa sed in somnis questus, celumque Chaosque

Fortunamque feram incusans hominesque deosque.
 Ecce parum fausto finem positurus amori
 Phebus ab Oceano radians surgebat Eoo.
 695 Concrepuere tube; surgit tremefactus, et iras
 Suscitatur, ac questu se sepe reuoluit eodem.
 Postquam castra uidet fremitu testantia motum,
 Et metuit mandata ducis, uimque affore credit,
 Si neget, horrendum dictu et miserabile sumit
 700 Consilium, quod tristis Amor dabat: aurea fido
 Pocula dat seruo, custodia dira ueneni
 Credita cui fuerat. Rex hec undantia summo
 Ac superinfusa cernens spumantia morte:
 "Vade" ait "et misere mea tristia munera perfer
 705 Regine, strictosque deos absolue fidemque.
 Me promissorum memorem sciat illa: secundum
 Impleo. Sunt superi testes, erat altera longe
 Conditio michi grata magis, tentataque frustra
 Est uia, si qua foret, per quam regina maneret
 710 Coniugio contenta meo. Romanus ab alto
 Dux uetat: huic nostri, sic dii statuere, potestas
 Fortunaque iubente data est. Sibi consulat ergo
 Cogitet unde ruens quo sit prostrata; quis illam
 Exitus excipiat uiduatam nomine nostri;
 715 Insuper et primi reuerentia quanta mariti,
 Quanta patris uirtus: titulisque et sanguine dignum
 Consilium paret ipsa sibi. Quod possumus unum,
 Instrumenta fuge libertatisque paramus."
 Hec ait, atque oculos lacrimis auertit onustos.
 720 Nuncius accelerans regine ad limina pulsatur
 Munera dira ferens. Pannis anus obsita et annis
 Prosilit, atque habitum conspectaque pocula narrat.
 Substitit attonite similis similisque pauenti;
 Nec remorata diu, positoque instincta pauore:
 725 "Ingrediatur" ait. Stat terre lumina fixus
 Et peragitur commissa tremens; intercipit illa:
 "Suscipio mandata libens, nec dona recuso
 Regia, si maius nichil est, quod mittere dulcis
 Posset amans: certe melius moriebar, in ipso
 730 Funere ni demens nupsissem - numina testor
 Conscia -, non aliquid quoniam de coniuge caro
 Sit nisi dulce michi; sed sidera promptius alta,
 Terrenis ut eram uinclis exuta, petebam.
 Hoc refer extremum, et mortis michi testis adesto.
 735 At uos, Celicole et qui maria ampla tenetis,
 Quique locum mundi medium Stigiasque tenebras,
 Quas adeo, licet ante diem, si iusta precandi
 Materia est, prestate pias his questibus aures;
 Audiatur et celum et pelagus tellusque profunda.
 740 En morior; mortisque magis me causa dolere,
 Quam mors ipsa facit. Quid enim commercia tangunt
 Nostra duces Latios? En quanta superbia genti!
 Non satis est hostem regnis spoliasse paternis:
 Libertate animos spoliatur, et rite coactis
 745 Coniugiis sanctoque audent irrumpere amori
 Ac pactos laniare thoros, uictoria postquam
 Romano stat certa duci, nec flectere quisquam
 Fata potest eterna Iouis: sint ultima uite
 Tristia, et eximiis sua Roma ingrata tropheis,
 750 Exul ut a patria deserto in rure senescat
 Solus et a fidis longo semotus amicis;

Nec uideat sibi dulce aliquid, qui dulcia nobis
 Omnia preripuit; tum cari iniuria fratris
 Exagitet, doleatque suos non equa ferentes;
 755 Filius extremos inglorius aggrauet annos.
 Indigno tandem atque inopi claudare sepulcro,
 Iratusque tibi et patrie moriari relictæ,
 Scipio, et infames saxi inscribe querelas.
 Tu quoque finitimo semper quatiare tumultu,
 760 Si secum posthac, coniunx carissime, firmum
 Fedus habes: uideas abeuntes funere natos
 Intempestiuo, et fedatos cede nepotes
 Alterna. Veniens illa de gente cruentus
 Rusticus insultet generi per uulnera uestro,
 765 Et trahat ante rudem uinctos per menia currum,
 Ornet et ex uobis proprios tua Roma triumphos!"
 Dixerat: ac circum gemitum lacrimasque uideres
 Astantesque fero attonitos intendere fini.
 Illa manu pateramque tenens et lumina celo
 770 Attollens: "Sol alme" inquit "superique, ualete;
 Massinissa, uale, nostri memor." Inde malignum
 Ceu sitiens haurit non mota fronte uenenum,
 Tartareasque petit uiolentus spiritus umbras.

6 Liber 6

Nulla magis Stigios mirantum obsessa corona
 Vmbra lacus subiit, postquam diuisa triformis
 Partibus haud equis stetit ingens machina mundi.
 Obtuitu attonito stabant horrentia circum
 5 Agmina Penarum sparsoque rigentia uillo
 Eumenidum tacitis inhiabant rictibus ora.
 Regia uis oculis inerat, pallorque uerendus
 Et uetus egregia maiestas fronte manebat.
 Indignata tamen superis irataque Morti
 10 Ibat et exiguo defigens lumina flexu.
 Iudicis inferni postquam ad pretoria uentum est,
 "Iniecit sibi seua manum" canentia Minos
 Ora mouens dixit; "sit carcere clausa secundo,
 Quem sontes habitant anime, quibus ultima uite
 15 Cura fuit neglecta sue." Rodomantus acerbo
 Iudicio firmabat idem. Iam prendere mestam
 Ceperat immanis lictor. Tunc maximus alte
 Eacus exclamat - siluerunt turbida late
 Tartara; trans Stigiam uox est audita paludem -:
 20 "Mortis amor causa est, lucemque coacta reliquit.
 Tertia claustra sibi sunt, legibus abdita nostris:
 Huc eat, immerite neque hec iniuria nostra
 Accedat nunc uoce recens: satis aspera uite
 Mansit apud superos fortuna et mortis acerbe."
 25 Assensere pari circum clamore fauentes
 Vmbrarum populi et nigri liuentia regni
 Concilia. Haud aliter quam cum sententia captum
 Turpibus addixit laqueis crucibusque uel igni,
 Mens bona, que non supplicio, sed sorte mouetur
 30 Infami, trepidat; tum, si generosior illi
 Conditio mortis subito detur, altera frontis
 Effigies uultusque alius formatur et extra
 Pectoris apparent lacrimis noua gaudia fuis;
 Letior ipsa quidem positaque decentior ira

35 Optatos uisura locos regina modestis
 Passibus ingreditur, iuuenum cui cingit utrumque
 Turba latus, ueteris repetens quasi somnia uite.
 Haud procul a ripa Lethei fluminis illa,
 Que capit expositos inamenaque mittit in antra,
 40 Planities obscura iacet, que collibus atris
 Cingitur. Hic latis eterna silentia campis
 Mirteaque umbriferos uetus ambit silua recessus.
 Non hic armorum strepitus studiumue frementum
 Cornipedum, non cura canum pecudumque boumque,
 45 Sed labor et lacrimae et longo suspiria tractu,
 Et macies odiumque sui, pallorque ruborque
 Et malesuadus amor, scelus, ira, fidesque dolique,
 Furtaque blanditiis immixta, iocusque dolorque,
 Et risus breuis et ficto periuria uultu
 50 Crebraque sub raris habitant mendacia ueris.
 Illa per angustas fauces ingressa, sub ipso
 Limine claustrorum laqueo sua colla prementem
 Cernit Yphim et nimio consumptam Biblida luctu.
 At procul ingenti latitabat Mirra pudore
 55 Frondibus ora tegens. Iterum spoliator Auerni
 Orpheus Euridicen frustra reuocare parabat.
 Maximus extremo nemorum uagus ibat Achilles
 Pallidaque immiti signabat gramina passu.
 Aduersa regione Paris ceu nota timeret
 60 Arma hostis gressu tacito properabat. At illum
 Tristior Oenone a tergo et lacrimosa uocabat;
 Ipse alio tendebat iter. Tum regia uirgo
 Et mundo matrona nocens, tot causa dolorum,
 Turnus et ipse dolens rapta de coniuge campis
 65 Errabant; mediaque duos in ualle uideres
 Soliuagos lateri herentes alternaque collo
 Brachia tendentes. "Heu felicissima Tisbe!"
 Suspirans inquit; placuit seruatus Auerno
 Dulcis amor: tantum nullis inuiderat umbris;
 70 Nusquam adeo cari meminit deserta mariti.
 Nequicquam; namque ille, senex moriturus et annis
 Lassandus uite uenturus ad ultima, longe est,
 Heroumque greges diuersaque claustra tenebit.
 Postquam Fama fere uolitans prenuntia mortis
 75 In uulgus effusa ruit, tunc una per omnes
 It pietas: tote lacrimis maduere cohortes.
 Hunc sors regine, mouet hunc iniuria regis,
 Qui scelera accumulans maiori crimine crimen
 Diluit; hunc ingens duro constantia leto
 80 Feminea et nulli non admiranda uirorum.
 Scipio permetuens iuuenis ne forsitan ardens,
 Nunc etiam gemini sceleris sibi conscius, in se
 Consulat asperius quicquam, pro tempore blandis
 Mitigat alloquiis castigatumque modeste
 85 Temperat et curis cupit exonerare malignis.
 Proxima sic dubii medicus discrimina morbi
 Agnoscens, egrum placido sermone moratur
 Ac monet et proprii immemorem uelit esse pericli.
 Altera nox fessum curis uigilemque sopore
 90 Reddidit aurore. Iam Lucifer astra premebat,
 Candida iamque dies pelago ueniebat ab Indo;
 Iam uolucrum dulces ullo sine fine querele
 Audiri et nocturna silentia rumpere Progne.
 Surgit et effusas iusso preconae cateruas

- 95 Congregat ac medio sublimis ab agmine fatur:
 "Romani proceres felicia castra secuti,
 Victores, quos Hesperie tot pressa per annos
 Terra tulit, quos innumeris nunc Africa sentit
 Cladibus, extremis iam iam sensura ruinis,
- 100 Intentas adhibete aures et corda precanti
 Prona duci. Me uera quidem et comperta profari,
 Testis ab excelso prospectans Iupiter esto.
 Gloria tam longi numquam michi uana laboris
 Causa nec imperii fuerit damnosa libido,
- 105 Sed patrie pregrandis amor, qui nostra uadosis
 Sirtibus Oceanoque alternat castra frementi:
 Hoc duce Ripheas nudus transire per Alpes
 Non uerear, gelidum cum bruma reduxerit annum,
 Estiui medio armatus nec in ore Leonis
- 110 Ethiopum penetrare latus sitientiaque arua.
 Nam michi uel dubii certa est uictoria Martis,
 Vel mors leta quidem; patrie mea uita salusque,
 Non michi debetur: pia debita perdere soluens
 Nil uideor. Nunc ista tamen quo tendere pergant
- 115 Expediam breuibus. Vos me per cuncta secuti
 Aspera, supremo mentes aptate labori.
 Finis adest summumque decus. Michi menia circum
 Cingere propositum et seue Carthaginis urbem.
 Aut redit is cui cuncta uni sua uulnera seruat
- 120 Perfida gens nostre tantum aduersata saluti:
 Tum Latio interrupta quies nobisque perennis
 Fama uenit belli fato querenda supremi.
 Aut manet et uictum cunctatio sola fatetur,
 Indefensa michi, tellus, dabis impia dignum
- 125 Supplittium: cesos purgabis sanguine ciues.
 Rurane barbaricis pedibus calcanda fuerunt
 Italiae: nobis animos tam iusta negabit
 Vltio? Quin etiam, quod uel meminisse molestum est,
 Menia nostre urbis Capitoliaque alta minaci
- 130 Cominus ille fremens uix lumine uiderit uno:
 Nos muros spectare suos que causa uetabit?
 Non michi si campis ueniat Mars ille secundus
 Penorum armatus Stigiaque reuersus ab unda,
 Quatuor atque truces quos pauit in arma leones
- 135 Alterno cingant latus ordine, pectora contra
 Ferre reformidem: sic me spectata, Quirites,
 Vestra monet uirtus. At nunc pater inclitus umbris
 Occubat infernis, natorumque omnis ad unum
 Turba redit: Latius iugulos sic ensis in illos
- 140 Fulminat. Iste autem per secula cuncta superstes
 Quid nisi serus honos et nostre gloria dextre est?
 Sit uixisse diu finis sibi fructus honesti!
 Hac tandem feriere manu, licet aspera iactes
 Prelia et aduersa Romanos cuspide fixos.
- 145 Gloria prima tamen mortis tibi cognitus auctor
 Scipio, et in tumuli scribendum hoc marmore nomen.
 Nunc agite, egregiis animos aptate triumphis,
 Vltiores patrie. Tuque, o decor, inclite, regum,
 Massinissa, ingens, - quem nec turbata fatigent
- 150 Equora, nec toto descendens Iupiter igne,
 Non ferus infesto concurrans numine Mauors -,
 Accede et nostris animum sermonibus offer.
 Magna tibi hoc bello uirtus, multusque deorum
 Est fauor, agnosco: nunc urbis munera nostre,

155 Munera pro meritis, fateor, tibi parua, sed arram
 Maiorum, michi crede, damus. Viden ecce frementem
 Cornipedem letum phaleris auroque superbum?
 Nescit ut esse loco! fulgentes respice currus.
 Cetera quin etiam que circumferre triumphis
 160 Romani statuere duces: ut iaspide crebra
 Texta corona micat! rutilo riget integer auro
 En crather: quantoque manum grauis implicat orbe!
 En habitus, sacra quo nil conspectius urbe
 Noueris. Ipse animis pridem Romana quid esset
 165 Virtus, mortales inter, te nosse fateris:
 Quod nescire potes, nulli tam clara solemus
 Externo prestare uiro; tibi nostra sed uni
 Arma habitum titulos nomenque decusque libenti
 Mente damus, te participem sociumque licebit
 170 Esse triumphorum, nobis quos nostra pararit
 Fortuna. In medio sedes tibi certa Senatu
 Semper erit nostro; cuius monimenta tenebis
 Omnia Romulei; stabilem sociumque et amicum
 Teque salutamus regem. Tum tu, optime Leli,
 175 Hanc auro gemmisque grauem gestare coronam
 Dignus habe, captosque trahens primumque Siphacem
 Maturabis iter. Pelago stat classis aperto
 Et placidum spirante fretum substernitur Austro.
 At uos, o socii certaminis atque laborum,
 180 Emeritas laudes et premia digna feretis,
 Cum nos laurigero Capitolia celsa prementes
 Leta uidens curru, cum circumfusa fauentum
 Milia, uictorum plausum fremitumque iocosque
 Maxima septeno spectabit uertice Roma.
 185 Quem michi fata diem numquam mentita propinquum
 Promittunt." Sic fatus erat. Iamque undique magnus
 Consurgens letusque fremor pulsabat Olimpum.
 Ante omnes meritas grates expendere certant
 Rex Leliusque duci. Spesque ingens addita regi
 190 Abstulit antiquas aliamque in uiscera curam
 Intulit, ut regni posset protendere fines
 Pauperis, hostilesque suis adiungere terras;
 Quod sperare quidem sors illius atque potentis
 Scipiade promissa dabant. Ceu retibus auceps
 195 Aspiciens uolucrum subito discedere paruam
 Conqueritur, mouet exigui spes perdita lucri,
 Maior inopina mox et generosior ales
 Parte poli tensis si forsitan aduolet alis,
 Erigitur recipitque animos, spesque ampla futuri
 200 Preteriti meminisse uetat; sic prima secunde
 Cura parum solido sub pectore cessit amantis.
 Victor amoris amorque libidine uicta libido est.
 Proxima nox alia transiuit ymagine somni:
 Non habitus, non incessus, non uultus amice
 205 Ante oculos, non uox iterum exaudita gementis;
 At solium atque urbes, at fortibus oppida muris
 Fluminaque et montes lati confinia regni.
 Iam rubicunda uagos Eoo litore currus
 Aptabat uentura dies, Auroraque noctis
 210 Candida pellebat tenebras, cum buccina classem
 Excitat et uento tenduntur uela secundo.
 Litore iam toto stabat Romana iuuentus
 Digressu uisura suos. Hic uerba parenti,
 Hic fratri perferre iubet, iubet ille sorori

- 215 Hic sociis, multumque rogat: confusus in altum
 Clamor it et uarie resonant per inania uoces.
 Lelius in medio conspectus amica salutat
 Equora; tum ducibus commendat carbasa uentis,
 Atque alacres leto respondent murmure naute.
- 220 At mestus mediaque Siphax de puppe reflectens
 Lumina supremum patriam uisura locosque
 In quibus altus erat, tacitus lacrimosa mouebat.
 Postquam claustra dolor uocisque repagula feruens
 Euicit, talem diffudit ad astra querelam:
- 225 "Heu tellus aduersa deis, heu sidere tristi
 Pressa diu tellus! quam nostris attulit aruis
 Femina Sidonio fugiens a litore pestem!
 Pectoribus nostris animos quos intulit illa
 Exul inops mulier metuens atque icta recenti
- 230 Vulnere! nempe audios bellorum et sanguinis atri.
 Tutius ut fuerat regnum tenuisse uetustum
 Et pacem seruasse suam! lato equore gentes
 Discreuit Natura duas aduersaque fixit
 Litora; nos mortem mediis quesiuimus undis.
- 235 Quid uisum est nostris elementa irrumpere damnis
 Et uento pelagoque manus inferre tumentis?
 Sat nostro precisa nocens a corpore tellus
 Hispana et calidis fumans Trinacria uenis,
 Quid michi nunc uobisque fuit? Sardinia flatu
- 240 Pessima pestifero melius latuisse marinis
 Eternum potuisset aquis, quo signa furentes
 Pertulimus. Puduit spatio requiescere tanto.
 Hei michi, non alias sic te, pulcerrima, cernam,
 Africa, nec patrii tangent hec lumina colles.
- 245 Litus ad inuisum ferimur. Locus ille sepulcri.
 Quis putet? extremis genitum sub finibus orbis
 Itala terra teget. Mediis at uita procellis
 Irrequieta fuit: sic tristes litia Parce
 Distribuere michi, sic dii statuere superni.
- 250 Hi tibi, qui uires animumque dedere superbum
 Omnia miscentem, meritas dent soluere penas,
 Hanibal, ingentes quoniam michi causa ruine es
 Et patrie natus misere tu causa supremi
 Prima mali. Patrias utinam iuratus ad aras
- 255 Fulmine flagrasses merito! Proh Iupiter, ille
 Ille tibi feriendus erat. Nam uindice flamma
 Quid iuuat innocuas quercus et saxa ferire?
 Heu puer infelix patrie cuntisque tibi que!
 Tuque deis inuise parens, qui dira tulisti
- 260 Semina bellorum, natis caruisse nefandis
 Quanto erat utilius! genitor sed tristis ad umbras
 Iuisti, tantos uetitus spectare furores.
 Non licuit cupido mundi satiare cruore
 Lumina, non gladios; at post scelerata propago
- 265 Hunc fudit, seu inferias missura parenti.
 Tu certe iam digna luis. Sed, pessime rerum,
 Quas penas michi, nate, dabis, qui stagna lacusque,
 Qui freta, qui fluuios, qui terras sanguine turpas!
 Forte ego premoriar, tua nec sinar ultima presens
- 270 Cernere supplicia: at Manes penetrare uidebo
 Agmine cesorum et Furiarum turbine septum.
 At, coniunx infida, uirum que linquere frustra
 Niteris et nostris insultas cladibus, imos
 Ad Manes inuita preis, solamque uidere

- 275 Te potero et uultus iterum spectare pudendos.
Litore nam patrio, nisi me mea lumina fallunt,
Immemor ille tui turpissimus errat adulter."
Dixit et in gremium lacrimantia condidit ora.
Illum non scopuli, non horrifera Euris ab antro
- 280 Terruit Eolio, non monstra uagantia ponto,
Deuotum mortisque auidum, gelidumque cadauer
Litoribus Libicis transuerso turbine reddi
Optantem tacite, tempestatesque uocantem.
Inuidus haud aliter tenuis regnator agelli,
- 285 Annuam cui messis periit spes, optat iniquam
Ver aliis imbresque feros et grandine mixtos
Arboribus frugibusque graues incumbere uentos.
Interea Scipio curarum parte leuatus
Carpit iter tumulumque habili munimine cingit,
- 290 Quem Tuneta uocant, turresque ibi suggerit altas,
Mena precipiti circumdans lignea uallo.
Iamque in conspectu Carthaginis ampla repente
Castrorum locat: late fugientibus arua colonis
Vastantur; trepidant subita formidine ciues
- 295 Obsessi: solamque uiam superesse salutis
Absentem reuocare duces clamore fatentur.
Legatos igitur raptim, qui publica fando
Fata ferant, mittunt, reuocentque ad prelia tandem
Ultima et extremos patrie sub morte dolores;
- 300 Ast alii in Ligurum uallem properante iubentur
Classe uehi atque illis Magonem auertere terris:
Ni redeant, patrie summas instare ruinas.
Ille quidem, quamuis animum grauis ira cruentum
Angeret, aduerso quoniam tamen aspera Marte
- 305 Vulnere passus erat, metuens inimica supremis
Arma malis, statuit patrie parere uocanti.
Interea, blandis traherent qui tempora uerbis,
Ter denos oratores in castra senatu
Penorum ex omni lectos ac ficta loquentes
- 310 Romano misere duci: quorum unus ab alto
Pectore suspirans, lacrimis sic incipit ortis:
"Summe ducum, cui cuncta parem per secula nullum
Mundus habet prima numerans ab origine retro,
Visceribus patriis que publica uulnera seue
- 315 Paucorum fecere manus rabiesque nocentum,
Aspice placatus tandem et miserere, precamur.
Afflictis liceat per te sperare salutem,
Quam ciues rapuere feri. Si parcere pulchra est
Ultio, si imperium nobis auxisse receptis
- 320 Romanum, quam tantam urbem extinxisse repulsis
Utilius, si uictores meminisse uetuste
Prestat amicitie, quam uos presentia tantum
Atque iras pensare nouas, ignoscite uictis,
Parcite supplicibus, rebus succurrite nostris.
- 325 Occidimus: prestate manus, hostemque iacentem
Erigite, et nostro sic insultate pudori:
Optima uincendi species, quando hostis amicus
Fit meritis. Sed pretereo speciosa profari,
Nomen amicitie quoniam fortuna silere
- 330 Nostra iubet; satis est miseris optasse salutem
Et ueniam petiisse reos. Per sacra Tonantis,
Per uestros, Romane, deos, ignosce paratis
Supplicium penamque pati. Non nostra negarim
Crimina; sed uerum liceat, dux sancte, fateri

335 Te coram: nostro uiolentus p̄fuit auctor
 Hanibal errori nostrasque cupidine summi
 Imperii p̄uit furias, et uelle coegit
 Quod sero nunc nolle dolet. Verum ille necesse est
 Vt pereat scelerumque ruat cum pondere tandem.

340 Sic illum sua fata uocant: tu nostra benignus
 Respice. Si ciuem crudelem sensimus hostem,
 Tu ciuis pius esse uelis, qui diceris hostis."
 Dixit et ante pedes iacuit uictoris. At ille
 Erigit et uultu respondet pauca seuro:

345 "Non pacis tractator ego, sed uictor et ultor
 Sum scelerum Libicas, memini, transmissus in oras.
 Quam michi spem Fortuna ferat, uictoria quam sit
 Prona michi notum est. Sed me tamen ultima uestri
 Fata mouent: animum nequeo posuisse benignum.

350 Mundus ut agnoscat sic nos pia bella mouere,
 Vt nostro sit pacis amor sub pectore semper,
 Parcimus indignis. Has pacis figite leges
 Mentibus, et seruare fidem condiscite tantis
 Cladibus edocti, superosque et sancta uereri

355 Federa. Bis denas non ultra litore naues
 In patrios seruate usus; non bella mouendi
 Ius uobis Populi iniussu; sint prelia nostri
 Arbitrii; uestro tellus Hispana subesse
 Desinat imperio, uestrisue quiescat ab armis.

360 Insula nulla, freto quod nos inter iacet et uos,
 Non, procul a Libico, uiuat sibi libera, Marte;
 Vincula captiuus turpesque auferte cathenas
 Victorum pedibus; stet uobis transfuga nullus,
 Nullus in Italia Penorum exercitus ultra

365 Permaneat, uestrosque duces remeare iubete.
 Sique trium spatio pax, consultando dierum
 Quos damus, accepta est, legatos mittite Romam:
 Sanciat hanc Populus pacem iubeatque Senatus.
 Si minus, at saltem paucis siluisse diebus,

370 Tres liceat noctes per me duxisse quietas."
 Dixit. Ad hec Cereris pro tot legionibus addit
 Ingentes cumulos atque eris grande tributum.
 Illi autem, ueluti pacis iam nulla molesta
 Conditio foret ac fractis spes nulla sub armis,

375 Omnia suscipiunt leti populoque reportant;
 Isque fremens ficto confirmat pectore pacem.
 Haud secus ancipiti periurus nauita mortem
 Tempestate timens, ubi iam spes nulla relictā est,
 Vota deis cumulat pelagi tremulaque tumentem

380 Neptunum ter uoce ciet Thetidisque marine
 Numen et iratum compellat Nerea ponto:
 Dona dabit templis, omnem feret ille laborem.
 Si redeat tranquilla dies portusque uideri
 Cominus incipiat, sensim mens perfida tuto

385 Atque inconsulti subeant obliuia uoti.
 Sic stimulante metu deludunt tempora Peni
 Pollicitis, redeat donec ferus Hanibal absens.
 Illum tunc uario curarum turbine fessum
 Vltimus Italie Brutiorum in monte tenebat

390 Angulus et ludos Fortune et monstra notantem.
 Hunc adeunt iussi, fandique peritior unus
 Sic ait: "O Libici decus et spes ultima mundi,
 O patrie iam sola salus, miserere tuorum,
 Quos fera terribili uexat Fortuna tumultu.

395 Prospice pendentem mutata fronte ruinam
 Fatorum .....
 Iam tua suppositis arderent menia flammis,
 Ni procul absentis prodesset ciuibus ingens
 Fama tui: uereorque, miser! ne dum equore lato
 400 Huc ferimur, patriis errent incendia tectis.
 Namque sub extremum subitosque minantia casus
 Liquimus. Imperio atque urbi succurre trementi,
 Que reuocat fidumque sibi trans equora nomen
 Inuocat ore pio. Tu uel te redde precanti,
 405 Vel causam te te nostre fateare ruine.
 Iamque tuus Libicis, nisi me presagia fallunt,
 Litoribus reducem frater super equora classem
 Alligat. At frustra fratrum modo turba paterque
 Martius ethereas rediens inuictus ad auras
 410 Auxilium ferat afflictis. Non ira deorum
 Tam lenis, aut tali nent stamina pollice dure
 Parcarum nunc nostra manus. Tibi credita soli
 Vita salus decus et miseri sunt omnia regni."
 Dixit et inuicte lacrimans dedit oscula dextre.
 415 Ille perorantem querulo cum murmure semper
 Audierat frendensque manus compresserat et se
 Torserat, haud aliter quam carmina noxia serpens
 Et magicum murmur cursumque uetantia uerba
 Quando audit, rauco uiolentus sibilat ore
 420 Et sese in nodos sinuoso corpore uersat.
 Sepe manu frontem percusserat uerbaque celo
 Sepe supercilia extulerat, sepe agmina, rerum
 Conscia tam multarum, oculo conspexerat atro.
 Tandem mestus ait: "Fatum Carthaginis olim
 425 Agnoui generisque mei, fraternaue ceruix
 Admonuit quid seua michi Fortuna parasset.
 Nunc tamen ante oculos iam fata nouissima nostre
 Urbis et obscenas uideor spectare ruinas.
 Heu michi, Carthago, dulcis Carthago! quis et te
 430 Et me et tot nostros Latia de gente triumphos
 Perdidit? at tacite multos iam sensimus hostes.
 Nam reuocare fuit, quotiens stipendia mitti
 Est uetitum, bello exhaustas quotiensque cohortes
 Impleri. Ast odium nunc eminent, atque in aperto
 435 Res agitur: retrahunt, et me parere necesse est.
 Parebo inuitus. Sibi non hinc arroget hostis
 Externus. Non me, totiens pessundata, uincis,
 Roma, nec Ausonio conspirans robore tellus.
 Me ciues uicere mei, Latioque meorum
 440 Inuidia atque dolus pellunt, non Martia uirtus:
 Nec modo inhoneste poterit tam maximus ille
 Insultare fuge Scipio, quam perfidus Hanno
 Consiliumque secuta suum plebs ceca senatus.
 Ille meas inuisus opes famamque domumque
 445 Vertere non aliter poterat quam publica nostris
 Damna simul miscens: populi me mole ruentis
 Opprimet atque una conuoluet cuncta ruina,
 Hostis Penorum et Romani sanguinis ultor."
 Talia feruebat rabidus nimioque dolore
 450 Insanus, ceu lesus aper, cui spumea mento
 Fex riget et duro horrentes stant pectore sete.
 Italie procul extremo sedet, inclita quondam,
 Urbis Crotho: pauper claro cognomine portus,
 Matutina uidens redeuntis lumina Phebi.

455 Picturis hic egregiis ditissima templa
 Iunonis fuerant, Graia que nobilis arte
 Zeusis adornarat, nimia dederatque per orbem
 Religione coli. Nitidas hinc quinque seure
 Stabat ymago dee nudasque imitata puellas
 460 Et forme decerptus honos, quam corpore in ullo
 Se reperire simul quia desperauerat autor,
 Abstulit a multis speciemque redegit in unam.
 Hoc instructa fuge iam pridem atque abdita portu
 Punica classis erat, quoniam uariantia fata
 465 Militie tantus fortunarumque magister
 Viderat ante diu steteratque paratus ad omnes
 Euentus. Igitur raptis legionibus huc se
 Contulit iratus mundo superisque sibique;
 Italico nec adhuc mens exatiata cruore
 470 Seu a uiri ad manes suprema piacula mittit.
 Heu miseranda acies miserorum et magna uirorum,
 Quo tua te fortuna tulit! formidine postquam
 Frustra animos tentasse uidet, si castra cruenta
 Forte sequi et profugam uellent conscendere classem,
 475 Seuus inhumana confestim excanduit ira
 Longeumque senum, teneram iuuenumque cateruam,
 Tale nichil ueritam, nudam fragilemque et inermem,
 Que pellente metu tutis successerat aris,
 Obruncat: calido complentur sanguine templa,
 480 Et fremitu tectum omne sonat. Sic ille profanus
 Commaculatque sacros postes iurandaque Penes
 Iunonis simulacra sue uultusque deorum
 Terrificos: gemitu ingenti domus ampla remugit.
 Hec sacra contentus diis persoluisse marinis,
 485 Dux ferus et celi contemptor maximus alti,
 Conscendit puppim uictor funemque cruentum
 Soluit et Italiae flens dulcia deserit arua.
 Quam tacitus lacrimansque retro multumque diuque
 Prospiciens pelago ex alto quatiensque minantis
 490 More caput frontemque plicis maioribus implens,
 Murmure terribili sic tandem turbidus inquit:
 "Italia, Italia, et rerum caput, aspera Roma,
 Quenam uos nostris facilis fortuna repente
 Faucibus eripuit? tu quisquis es ille, deorum
 495 Maxime, et in nostros nimis importune labores,
 Quid michi parta diu momento temporis aufers?
 Iupiter, Ausonii defensor perfide mundi,
 Quis tibi nostra dedit tot clara decora sub uno
 Vertere posse die? Cur non Cannensia mecum
 500 Prelia tentabas, si tanta libido nocendi est?
 Venisses utinam mediis tunc obuius armis
 Armassetque suo se fulmine dextra Tonantis:
 Mulciber, Ethnea calibem fornace recoctum
 Cuspide densasses in uulnera nostra trisulca:
 505 Hinc succincta Ioui clipeum sua nata dedisset,
 Palladiaque pater texisset Gorgone pectus
 Atque utrumque latus stipassent uana deorum
 Numina; torsisses medio, Mars, puluere currum:
 Mortibus ipse grauem uacuasses, Phebe, pharetram,
 510 Monstrificumque gerens aduersa per agmina robur
 Alcides genitorem aruis tutasset in illis!
 Vicisset fortuna deos ibi nostra Iouemque.
 O michi care comes, consultor fide Bomilcar,
 Cannensi cur sancta die tua iussa reliqui?

515 Cur michi non armis durato interque labores
 Tantum animi fuerit quantum iuuenilibus annis
 Scipiade fuit indomito, qui morte sub ipsa
 Audeat Italiae nostros inuadere muros?
 Victor ego extimui uictas perrumpere portas.
 520 Quis uetuit Romam raptim petiisse cruento
 Agmine? quis pactam potuit michi tollere cenam?
 Iupiter ipse dolis, non ui, qui nostra futuri
 Pectora ceca tulit: quod si tunc ista remota
 Tempora Fatorum licuisset cernere nube,
 525 Non quicquid celo et pelago terreque deorum est,
 Non genus omne hominum nostros auertere cursus
 Hinc poterat. Spes nostra quidem et fiducia tanta
 Murus, Roma, fuit tibi nunc: discrimine in illo
 Nil acies, nil arma tibi, nil menia, nil arx,
 530 Sed nostre ualuere more. Proh sanguine quanto
 Vndassent maria et Tirreni litoris estus!
 Quot, Tyberis, rutilo trusisses gurgite in altum
 Corpora! quot currus, quot nobilis arma senatus
 Aurea, quot flammis ultricibus obruta tecta
 535 Spectassem uulgique una sub strage cadentis
 Milia quot, specula longe metuendus ab alta!
 Quas uoces, quos accentus, que murmura plebis
 Auribus audissem lirici michi carminis instar!
 Nec tamen armorum, cepti nec penitet: urbis
 540 Menia conspexi armatus latebrisque coegi
 Tot claros latitare duces. Iam nempe notare
 Fulminibus nimisque tuam tunc, Iupiter, iram,
 Si mens sana foret, poteram. Quid mixta colore
 Flumina sanguineo referam, tempusque sub unum
 545 Ticinumque uadis tepidum Trebiamque rubentem,
 Montibus aduersis genitos tractuque uiarum
 Coniunctos, testes nostrarum in secula rerum,
 Quos Padus Adriacum descendens traxit in equor?
 Quid Trasimeni memorem sub gurgite lascas?
 550 Sanguine pinguescunt Italo. Satis ampla relatu
 Gessimus: Ausoniis annalibus Hanibal ingens
 Nomen erit, Latiis numquam debile fastis
 Hanibal. Exiguo restabat summa labore
 Fama; sed inuidit patrie dux maximus Hanno;
 555 Inuidere dei sontes." Sic tristis abibat
 Hanibal et quarto linquebat litora lustrum,
 Italiae possessa gemens; nec tristior unquam
 Vel patriam quisquam uel dulces liquit amicos,
 Quam patriam petit ille suam: sibi nempe uideri
 560 Exul, ab hostili iussus regione reuerti.
 Mestior has inter curas serasque querelas
 Subtrahitur sensim terris. Iamque equore currus
 Phebus anhelantes radians condebat Hiberno.
 Inde uie spatium noxque addita litoris omnem
 565 Abstulit aspectum. Tum dux concussa quieti
 Membra dedit dubie; certamque obuersus ad Arthon
 Classis agens curas et sidera nota magister,
 Sollicitat nautas quibus est custodia puppis
 Magnetis ferrique uias spectare sequacis
 570 Et simul insomnem studio traducere noctem.
 Litora classifragis linquunt famosa procellis
 Atque altum tenuisse iuuat. Tum linthea prosper
 Fert Aquilo et flatu pellit distenta secundo.
 Vix dum pulcra dies pelago surgebat et astra

575 Vndique uicinum fugiebant languida solem,
 Cum dextra Italice transmisso pollice plante,
 Hic ubi rauca uetant iterum concurrere colles
 Equora disiectos, procul exaudita pauorem
 Scilla rapax nautis atque irrequieta Caribdis
 580 Incutit ancipitem. Sed conscia turba pericli
 Leua secant maria et Phebi flectuntur ad ortus.
 Iam prope conspicitur fumosi uerticis Ethna
 Sulfureis innixa uadis olimque Ciclopum
 Terra ferax, at nunc trucibus domus apta tyrannis.
 585 Iam Syracusanus famoso litore portus
 Apparet, sulcantque fretum, quo bella gerentes
 Tam longe a patria, Furiis urgentibus, olim
 Argolice periere rates. Dux ipse coactus,
 Menia prospectans casum testata recentem,
 590 Marcelli meminisse sui, cui uicta triumphum
 Illa dedere, prius diro quam proditus astu
 Oppeteret. Surgunt longe conuexa Pachyni.
 Que dum pulsa legit uentis et remige classis,
 Solque diesque ruunt; uerum - sic Fata iubebant -
 595 Nocte secant fluctus medios ac litora linquunt
 Trinacrie pelagique uia breuiore feruntur.
 Lenta per ambiguam fulgebat Cinthia noctem
 Et cecis radiabat aquis. Dux peruigil alta
 Puppe sedens medius, casus uenturaque uersat
 600 Prelia et euentus dubios finemque latentem.
 Talia uoluentem de circumstantibus unus
 Compellat: "Si digna peto, dux maxime, nobis
 Exoptate diu, que stet sententia rerum
 Nunc animo tibi, nosse uelim: ne sperne precantem.
 605 Legatus tibi sum patrie transmissus ab ipsa
 Atque urbis pars una tue. Te fessa tuumque
 Expectat reditum. Numquid, cum litora tanges
 Punica, confestim patulo conflagrare campo
 Atque manum conferre uoles? An menia primum
 610 Intrabis, patrie spes erecturus in arma?
 An alia fortasse uia meliora tuenti
 Consilia apparent? quem nostro Fata labori
 Impositura modum reris, quemue affore finem?"
 Ille autem: "Quis certa deus sub turbine tanto
 615 Consilia expediat? quis det meliora tenere?
 Ibumus in patriam, quoniam sic imperat Hanno.
 Forsitan et dulces muros prius ipse subibo
 Quam Fatum tentare uelim, uiresque meorum
 Spesque animosque prius uultusque habitusque uidebo.
 620 Sin autem mediis iuuenis Romanus in aruis
 Occurrat, pugnare michi sententia fixa est
 Atque omnem potius successum sponte subire
 Quem deus et Fortuna dabunt." Hic turbidus ille
 Conticuit. Senior iuxta, cui flectere clauum
 625 Ars erat, annosam tollens ad sidera frontem
 Mox freta lata tuens, "Veniam te, Iupiter," inquit
 "Neptunumque patrem atque omnia numina supplex
 Deprecor, infandas Libie prohibete ruinas
 Atque omen prohibete malum. Michi multa uidere
 630 Vita dedit longos huc continuata per annos;
 Nunc tremor inuadit mentem timidumque senectus
 Efficit. Heu quanto stetimus discrimine contra
 Hostiles acies tunc, cum Romana pauentem
 Castra pererrabant Libiam et Carthaginis ample

635 Menia pulsabant. Tum dux erat optimus illis
 Regulus, eximio cui sic Fortuna fauere
 Blanda uidebatur, nichil ut sperare liceret
 Afflictis. Quantum tandem - stat Bagrada facti
 Testis adhuc - quantum frustra serpentis amice
 640 Sensimus auxilium! Latiis namque illa sagittis
 Obruitur transfixa fera, et sub grandine multa
 Telorum compressa perit - uix iugera campi
 Quatuor excipiunt immani mole iacentem -
 Vix tandem tot uicta malis Fortuna, remoto
 645 Oportuna quidem non dignis mittit ab orbe
 Auxilia: ipsa duces fida Lacedemone mittit
 Grecia. Magnificos uideor michi cernere uultus
 Xantippi moresque graues librataque uerba,
 Te quotiens, Hanibal, uideo, quotiensque loquentem
 650 Audio. Tu uixdum in lucem tunc editus infans.
 Sed quid cuncta sequor? uictores uincere nobis
 Contigit arte ducis sola, Romanaque castra
 Romanasque acies Romanaque signa ducesque
 Fudimus, et nostras subiit dux ipse catenas.
 655 Hei michi, quid referam? quid me meminisse coegit,
 Hanibal, hoc pelagus? namque hic, nisi noctis opace
 Inditiis fallor, Xantippum seua sub undis,
 Et reditum in patriam mentita et perfida classis,
 Demersit. Videor corpus spectare natantis
 660 Equore tam uasto et uix brachia fessa mouentis.
 Dii, que monstra, boni! que mens ingrata nocentum!
 Quid uoluere sibi? solum qui causa salutis
 His fuerat, tali unanimes absumere morte!
 Remigis implebam partes, illumque cadentem
 665 Et uidi et dolui et presagia tristia finxi
 Ipse michi. Vereor summum narrare dolorem
 Qui sequitur; sed digna fuit uindicta deorum.
 Hac equidem paucos post annos forte tenebat
 Impia classis iter, nec longe a finibus istis
 670 Incidit in classem Latiam: nempe ipse tremendam
 Nostrorum stragem, totoque incendia ponto,
 Et uolitare trabes, et mixta cadauera uiuis
 Corporibus, circumque atro freta tincta cruore,
 Et uictas puppes remosque et sparsa per undas
 675 Carbas, naufragium horrendum, fractosque rudentes,
 Vulnere crebra nimis mortesque et in equore luctum
 Confusum, tristesque sonos trepidumque tumultum,
 Prelia Tartareis Hereboque similima uidi.
 Dii michi non aliter faueant, nisi semper ab undis,
 680 Donec feda fuit strages, fera bella cientem
 Xantippum releuare oculos atque ora uidebam,
 Subdentemque faces ratibus flammisque per equor
 Fundentem, et celo gladios ac tela pluentem.
 Nec prius ex oculis abiit, quam classis in omne
 685 Dissiluit pelagus, Siculi quod litoris unum
 Sardinieque latus mediis disternat undis.
 Libertas equidem Xantippo uindice nobis
 Tunc periit: tandemque, precor, trux ira quiescat!
 Molliat ille animos: uni satis ultio tanta
 690 Vna sit offensa. Sed nunc antiqua recordor,
 Nam locus admonuit, scelus et uindicta quod isto
 Contigit in pelago." Sic questus uertitur inde
 Ad leuam, medioque retro procul equore Malta
 Ante, sed ad dextram Lilibeia litora feruent,

695 Occultantque sinu Frigii monumenta sepulcri.
 Sic longam alterno noctem sermone leuabant,
 Et ueterum memores, iam tunc uentura timebant.
 Anxia tum tenui succumbunt tempora somno,
 Et nouus Eoo consurgens Eurus ab axe
 700 Lintea complebat facili crepitantia pulsu.
 Lelius hec inter perducto rege reuertens
 Accelerabat iter; namque illum cara trahebant
 Iussa ducis profugusque hostis, multumque timebat
 Ne sine se fortasse dies foret ultima belli
 705 Expectata sibi semper, cum fama repente
 Incidit, hostiles pacem ueniamque precantes
 Affore legatos. Igitur reuocante Senatu
 Lelius ipse domum repetit. Sic dulcia care
 Limina cum peteret iuuenis malesanus amice,
 710 Si pater aut genitrix retrahat, uestigia flectit
 Lenta dolens pactamque timens amittere noctem.
 Fuluius expositos Baiano in litore Romam
 Perduxit, comitem quem dederat ipse profectis
 Scipio; sed muros uetitis intrare uetusto
 715 Consilium de more datur. Stat proxima portis
 Bellone sacrata domus, quo tota Senatus
 Turba uerenda coit, simul et quos miserat hostis
 Conueniunt. Hi multa palam quia falsa citatis
 Asseruere deis, ira grauiore Senatus
 720 Accendere animos; pacemque et fedus auitum
 Poscentes meruere odium: uiolata negare
 Publica pacta quidem, causamque inferre malorum
 Hanibali, cuntosque alios absoluere culpa.
 Cepit ad hec uarium murmur; tum concitus unus
 725 Ex Patribus: "Quoniam pacem petiistis auitam,
 Dicite" ait "ueteris fuerint que federa pacis."
 Omnibus etatis clipeus fuit: illa uetusta;
 Se iuuenes, neque tot retro meminisse per annos.
 Punica sic patuit fraus et frustrantia tempus
 730 Verba parum latuere Patres. Excedere templo
 Iussi, abeunt. In tres scissa est sententia partes,
 Principibus queque usa suis, quarum una reuersis
 Consulibus - nam forte aberant -, que summa potestas,
 Responsi seruabat onus; dignumque mouebat
 735 Maiestate decus Latia, Liiusque morandi
 Autor erat reditus. At contra intacta Metellus
 Federa Romano, fuerat qui causa petendi,
 Cuncta referre duci, nossent quique omnia solus.
 Illa sed asperior sententia uisa Leuini
 740 Optima, quae muris pellendos censuit hostes
 Exploratores .....
 Sic sine pace retro redeunt, sine federe raptim
 Et sine responso. Custodia litus ad usque
 Mittitur Ausonie, ne quoquam flectere cursum,
 745 Neu fraudis moliri aliquid per Punica possint
 Ingenia, atque artes nati exercere paternas.
 Fuluius ipse etiam Leliusque in castra iubentur
 Hec patrie mandata duci non lenta referre:
 Pergat qua cepit primordiaque alta sequatur
 750 Fortunamque deosque suos, neu pacis in umbra
 Destituat ceptumue sinat lentescere bellum.
 Fecerat interea pacis spes blanda sequestre
 Vt terris securus iter pelagoque uiator
 Carperet intrepidique errarent equore naute.

- 755 Hac spe igitur Romana ingens a litore classis
 Arma ferens, homines uacuisque cibaria castris
 Soluerat et gemino sulcabat cerula cursu.
 Namque alias Calaris puppes Aquilone secundo,
 Flatibus aduersis alias Lilibeus onustas
- 760 Miserat. Has pelago tempestas corripit alto
 Dispergitque uagas scopulisque allidit et undis;
 Pars pelago submersa perit, pars litus iniquum
 Victa petit, secura hostis metuensque procelle.
 Omnia tunc poterat celso de uertice Birse
- 765 Cernere fedifragum et promptum ad periuria uulgus.
 Ergo oritur subitus per menia lata tumultus
 Inque forum coeunt. Pauci quibus esset honesti
 Cura fidesque opibus potior potiorque rapinis,
 Factorum et totiens uotis precibusque petite
- 770 Pacis ab Italia uulgus meminisse iubebant.
 Ast odiis alii cecaque cupidine prede
 Flagrantes raptim arma fremunt interque tumultum,
 Vt solet, a multis melior sententia uicta est.
 Conscendunt auidi naues. Gisgonius illis
- 775 Hasdrubal eligitur sceleris dux, isque repente
 Egreditur portu sparsasque per equora puppes
 Desertasque fuga nautarum inuadit: at ille
 Fluctibus hinc, illinc inopini fraudibus hostis
 Vincuntur facile; paucas maris abstulit estus
- 780 Demersitque alias; plures rapuere nefandi
 Predones. Medias Octavius ipse procellas
 Dux secuit classis ter denis puppibus, ac se
 Remige defesso sub tuto condidit antro
 Montis Apollinei uento iactatus et estu.
- 785 Scipio tam feda concussus ymagine Fraudis,
 Quamquam animos Fortuna dabat Virtusque laborum
 Contemprix, nocuam iustis tamen ille querelis
 Tres oratores oneratos mittit in urbem.
 Impetus hos uulgi ferus excipit, atraque circum
- 790 Tempestas lapidum exoritur: fremit impia turba
 Intentatque manus, et ni reuerentia summi
 Forte magistratus interuenisset, in illo
 Iura die humani generis calcata fuissent
 Cede truci. Trepidum tandem per iurgia et hostes
- 795 Presidiis fulti exiguis, ad litora pauci
 Vix penetrant repetuntque ratem. Iam tuta uideri
 Puppis ab incursu poterat, iam castra suorum
 Cernebant, subito cum tres a litore naues
 Erumpunt ex insidiis. Non partibus equis
- 800 Pugna oritur: castris litus Romana relictis
 Agmina in extremum coeunt, clamore uel armis
 Succursura suis. At quis succursus in armis?
 Vnda uetabat iter. Sed enim conspecta suorum
 Signa dabant animos: tandem Romana sagittis
- 805 Missilibus uacuata ratis conuersa maligne
 Subtrahitur pugne uersis ad litora remis;
 Ac nisu ualido terris allisa fatiscit
 Ipsa quidem, sed uectores tellure petita
 Exposuit, cursus et spem frustrata sequentum.
- 810 Sic lupus inuento procul a custodibus agno
 Irruit et dentes acuit rabiemque famemque;
 Si fuga tunc trepidum rapiat de faucibus hostem,
 Insequitur mordetque animis et deuorat auras,
 Donec ad ignotas caulas et ouilia uentum est;

- 815 Tum retrahit cursum: terret locus ipse canumque
 Latratus uiridique sedens super aggere pastor.
 Talia dum Peni peragunt, non leta ferentes
 Romulea reuehit legatos missus ab urbe
 Lelius et puidos Latiis succedere castris
- 820 Imperat. Agnouit Scipio, nec terna sub uno
 Tempore flagitia aut triplex iniuria mitem
 Excussere animum. Legatos namque benigne
 Alloquitur: "Quamquam primum sint federa uobis
 Et superum despecta fides, iusque omne quod usquam est,
- 825 Non tamen a nobis modo premia digna feretis
 Perfidie. Veniet fraudes que uindicet omnes
 Vna dies. Nil indignum seu moribus in uos
 Ipse meis faciam, seu maiestate meorum,
 Nec uestram sequar ipse fidem. Discedite tuti,
- 830 Mitius armatos inter sub tempore belli
 Romanos habiti, quam nos sub pacis amictu
 Vos inter." .....
- † Viribus ipse animisque ingens in tempore bellum
 Feruidus instaurat. Libie status ipse pauentis
- 835 Tunc erat; Italia sed iam dux iussus uterque
 Cesserat, et uaria quamuis regione profectas
 Equoris, ac patrie fraternas tempore eodem
 Aduentare acies passim iam Fama ferebat.
 Iamque Mago Ianue soluens a litore classem
- 840 Alite non fausta pelago se saucius alto
 Crediderat, patriam petiturus tramite recto,
 Si Fortuna sinat. Sensim turgescere colles
 Cedriferi - nulli cedens hic saltibus ora -
 Incipiunt, rareque uirent per litora palme.
- 845 Hinc Delphinus adest luco contactus aprico,
 Obice qui montis uiolentos protinus Austros
 Reicit, immotaque silens statione quiescit.
 Parte alia sinuosa patent conuexa Siestri.
 Hinc solis uineta oculo lustrata benigno
- 850 Et Baccho dilecta nimis montemque Rubentem
 Et iuga prospectant Cornelia, palmite late
 Inclita mellifluo, quibus haud collesque Falernos
 Laudatamque licet Meroen cessisse pudebit.
 Tunc, seu pigra situ, nulli seu nota poete
- 855 Illa fuit tellus, iacuit sine carmine sacro,
 Hoc michi nunc cantanda loco. Sulcantibus equor
 Insula iam Venerique placens a litore portus
 Exoritur, contraque sedet fortissimus Erix
 Ausonius, Sicule retinens cognomina ripe.
- 860 Collibus his ipsam perhibent habitare Mineruam
 Spernentem patrias olei dulcedine Athenas.
 Exoritur Coruique caput, tumefactaque circum
 Dissiliunt maria et saxis fremit unda uadosis:
 Cognitus in medio nautis dorsoque nigranti
- 865 Arduus assurgit scopulus, cui proxima rupes
 Candidior late Phebo feriente refulget.
 Post in secessu curuo maris ostia Macre
 Cernuntur rapidi stantisque palatia Lune,
 Labitur et placidis frangens mare fluctibus Arnus.
- 870 Hunc supra in ripis sedet urbs pulcerrima Pise.
 Hanc oculis digitisque notant, propiusque patescunt
 Etrurieque latus spatiumque breuissima Gorgon
 Iluaque nobilior rigidisque Capraria saxis
 Insula; tum niueo prediues marmore retro

- 875 Linquttur ad leuam Giliū, uicinaque contra
 Stant iuga de gemino nomen sortita metallo:
 Plumbeus hic uertex, illa est Argentea rupes.
 Nec procul Herculei deuexo monte recessus
 Et Thelamonis opus nautisque infestior equo
- 880 Paruus aquis propriis uiolenti gurgitis Vmbro.
 Dextra sed a tergo uentosi frondea tractus
 Corsica restabat. Iamque hinc Sardinia longe
 Tabificos aperit colles, hinc aurea Roma
 Inque procelloso Tybridis stant litore fauces.
- 885 Hic postquam medio iuuenis stetit equore Penu,
 Vulneris increscens dolor et uicinia dure
 Mortis agens stimulis ardentibus urget hanelum.
 Ille uidens propius supremi temporis horam,
 Incipit: "Heu qualis fortune terminus alte est!
- 890 Quam letis mens ceca bonis! furor ecce potentum
 Precipiti gaudere loco. Status iste procellis
 Subiacet innumeris et finis ad alta leuatis
 Est ruere. Heu tremulum magnorum culmen honorum,
 Spesque hominum fallax et inanis gloria fictis
- 895 Illita blanditiis! heu uita incerta labori
 Dedita perpetuo, semperque heu certa nec umquam
 Sat mortis prouisa dies! heu sortis inique
 Natus homo in terris! animalia cuncta quiescunt;
 Irrequietus homo, perque omnes anxius annos
- 900 Ad mortem festinat iter. Mors, optima rerum,
 Tu retegis sola errores, et somnia uite
 Discutis exacte. Video nunc quanta parauī,
 Ha miser, in cassum, subii quot sponte labores,
 Quos licuit transire michi. Moriturus ad astra
- 905 Scandere querit homo, sed Mors docet omnia quo sint
 Nostra loco. Latio quid profuit arma potenti,
 Quid tectis inferre faces? quid federa mundi
 Turbare atque urbes tristi miscere tumultu?
 Aurea marmoreis quidue alta palatia muris
- 910 Erexisse iuuat, postquam sic sidere leuo
 In pelago periturus eram? Carissime frater,
 Quanta paras animis? heu fati ignarus acerbi
 Ignarusque mei!" Dixit; tum liber in auras
 Spiritus egreditur, spatiis unde altior equis
- 915 Despiceret Romam simul et Carthaginis urbem,
 Ante diem felix abiens, ne summa uideret
 Excidia et claris quod restat dedecus armis
 Fraternosque suosque simul patrieque dolores.

7   **Liber 7**

- Nescius extincti iuuenis ferus Hanibal instans
 Bellum animo et uarios agitans sub pectore casus,
 Fraternali sperabat opem, iamque affore classem
 Illius ac dulces cupide sibi fingere uultus,
- 5 Fingere colloquia et Latiis quid passus in aruis
 Audire et proprios fratri narrare labores,
 Inque sibi infestos ulcisci in tempore ciues,
 Hannonem ante alios. Acies dum mente frequenter
 Instruit atque equitum circumdat cornua, semper
- 10 Germanum armauit primaque in fronte locauit.
 Spem quoque non nunquam mens immoderata uetustam
 Rettulit imperii: caro tunc grandia fratri

Italiamque dedit partem, regemque uocauit;
 Atque superuacuis ignarus pectora ueri
 15 Implicuit curis. Volucris uelut anxia nido
 Pabula dum cumulet, memori torquetur amore
 Assiduoque fremit studio et suspenditur alis,
 Cui tamen interea generis spem forte malignus
 Abstulerit natos atque incunabula pastor.
 20 Non procul Hanibalis distabat cursus ab Afro
 Litore, cum iussus raptim fastigia mali
 Nauita conscendit, quam classis prenderet oram
 Visurus; summoque sedens in uertice ligni
 "Diruta" respondit "spectamus saxa sepulcri;
 25 Huc recto impellens fert uentus tramite proram."
 Tristior augurio "Clauum rege, carbasa uolue!
 Flecte uiam cursumque alio melioribus" inquit
 "Auspiciis detorque meum." Tum iussa magistri
 Expediunt, ac uersa uadis ad proxima Leptis
 30 Litora sollicito peruenit remige classis.
 Qui status interea Romanis esset in oris
 Quiue foret Libicis, que spes, qui terror utrimque
 Volueret alterno fluitantes turbine mentes,
 Dictu difficile est. Quotiens ingentia duri
 35 Hanibalis monimenta animis confectaque bella
 Obuersabantur, tunc spes Romana cadebat
 Victa retro; at quotiens clari occurrebat imago
 Scipiade florensque uiri et spectata iuuentus
 Ac uirtus infracta malis, Spes pulcra redibat
 40 Tunc Italis, Terrorque iterum transibat ad hostes.
 Et quanquam Latiis depulsum finibus acrem
 Hanibalem fratremque oculis Respublica letis
 Cerneret, ast alia urgebat precordia cura:
 Segnities suspecta ducum, quibus omne Senatus
 45 Mandarat studium ne quo molimine possent
 In Libiam transire hostes, neu terra uel equor
 Securum prestaret iter. Discrimine nullo
 Nunc ambos abiisse simul: nempe una pericli
 Conditio, sed campus erat discriminis alter,
 50 Collectisque domi Penorum uiribus, ingens
 Casus et excidium metuendum instabat et hora
 Vltima Romani imperii. Ceu corpus in omne
 Si longeuia fuit scabies abiensque repente
 Deserat extremamque cutem partesque patentes,
 55 Gaudia corripiunt animum; si forsitan eger
 Sentiat abstrusum introrsum turgescere pectus,
 Horrescit peiora timens, pestemque priorem
 Optat et in regnum cordis dolet esse coactam:
 Sic metus extinctus minime, licet hoste remoto,
 60 Verum alio translatus, idem grauiusque periculum
 Visceribus superesse monet. Magnumque timendi
 Calcar erat Fabii presens quasi semper ymago,
 Cui longe presaga uiro sapiensque futuri
 Mens fuerat certoque uelut prudentia uati.
 65 Ille quidem uulgo solitus predicere semper,
 Si quando patriam peteret ferus Hanibal, Vrbi
 Tunc ueros instare metus et flebile tempus:
 Non ibi ductores pauidos regesque fugaces
 Venturos acie aduersa, non lecta per agros
 70 Agmina pastorum propere, uerum arma tremendum
 Laturum Hanibalem, cuius memorare triumphos
 Expleat annales; plures qui truserit Orco

Romuleo ex populo, uidue quam liquerit Vrbi
 Ast utrumque latus circum belloque geluque
 75 Duratas longaue fame uallare cohortes;
 Quin etiam multos quibus ars celeberrima passim est
 Romanos iugulare duces, quorum agmina nudis
 Scipiade occurrent gladiis. Nil nominis illic
 Maiestas ualitura duci, nil forma genusque,
 80 Fabula nil ortus, nil colloquiumque deorum.
 Dixerat hec Fabius, quoniamque id morte sub ipsa
 Vaticinatus erat, ueluti suprema minantis
 Dicta patris memori nunc iactabantur in urbe,
 Terrebantque animos. At enim iam parta per agros
 85 Tot uotis optata quies uultusque serenus
 Ausonie letam merito persoluere plebem
 Vota iubent superis. Per quinque altaria flammis
 Incaluere dies, totidemque onerata coronis
 Limina cuncta deum uiridique comantia lauro.
 90 Hanibal a Lepti trepidis rumoribus actus
 Ad Zammam celebrabat iter. Iamque omnia late
 Scipio uastabat: facibus iam rura uel armis
 Ditia Romanis ardebant. Vltima secum
 Prelia dum pensat Penu subitosque ueretur
 95 Congressus, certos statuit premittere contra
 Qui referant qua sint hostes regione locorum,
 Quidue agitent: quo fulta situ quoue ordine castra
 Consistant. Tulit hos leuo Fortuna profectos
 Tramite; castrorum incautos custodia captos
 100 Pertraxit ducis ante pedes. Tunc ille tribunis
 Imperat ut circumductis per singula monstrent
 Castrorum armorumque genus uultusque uirorum
 Atque equitum peditumque habitus numerumque manusque.
 Paretur. Sic intrepidi tentoria passim
 105 Circumeunt: omnem abstulerat dux ipse pauorem.
 Mirantur morem indomitum legesque seueras
 Militie durasque manus atque apta labori
 Corpora non glacie nec ui frangenda nec estu,
 Atque cicatrices aduerso corpore crebras
 110 Ingentesque acres oculos testantiaque altos
 Ora animos et uerba tonis resonantia miris.
 Postquam cuncta uiris sunt explorata, reuersos
 Scipio subridens placide uultuque sereno
 Alloquitur firmatque animos: "Satis omnia numquid
 115 Iuistis per castra, uiri, nostrosque paratus?
 Siquid adhuc superest, securi cuncta uidete
 Et uestro narrate duci." Sic ille benigne
 Hortatus dubios hominemne deumne loquentem
 Audissent, stupidosque incerta mente reliquit.
 120 Inde uiris sumptus prestatur opimus equisque,
 Concessi comitesque uie, qui tuta locorum
 Ostendant, nutuque tegant, ne forte per agros
 Sparsa manus iustam oblato putet hoste rapinam.
 Talia dum Latius peragit dux, forsitan illo
 125 Massinissa die peditumque equitumque caterue
 Ingentes alacri ueniunt in castra fragore.
 Omnibus ex uisis nil tam perterruit asprum
 Hanibalem quam clara hostis fiducia, magnas
 Spes animo uoluentis enim, nec bella pauentis.
 130 Attamen extremas quoniam iam Fata ruinas
 Vrgebant, aderatque dies qui nubila sortis
 Pelleret ambigue, statuit tentare loquendo

Ante ducis mentem aduersi, si flectere possit
 Consilio, pacisque nouos infundere amores:
 135 Siue illa egregia morum dulcedine tactus,
 Seu uentura pauens, seu iam longeva laborum
 Tedia pertesus, seu fraudem inuoluere uerbis
 Insidiasque parans solitasque recurrere ad artes.
 Nuntius hec propter premissus pergit ad hostem
 140 Colloquiumque petit. Nichil aduersatus; et ambo
 Castra mouent ex composito, multumque propinquis
 Consedere locis, facilis congressus ubi illos
 Iungeret. Exiguus urbs Nargara menibus inde est
 Haud procul. Hunc Scipio raptim munimine collem
 145 Occupat. Hec sedes tutis aptissima castris:
 Dulcis aque fontes illic et pabula passim
 Opportuna uiris et equis. Vix milibus alter
 Quatuor aduersis ductor distantia castris
 Ardua communit, scatebris ubi nulla benignis
 150 Limpha caput tollit camposque irrorat inertes,
 Neue diu mora tuta foret, sitis ipsa uetabat.
 In medio tumulus legitur conspectus utrimque
 Detectusque situ, nequid inter frondea claustra
 Antraque siluarum fraudisque dolique lateret:
 155 Marcellus terrebat enim et collega peremptus.
 Hinc illinc armate acies huc gressibus equis
 Agmine quadrato ueniunt, paribusque remote
 Subsistunt spatiis. At dux pregressus uterque
 Cornipede excelso positus concorditer armis;
 160 Pone suos quemque est testisque comesque secutus
 Vnicus interpres. Tumulo sic cominus ambo
 Conueniunt, summi siquidem regumque ducumque
 Quos aut prima tulit celi quocumque sub axe
 Aut etas latura sequens. Ceu bella Gigantes
 165 Si renouent indigna deis, stentque agmina contra,
 Fulmine deposito procedat Iupiter ingens
 Mercuriusque comes; tum pars aduersa Typhoeum
 Mittat, et huic comitem se turpis homunculus addat;
 At longe armati spectent commercia fratres
 170 Terrigene: tum parte alia furor ipse deorum
 Conticeat: promat Phebus teneatque sagittas,
 Horrificamque minax quatiat procul egida Pallas;
 Terra tremat, uibrent ignes et fulguret ether;
 Motibus haud aliis alioque horrore uidentum
 175 Conuenere pares. Sileant michi cuncta priorum
 Nomina! Non alias nullo consistere campo
 Maiores Fortuna duos uisisse negabit.
 Alter ad alterius conspectum hesere uicissim
 Immoti. Tum multa alto sub corde mouentes,
 180 Dum stupor attonitos habuit, siluere parumper:
 Scipio fulminei cernens horrentia circum
 Ora ducis uultusque truces, "Hic, Iupiter! ille est
 Cuius ab armatis legionibus ora timentur,
 Italie terror, murus Carthaginis arxque,
 185 Hesperie domitor, qui Gallica rura peragrans
 Fregit inaccessas Alpes callemque niuosum
 Natura luctante dedit; tot nostra cecidit
 Agmina, totque duces, totiens qui lumina nostro
 Sanguine fedauit, campo potuitque patenti
 190 Atque acie iusta magnum superare parentem
 Meque simul iuuenem; pauide qui limina Rome
 Non ferro nostrique metu, sed numine certo

Presentique deum nimbisque fauentibus urbi
 Liquit, et erubeo nostram debere salutem
 195 Non animis, non uirtuti, non fortibus armis,
 Sed tempestatis tantum auxiliariis undis."
 Talia uolebat Scipio. Contra Hanibal: "Hic est,
 Hic cuius tenera iam nunc etate remotos
 Fama polos penetrat; cuius dant credula summis
 200 Secula numinibus - Virtus quia suggerit - ortum;
 Sanguine qui patrio madidum contingere campum
 Non timuit, cladesque suas tam fortiter ultus
 Insequitur uictos et nos post prelia tanta
 Hispana tellure fugat, nostrosque labores
 205 Irritat. Iste abitum cunctis meditantibus unus
 Consilium uertit, cunctisque tremantibus idem
 Constitit immotus. Nullus sua rura tueri
 Audebat: nostras eni ista insultat in arces.
 Hic regem, cui nostra ingens innixa manebat
 210 Spes, prius alloquio flexit, mox fregit aperta
 Perdomuitque acie uictumque in uincla coegit.
 Me quoque deiecit prius hic quam uiderit; et nunc
 Expulit Italia. Quid multa? uel iste profecto
 Est michi, uel nullus toto metuendus in orbe."
 215 Que dum cuncta pares oculi trepidantis in ictu
 Voluissent animis, incepta silentia rumpens
 Hanibal hec primus: "Si me mea fata maligno
 Sidere damnabant ut tot post bella peracta
 Totque acies cesas, tot campis milia fusa
 220 Solus ego pacem a uobis petiturus inermis,
 Fortuna uariante uices, supplexque uenirem,
 Gratulor, ex cunctis quibus hoc decus illa parabat
 Te potius michi sorte datum; quia nobilis ingens
 Solamen michi uictor erit, minimumque pudebit
 225 Sub tanto cecidisse uiro. Tibi gloria porro
 Vltima non fuerit - nisi mens me conscia fallit -
 Hanibalem, cui de uobis tot larga triumphos
 Fata dabant, cui tot campis atque agmine fracti
 Romani cessere duces, tibi cedere soli,
 230 Non acie, non ui, solo sed nomine uictum.
 Ludibrium quoque Fortune, que bella parenti
 Cepta tuo mecum nato claudenda reseruat,
 Indigner stupeamne magis? Namque ille per arma
 Dux acer, plenis uictor fortissimus annis,
 235 Ille michi cessit iuueni, uictusque Latinis
 Finibus est. Contra tu nunc iuuenilibus annis
 In propria me nempe domo sine uulnere uinces
 Tempore iam belloque ducem uictricia signa
 Duratosque animos durataque membra gerentem.
 240 Cura quidem, fateor, fuerat pulcerrima pacis
 Gentibus indomitis. Nec enim Trinacria nobis,
 Non fera Sardinie tellus, non tractus Hiberus
 Premia magna satis pro tot iam classibus aut tot
 Sunt exercitibus, pro tanto sanguine fuso.
 245 Culpari transacta tamen licet usque loquendo,
 Mutari uetitum est. Transuerso calle furentes
 Traxit auaritie rabies. Aliena petebam:
 Vrgeor in propriis. Spes immoderata fefellit
 Atque animus parus impatiens. Sic blanda parumper
 250 Fortuna, in magnis alio furit improba uultu.
 Casibus hec uariis - nisi me quoque fallere dulce est -
 Iam satis edocuit: non sat sibi credere tutum.

Hinc ratione meos moderantem certius actus
 Cepit pacis amor. Tua sed feruentior etas
 255 Et fortuna diu felix exterret, utrumque
 Consilio aduersum pacis studiisque quietis.
 Namque ego commemini medio feruore iuuenta
 Qualis apud Trebiam fuerim, - permitte profari -
 Qualis apud Cannas! Talem te suspicor esse.
 260 Nempe uirens etas et famosissima clari
 Te uindicta patris, te tot felicia bella
 Africe et Hesperie et nunquam mentita secundos
 Successus Fortuna leuat. Satis omnia noui.
 Preterea expertus totiens, scio quanta libido est
 265 Vincendi, quantumque decus uictoria. Quando
 Certa foret, fateor, rerum est dulcissima; sed nunc
 Quis deus hanc uobis, qui non et fallere possit,
 Pollicitus? Michi crede, aderunt, nisi sistimus iras,
 Corpora, ferrum, animi uultusque manusque uirorum
 270 Agmine ab aduerso. Simul hic quem cernis inermem,
 Alter erit, pectusque aliud fronsque altera longe;
 Nec sonus hic uocis nec pacis inertia uerba.
 Ergo animos assume nouos neu nomina pacis
 Vile sonent. 'Pulcra est' inquis 'uictoria'. Sed spes
 275 Anxia uincendi. Pax est pulcerrima rerum.
 Hec tibi certa patet, nisi respuis. Omnia uersa
 Et quotiens animos presentia prospera tollunt,
 Ante acres intende oculos circumque retroque,
 Nec quid leta ferat tantum Fortuna tulitue,
 280 Sed quid ferre potest animo metire sagaci.
 Nil facies recte, nisi cum spes uenerit illinc,
 Hinc metus occurrat. Tibi sin uictoria forsan
 Cesserit: et quantum est propriis quod laudibus addis?
 Victor es et uincis, uixque unum mille triumphis
 285 Adicis. At si forte diu comitata repente
 Destituant te Fata, ruis pereuntque labores
 Innumeri spesque ampla simul. Consultor et hostis
 Vnus adest: odium sileat, res firment utrimque
 Vtile consilium et si nulla pericula terrent,
 290 At retrahat saltem studium te nominis alti.
 Altius ire nequit: nunc conseruare labora.
 Magnus enim labor est magne custodia fame.
 Visne tot egregios actus et tempore tanto
 Quesitum decus unius committere casus
 295 Arbitrio? uisne una dies tot subruat annos?
 Fortunam frenare suam finemque secundis
 Ponere consilium est, nec parua accessio magne
 Fortune est tenuisse modum. Si frena relaxas,
 Corrues in preceps. Possem te multa monere;
 300 Namque exemplorum magna est michi copia. Quantus
 Vir fuerat Cyrus? Tamen is dum fine sine ullo
 Credulus insequitur Fortunam, turpiter alto
 Excidit e solio. Cumulus fuit ille pudori,
 Feminea cecidisse manu. Felicia Pirrus
 305 Arma tulit: quanta potuit cum laude reuerti
 In regnum! Vobis etiam mansisset amicus,
 Vt reor, illa animi tanta dulcedine, tali
 Dignus amicitia. Sed dum nec frena tenere,
 Nec cursum cohibere potest, collapsus ad ima
 310 Corruit. Hic medio si permansisset, abunde
 Sparserat Epiri celebrem per secula famam:
 Ha quotiens Italo rex formidatus in orbe!

Trinacrie diadema tulit: mox cognitus Artho
 Sceptra etiam Macedum arripuit. Sed sistere nusquam
 315 Dum ualet, ille uiris inuictus, gloria uulgi
 Feminei Argolico ruit ingens uictima saxo.
 Sed quia uestra magis fortasse exempla mouebunt,
 Hac ipsa in patria Regulum Fortuna supremis
 Equarat ducibus. Sed dum conscendere ad astra
 320 Nititur, in tergum iacuit resupinus, acerbo
 Fine decus partum claudens. Aliena renarro
 Meque libens taceo. Fato iactatus utroque,
 Quid sim, quid fuerim, cernis. Vix notius usquam
 Inuenis exemplum, Fortuna uolubilis in quo
 325 Luserit illa magis. Tutum est discedere sensim
 Illius e gremio, nimium nec fidere blandis.
 Vin tu illi prestare fidem, que uoluere nunquam
 Desinit instabilem uiolento turbine rotam?
 Que non ceca modo est, sed cecos efficit illos
 330 Quos complexa sinu est, nunquamue attollit et implet
 Muneribus falsis, nisi quos de culmine summo
 Vertere precipiti fuerit meditata ruina?
 At fuerit suspecta tibi iam federe fracto
 Punica forte fides. Sed tu desiste uereri:
 335 Tempus pacis adest. Et uos, nisi falsa relatu
 Audiui, pactum fedus spreuistis, aurum
 Tempore, quod minime dignis auctoribus ictum
 Esse uideretur. Nos si Fortuna maligne
 Strauit humi, reris forsane cecidisse decoris
 340 Omne simul studium? Non sic nos numina leuo
 Sidere prospiciunt. Fateor, non omnibus eque
 Publica fata uelim et patrios committere casus.
 Nunc autem de pace agitur tractantibus illis
 Quorum primus honos pacis bellique futurus
 345 Et labor aut requies. Equidem, quia bella mouendi
 Auctor eram, donec uetuerunt Fata, tetendi
 Vt faustus foret euentus. Sic federa certe
 Consilio firmata meo pacemque tuebor:
 Que nobis inhonesta quidem; sed uelle necesse est.
 350 At uobis speciosa uenit. Sit dicere quamquam
 Victorum pacis leges penamque iubere,
 Tu tamen hanc patiari reos imponere mulctam
 Ore uelim proprio, nostris erroribus equam.
 Hesperie tractus atque arua nouissima mundi
 355 Eolieque triceps regio et Sardinia et omnis
 Insula Tirreno aut Libico perfusa profundo
 Vestra sit. hinc alia ex aliis conquirite regna,
 Ite per extremos axes atque inuia ferro
 Pandite fulmineo, reges calcate superbos,
 360 Vestra sub occasu uictricia signa ferantur
 In Boream et solis tandem uoluantur ad ortus.
 Nos autem Libicis arctati finibus, inde
 Vos dominos rerum longinquaque cuncta regentes
 Imperia et multum terraque marique timendos
 365 Cernamus, superis postquam Fatoque potenti
 Id placitum." Tantum ille graui sermone profatus
 Subticuit; contra Scipio cui talia reddit:
 "Certus eram quecumque michi promissa fuissent,
 Aduentu turbanda tuo, nec federa Penos
 370 Iusue hominum uel sacra deum seruare paratos,
 Ni cogente metu. Prius hic grauis astra uolatu
 Scandet equus, prius hic solidus per inania collis

Ascendet, celumque cauo subsidet Auerno,
 Quam uobis sit amica Fides. Sed iusta deorum
 375 Vltio persequitur sontes, stirpemque profanam
 Verberat et, claudo quamquam pede nisa, fugaces
 Preuenit interdum. Scelerum spectator ab alto
 Perfidieque Deus..., quamquam tibi fabula uana est,
 Hanibal, esse Deum. Quotiens rubicunda cruenta
 380 Litora pulsarunt absorptis classibus unde!
 Viscera bellantum pelago quot sparsa natarunt!
 Quot trunce aut lacere afflictim super equora puppes!
 Quot tabo undantes estu iactante carine!
 Quot clipei et tetro stillantes sanguine postes!
 385 Credis adhuc non esse Deum? Sic pectore prorsus
 Egatis abrasit non multum annosa uetustas?
 Bis prius aduersum nos arma nefanda tulistis,
 Nosque lacessiti semper, sociisque fauentes
 Id meritis, contra stetimus certare coacti.
 390 Nos Pietas quondam Siculis succurrere iussit;
 Nunc autem Hispanis, in quos tua maxima quantum
 Seuitia exarsit! Dolor est meminisse pudorque;
 Sera nimis miseris quoniam Romana fuerunt
 Auxilia, atque ingens infamia nostra Saguntum est.
 395 At Deus ille, Deus quem uos contemnitis, equas
 Exegit penas meritis, bellique prioris
 Exitus ille fuit, quem uos sensistis, et idem
 Huius erit, nisi iusta Deum uindicta fatigat.
 Si qua tamen medio tulimus, que multa fatemur,
 400 Vulnera, permisit forsane rectissimus ultor,
 Exercens purgansque pios. Sed prisca relinquo:
 Si tibi cura manet, ne pax tua ciuibus obsit,
 Et michi, perfidie ne premia forte reportent,
 Est animus. Quid enim? nunc uos et federa et omnem
 405 Spem pacis uiolasse parum est; nunc federa rursus
 Et pacem, indignos quos prima iniuria fecit
 Conditione pari, petitis leuiore secundam:
 Nec pudet! et quantis sese Fortuna reuoluat
 Casibus admoneor, quam sit uia lubrica magne
 410 Fortune; iubeor reges meminisse ducesque
 Quos mutata gradu subito deiecit ab alto;
 Exemplisque premor. Scio quod mortalia nobis
 Corpora sunt, animi eterni; scio multa sepultis
 Supplitiis et longos scelerum superesse dolores;
 415 Hic famam restare bonis eternaque celo
 Premia. Visne aliud docilem, uir docte, monere?
 Casibus expositum scio me; teque armipotentem
 Egregiumque ducem fateor: desiste minari.
 Scimus: et hinc maior nostris speratur ab armis
 420 Gloria. Nec regnum Fortune ignoro iocantis
 Rebus in humanis. At nulla potentia summo
 Est equanda Deo. Solet hic pia bella fouentes
 Auxilio firmare suo. At ne forte moremur
 Hunc totum per uerba diem, si federa uobis
 425 Prima placent, ratibusque recens iniuria nostris
 Legatisque illata aliqua purgatur, habetis
 Quod petitis, neu polliciti puter inscius, ingens
 Munus habes pacem. Quonam fortuna reuersa est
 Vestra uides. Si dum Latio tua fama tonabat
 430 Tempestate graui bellorum, mitior hostis
 Optasses eadem precibus, tunc forte superbum
 Non prestare fuit. Nunc cum prope uictus et omni

Pulsus ab Italia metuensque et uelle subactus
 Pacem ores, poterat recta cum fronte negari.
 435 Et tamen, ut mundus uideat non aspera nobis
 Deiecisse animos, non tollere prospera bella,
 Fortunaue pares habitus consistere in omni,
 Posteritasque notet non nos dulcedine prede
 Prelia, non odiis, sed pacis amore mouere,
 440 Pax dabitur, fuerit uobis si pura uoluntas.
 Sed quid uana refers? Hac est Hispania dextra,
 Si nescis, multoque michi iam parta cruore.
 Cetera nostra uides. Stulta est iactantia dantis
 Quod retinere nequit. De nostro munera fingis.
 445 Proinde aliud paci pactisque prioribus ultro
 Adice, si quid habes. Quod si nimis illa uidentur
 Importuna animis, gladios atque arma parate,
 Indociles tolerare togam pacemque perosi."
 Dixerat, et tremula tellurem perculit hasta.
 450 His dictis retro redeunt. Ceu cornua postquam
 Obnixa tenuere diu grauibusque tumentes
 Impleuere animos odiis nisuque maligno,
 Digressu tacito referunt uestigia tauri,
 Vt grauius toto coeant cum pondere rursus,
 455 Mugituque fero complent nemus omne frementes -
 Circumstant reducesque acuunt in bella iuuenes
 Quemque sue -, talis ducibus redeuntibus ore
 Spiritus, et talis tumido sub pectore feruor.
 Postquam ad uicinas ambo rediere cohortes,
 460 Arma animosque parent in bella nouissima tandem
 Edicunt: alacri celum tonat omne tumultu.
 Tum uero urgentes stimulos uirtutis et estus
 Irarumque faces grauiterque minantia uerba
 Flammanesque oculos ardentiaque ora uideres:
 465 Haud aliter quam cum stipulis immittere flammam
 Forte ex composito late distantibus aruis
 Discedunt gemini agricolae; dispersus in agros
 Horridus alternos nunc hic, nunc cernitur illic,
 Et crepitante sono subitus micat ignis utrinque.
 470 Vt uero in castra est reditum, clamore fauenti,
 Qualis apum strepitus regem circumstat ouantem,
 Pro se quisque ducum excipitur, cupidumque tuendi
 Funditur inquirens certatim singula uulgus.
 Vnus in amborum castris discurrere sermo:
 475 Supremum uenisse diem, nec premia belli
 Qualia preteritis soleant spectare periculis,
 Nec penas instare pares. Victoribus orbem
 Terrarum imperiumque sequens per cuncta patere
 Secula; tum uictis extremos affore casus:
 480 Semianimis quod fracta metu propiorque cadenti
 Carthago nondum icta tremat, Fatoque premente
 Amplius immensam nequeat differre ruinam;
 Romanis non esse fuge, non collis amici
 Presidium, obstruosque abitus maris equore circum,
 485 Alarum celiue fugam restare patentis.
 Hinc igitur quoniam Terror, Spesque incitat illinc,
 Imperiumque ducum, uario permixta fragore
 Castra modis reboant miris. Hic corrigit hastam,
 Ille acuit gladios, agiles probat ille sagittas;
 490 Induit hic galeam capiti cristasque trementes
 Excolit, hic blando permulcens murmure fortem
 Frenat equum phalerisque tegit; studet ille recuruus

Ferratos aptare pedes unguemque cauatum
 Verberat ac crebris tinnitibus inde fauillas
 495 Elicit; hic pictum clipeum textamque catheris
 Loricam exiguis tenuisque rigentia ferri
 Tegmina circum humeros et fortia pectora ducit;
 Implicat hic ocreas femori tibusque pedesque
 Armata et aurata prefulget ymagine poples.
 500 † Hic michi, Pyerides, quoniam maiora pusillis
 Viribus aggredior, si uos ab origine semper
 Dilexi coluique libens, si rite uocauit,
 Hic prebete animos totoque Elicone fauete.
 Auia Castalie sitiens conuexa pererro;
 505 Vrgat amor fameque trahit spes blanda decore.
 Lux ea terribili hinc illinc consumpta paratu
 Cesserat et celso radiabant sidera celo.
 Inclita magnificis opibus cultuque uerendo
 Ethereas matrona uirens perlabitur auras.
 510 Stat capiti diadema sacro turritaque frontis
 Effigies sceptrumque manu, sed sparsa capillos
 Et trepido festina gradu. Cui feruida contra
 Multa minax mulier medioque perustior axe
 Ac succincta sinus pauloque annosior ibat.
 515 Illa quoque sceptrum et regni uiolenta gerebat
 Signa, deos hominesque omnes regemque deorum
 Aspernata animis. Ambe simul alta tenebant,
 Quaque rubens Martis metuendi luminis astrum
 Scorpio chelarum amplexu caudaque tegebat,
 520 Vtraque celestes pariter tempusque sub unum est
 Introgressa fores. Illas mirantur euntes
 Celicole: rapidos tenuerunt sidera cursus.
 Vt summo solio coram stetit, altera raptim
 Incipit: "En quantum facinus! Iunonia longum
 525 Hospita et eternum Fato statuente futura,
 Tentor ab Italia: nec tot sua uulnera prosunt,
 Nec quod, siqua fides gladiis, letale putauit,
 Cannarum memoranda dies. O fata deorum
 Dura bonis! Liceat iustas inferre querelas,
 530 Et celo non ficta loqui. Natura benigne
 Mecum egit, fateor: superi inuidistis acerbi.
 Equoris immensi pulcerrima litora clemens
 Illa michi circum dederat portusque decorem
 Addiderat, celique aderat clementia blandi
 535 Et uespertino uenientis ab axe Fauoni
 Dulcior afflatus Zephirique tepentior aura.
 Litoris aduersi frigus glaciale uidebam
 Et post terga graues exurere cuncta calores;
 Ipsa meo contenta situ mediisque fruebar
 540 Leta bonis. Poterat terre celestis ymago
 Vera, nisi fallor, spectantibus illa uideri.
 Adde tot illustres natos Martisque secundi
 Tot titulos, tot gesta ducis famamque sonoram.
 Non tibi, Mars, illum fratrem fateare pudendum.
 545 Hunc quo Fata uirum rapuerunt inuida furtim
 Tempore, uulgatum est. Quantos tunc ille paratus
 Orsus erat, nomenque meum quo ferre putabat,
 Infelix, quanto flagrans genitricis amore!
 Mitto alios: nam magna michi numerosaque turba est.
 550 Quanta michi nuper qualisque nouissima proles
 Contigerat! Fateor, superi, mordaxque fatenti
 Inuidia absistat: non ullum regia pascit

Maiorem generosa Iouis. Quia feruor in ullo
 Par fuit, ex quo Prometheus subduxit ab astris
 555 Particulam cecique infudit pectoris antro
 Accenditque homines? Quanta est constantia menti
 Insita! quam preceps per cuncta pericula fertur!
 Credite: corporeo nisi mentem carcere clausam
 Sarcina membrorum premeret, foret ille deorum
 560 Ex numero, solioque altus radiante sederet.
 Nomine non opus est, ubi soli conuenit uni
 Quod loqueris; factisque satis iam cognitus Orbi est
 Hanibal. Ante suos perdent errantia calles
 Sidera et Ethiopes niuibus grauis obruet estas
 565 Ripheumque gelu Borea tepefacta liquenti
 Soluet hyems, quam feta uiro produxerit illi
 Terra parem. Nec fallit amor; sed uera fatebor -
 Parcite, Celicole -: uereor ne tristis alumno
 Inuidia et cecus noceat Fauor. Aspice terras,
 570 Iupiter, Italie. Viden interstrata colonis
 Arua suis? uiden indigena uariata cruore
 Flumina, et ignotis multum distantia terris
 Busta ducum? Potuit latum effudisse per Orbem
 Hanibal ista meus, potuit disiungere montes
 575 Et saxis arctare uagis. Verum obuius illi
 Nunc deus est aliquis: quis enim mortalia contra
 Arma ferat? Puer aduerso uenit agmine nobis;
 En pudor, o superi! Sed nec puer ille nec omnis
 Terreat Ausonie tellus! non illa, superbo
 580 Quam tacitam hic uideo meditantem gaudia uultu
 Aduersamque meis fati. Hanc scilicet ipsam
 Et formidatum mundo puerumque patremque
 Vna acie quondam collatis uicimus armis.
 Nos nec adhuc tanto melior Fortuna fauore
 585 Ceperat amplecti. Nunc tot firmata triumphis,
 Quid metuam, nisi forte deos? Succurrite fame
 Atque arcete nefas. Moriar nisi clauditur illo
 Nescio quid puero, quod me iubet usque timere."
 Dixerat. At contra uultu ueneranda modesto
 590 Altera procedit paulum manibusque coronam
 Abicit ac sceptrum, pedibusque affusa Tonantis
 Sic ait: "O magni suprema potentia mundi,
 Si tua Roma potest lacrimis perfundere sacros
 Te patiente pedes precibusque inflectere iustis,
 595 O superumque hominumque sator rerumque creator
 Optime, parce tuis, fer opem et moderare labores.
 Quanta per Hesperium rapidis urgentibus Austris
 Flamma latus nimboque nocens undante procella
 Seuerit, mundo notum est et notius astris.
 600 Nec michi quod misere insultans nunc illa uirago
 Obicit, infitior: candentes ossibus agros
 Italie terrisque ducum dispersa sepulcra,
 Et quicquid misero armorum fert impetus Orbi
 Sustinui; solioque pater tu passus ab alto es.
 605 Crimina sic meruisse reor mea. Respice tandem
 Mitius afflictos; et si mea crimina nondum
 Sunt purgata satis, tua fulmine dextra corusco
 Hoc caput inuisum et Tarpeias uerberet arces:
 Hanibalem auertas! Iamque auertisse uideris,
 610 Et grates actura tibi pro munere tanto
 Aduenio. Timui, fateor, furiasque dolosque
 Infandi ducis et laqueos simulataque uerba.

Ille etenim, sacra quem genetrix celo tenus effert
 Atque ipsis insana deis tot laudibus equat,
 615 Fraudibus insidiisque magis confidere in armis
 Quam uirtute solet. Possem sibi multa meorum
 Funera natorum .... dolor impedit; heu heu quanta
 Seuitia est quantumque nefas, quibus illa superbit!
 Sic tales cecidisse duces! Sed tempus aperte
 620 Nunc uirtutis adest, inuenem nisi Fata uirentem,
 Quem puerum uocat ipsa, odiis immitibus urgent:
 Quod tu, summe parens, prohibe et permitte parenti
 Id modo solicite. Cesset fraus: arma ferantur
 Iusta acie; liceat plano conflagrare campo.
 625 Vel nati me fallit amor, uel mira uidebis
 Prelia et infames equantia uulnera Cannas.
 Diuinos noui ipsa animos humanaque subter
 Omnia cernentes; non quod michi fabula mundi
 Persuadeat natum esse deum. Licet improba fando
 630 Excitet inuidiam, diuino tentet honore
 Predones licet ipsa suos celebrare deisque
 Adnumeret; michi sufficiat decor ille uirorum
 Scipio magnanimus, similem cui nulla tulerunt
 Tempora, nulla ferent. Non hec me uera negabo
 635 Credere: nempe animos diuinam accendere mentem
 Illius, ac nullum sine numine posse benigno
 Egregium reor esse uirum. Non astra morabor
 Amplius. Aut nato faueas aut partibus equis
 Sta medius fraudemque ueta. Si cesserit illa,
 640 Vicimus haud dubie. Sed enim Iunonia iactat
 Hospitia et superos hac sperat uoce mouere.
 Fallitur, insanit. Stet semper nube sub ista
 Vel simili! stabitque equidem. Michi pulcra Tonantis
 Tarpeio stat colle domus, cui thura precesque
 645 Deferimus, sed rite utinam! Pia sacra docere
 Tu potes; et facies, nisi primo in limine celi
 Fatorum uox intrantem exaudita fefellit.
 Ergo age supplicibus pateant pia pectora uerbis,
 Celse parens hominum, spes summa et sola bonorum.
 650 Audieram imperium terre pelagique supremum
 Et circumfuso quicquid quocumque sub axe
 Clauditur Oceano, Latio de sanguine natis
 Promitti. Sed quis nisi tu tam grandia prestat?
 Nunc autem non regna peto. Sit tuta merentum
 655 Libertas! Liceat sitiens sanguinis hostem
 A iugulis arcere meis! Si digna rogaris,
 Si michi non parcis, populis ignosce nepotum,
 Quos noua religio faciet tibi forsitan amicos."
 Finierat, stringensque pedes, atque oscula rursus
 660 Ingeminans lacrimis herebat et ore madenti.
 Subrisit uultu tacito stellantis Olympi
 Rector ad alterius tactus presagia secli.
 Tandem uerba parat - tremuit conterritus ether,
 Conticuere poli, siluit tellusque chaosque -:
 665 "Nullo unquam ingenio patuit mortalibus" inquit
 "Quid pareret uentura dies: sic nostra premuntur
 Consilia, archano sic iussa silentia celo.
 Et tibi, que partem memoras audisse futuri,
 Intra sidereum potuit contingere limen;
 670 Exterius sonuisse nequit, nisi forsitan ardens
 Spiritus huc aliquis flammis purgatus et unda
 Venerit: hinc tenui quedam penetrantia rima

Erumpunt; multa quoniam pietate coactus
 Vim patior. Verum quo longius omnia uoluam?
 675 Pauca michi e cuntis que iam sub sole geruntur,
 Pauca placent: quoniam terris incognita Virtus
 Huc refugit, totiens de uobis quæsta, quod inter
 Milia tanta hominum sibi uix contingat amicum
 Inuenisse aliquem. Me purpura uestra mouebit
 680 Forsitan, aut aurum prefulgens? Cernite celi
 Hoc spatium! Gemmis forsitan contingat Eois?
 Hinc Oriente alio et circum radiantibus astris
 Delector, meque ipse magis comitumque choreis.
 Corpora qui placeant oculis mortalia nostris,
 685 Aut fragiles artus, aut forma fugacior umbris?
 Omnia sunt eterna michi, splendorque decorque,
 Diuitie stabiles mansuraque gloria regni.
 At ne cuncta sequar, Virtus michi clara placere
 Sola potest animique habitus, quam dicere sedem
 690 Ipse meam nunquam erubui. Sed rara per orbem
 Hospitia inuenio. Nunc uestra addiscite fata.
 Est labor hinc illinc per secula multa paratus,
 Mutuaque alternas tenuabunt funera gentes.
 Quam Fortuna premat, cui stet Victoria parti,
 695 Non est nosse prius; nisi quod cui conscia mens est
 Iustitie, nostrum licet hanc sperare fauorem.
 Ast aliam timuisse parum est. Ab origine rerum
 Premia digna piis atque aspera multa malignis
 Edixi. Sed enim uobis nunc maxima cura est
 700 Natorum. Veniet tempus quando utraque tristi
 Exilio patiare tuum senescere longe
 A patria, nec busta petes. Non gloria tanta,
 Non decus aut pietas aut fortia facta mouebunt
 Amorum. Nimum mortalia corda uolutat
 705 Ambitio. Spem, non sobolem, michi credite, amatis.
 Longior in uerbis solito sum; maxima namque
 Res agitur merito sermonis et indiga tanti:
 Imperium mundique caput! Maiore canendum
 Voce aliud superest: dociles aduertite mentes.
 710 Est michi propositum, quoniam caligantia mundo
 Lumina sunt, propius uestris accedere terris
 Et pondus nexusque hominum, mortalia membra
 Sponte subire mea, uestrosque leuare dolores -
 Quantus amor! - mortemque etiam tolerare pudendam.
 715 Ingrate dureque animi, communia quamquam
 Munera sunt uobis, tamen hec felicior illa est,
 Fauerit hoc equidem cui nunc Victoria campo.
 Hanc penes imperium simul et mea maxima sedes
 Semper erit: sic fixa etenim sententia sanxit.
 720 Neue diu dilata nimis spes uestra putetur,
 Cuncta prius cuncti mortales ista uidebunt,
 Quam decies latum Saturnus cinxerit orbem
 Limite retrogrado. Placida sic Virgine captus
 Iam raptor; sacri sic mulcent ubera lactis!"
 725 Talia narrantem cuncti gaudentibus alis
 Celicole umbrabant atque agmina nuntia pacis.
 Attonite auditis non uno tramite matres
 Spe uaria incerte redeunt. Iam litus Eoum
 Sanguinolenta dies casus uisura supremos
 730 Lustrabat radiis: iam classica crebra sonabant
 Et matutinum per castra frementia murmur.
 Consurgunt hinc inde duces. Nec tanta sub astris

Villa fuit Romana dies per secula cuncta,
 Nec fuit in campis ullis ductoribus equis
 735 Aut paribus certatum odiis aut artibus aut ui.
 Nec metus in presens tantum, sed milia multa
 Annorum ante oculos aderant: quemcumque dedisset
 Hac acie Fortuna gradum, patriamque domumque
 Et stirpem et genus et seros sperare nepotes.
 740 Scipio distinctam campis inducit apertis
 Ordinibus miris aciem, dextrumque gubernat
 Massinissa latus Numidis instructus, et illum
 Hispanus sublimat equus cristataque signat
 Cassis et aduerso sinuatur purpura uento.
 745 Lelius at leuum moderatur in agmine cornu,
 Quem sequitur Latiis equitatus ductus ab oris.
 Apulus hunc sonipes rapidum propiorque uolanti
 Fert circum, rigidoque effulgent pectora ferro.
 In medio Romana fremit predura iuuentus.
 750 Eminet his alte imperitans legionibus ingens
 Scipio iamque auro, iam ferro clarus et ostro,
 Clarior ast animis et spe clarissimus ampla,
 Obscuratque alios. Surgentis lumina Phebi
 Ferre uelut comites nequeunt, hinc Lucifer almus
 755 Inter hebes radios, illinc Cillenius ore
 Pallidus ambiguo; nam cetera sidera circum
 Non expectato fugerunt omnia sole:
 Excitat ipse altos animos atque omnia firmat
 Per medias uolitans acies, nitidisque tremendum
 760 Fulmen inest oculis, quod uerberet ora tuentum.
 Signiferis instare suis equitumque phalanges
 Hortari, trepidos uerbis solidare, pauentes
 Erigere ac dubios: hos obtestatur, at illos
 Orat, et in medium pulcerrima facta recenset
 765 Vel sua uel generis, nomenque inculcat aurum.
 Hos laudat, blandis castigat uocibus illos,
 Obiurgatque moras et amico uerbere inertes
 Instigat; docet ille decus, docet ultima belli
 Premia quam prope sint; discriminis atque pudoris
 770 Admonet. His stimulis animos impellit et urget.
 Omnibus ille locis festinat adesse, nec ullum
 Perdere supremi momentum temporis ardet.
 Postquam cuncta satis circum prouisa suisque
 Presidiis firmata uidet, dux maximus acri
 775 Cornipede excelsus niueo "Si Iupiter" inquit
 "Hunc animum qui nostra mouet precordia, cunctis
 Nunc uobis notum esse uelit, dubitasse pudebit
 Qui finis seu que nostros fortuna paratus
 Exciperet. Nullus oculis sol clarior unquam
 780 Visus adesse michi. Victoria cernitur ingens.
 Vicimus. Agnosco trepidantis turbida uulgi
 Murmura et ambiguos motus aciesque labantes.
 Vicimus. Hinc animos cerno; statque horrida cedes
 Ante oculos, taboque tumens et sanguine torrens,
 785 Et cumuli ingentes patria tellure iacentum.
 Ipsum ego iam uideo iactatis turpiter armis
 Excessisse ducem, uideo, latebrasque petentem.
 Atque utinam hesterno patuissent cominus aures
 Cuntorum alloquio! Licuisset noscere aperte
 790 Degenerem fractumque animum. Non iste profecto est
 Hanibal ille prior, nisi nomen territat ipsum.
 Imo ille est equidem: sed enim dux callidus arma

Nota tremit, sentitque aliis tractanda lacertis,
 Consilioque noui ducis imperioque moueri.
 795 Non sibi Cannarum consul temerarius ibit
 Obuius hoc campo, nec quem pugnare uetabant
 Omina clara deum manifesta que signa futuri,
 Si mens sana foret; neque nunc Sempronius alter
 Presidet his castris. Mecum non puluis et estus
 800 Solque oculis infestus eum uentusque inuabunt,
 Non nebula insidias canisque palustribus idem
 Obstruet aut aciem uictam torpore niuali
 Obruet et calido perfundet corpus oliuo.
 Hic mecum gladio pectus tentabit acuto,
 805 Ense latus rigido, ualidamque incumbet in hastam.
 Hoc metuit. Pacem quotiens petiere pauore
 Et quotiens rupere dolis! Si temnimus illos,
 Hos odisse decet. Vos nunc ad talia bella
 Felices igitur dextras atque arma mouete.
 810 Primus in inuisos ego iam nunc inferor hostes.
 Inde fuga et terror: sic, di, promittitis omnes,
 Sic mens saga boni strictique audivissima ferri
 Dexteram et indomiti generosus pectoris ardor.
 At uobis tanto calcata Hispania cursu
 815 Et nostrum iuuenile decus, tot regia bella
 Ruraque perpetuis ardentia Punica flammis
 Occurrant. Etas actus iam plena uiriles
 Incipit a nobis uerosque optare triumphos:
 Iam michi bellorum stimulus radixque malorum
 820 Hanibal et tanti debetur gloria cepti.
 Quecumque ingressis pelagus di signa dederunt
 Quando Egatis petiere patres, ac plura fauentes
 Ostendunt. Equidem tempus michi perdere semper
 Displicuit, tum precipue cum magna geruntur.
 825 Terror, abes! Certa est uictoria - pergite mecum:
 Nil moror! - et reditus felix. Qui uisere gestit
 Et patriam et natos et amice coniugis ora,
 Hac iter est Romam!" Victori talia certo,
 Non pugnatum similis postquam ille profatus,
 830 Subticet: hortanti leto simul agmina uultu
 Vnanimisque alacri respondent uoce caterue,
 Haud aliter quam si Capitolia celsa tenentem
 Curribus in niueis solito clamore sequantur.
 Hanibal extremi fatalem temporis horam
 835 Precipitare uidens, confestim elephante relicto
 Prerapidum conscendit equum, uultuque minaci
 Terribilis, qualis pastor Poliphemus ab antro
 Turbidus Eolio, uel qualis ab ethere tristis
 Nuntius imperiis solet apparere cometa,
 840 Instruit ingentes acies; cuntosque elephantos,
 Vt grege monstrifico turbatum territet hostem,
 Prima fronte locat; turresque in terga trementes
 Cernuntur. Totidem colles iuga summa mouere
 Dixeris ac totidem nutantes rupibus arces.
 845 Hunc clipeum totis pretendit uiribus hostis.
 Mox Ligures Gallosque acie consistere prima
 Imperat, auxiliis illam Balearibus implens
 Ac Mauris. Acie Penos locat inde secunda
 Atque Afros. Brutio completur tertia tantum
 850 Milite, qui mestus magna que ex parte coactus
 Castra sequebatur. Latis tum cornibus agros
 Occupat immenso circumdans agmina giro.

Ad dextram Penos Italis concurrere iussos
 Ordinat; at leuam Numide tenuere rebelles
 855 Optantesque armis inuiso occurrere regi.
 Hec ubi disposuit, quoniam sibi castra coacta
 Gentibus ex uariis fuerant et dissona linguis,
 Nunc interpretibus, proprio nunc ore cohortes
 Accendit stimulatque, suo non segnior hoste.
 860 Omne simul ducis egregii seu militis idem
 Implet opus. Primas acies ac signa ferentes
 Instruit, hinc alas cursuque nouissima lustrat,
 Itque uagus blandis permiscens aspera uerbis:
 "Si fortuna michi nota est mea, uicimus" inquit;
 865 "Nec uicisse sat est: tumidum deleuimus hostem
 Romanumque genus, maneant modo pristina uobis
 Pectora, Cannarum aut Trebie memorantia tempus.
 Nullus ab aduerso uenit obuius agmine quem non
 Mille locis Italo pridem saturata cruore
 870 Fuderit hec acies, cui non fratremue patremue
 Aut natum abstulerit. Dux ipse ferocior annis
 Et pater, Ausonii tunc gloria nominis ingens,
 Hos timuit gladios laudataque signa cruore
 Infecit, nostros fugiens rediturus in enses.
 875 Ni fors procul a patria melioribus iste
 Militat auspiciis, aut nos peioribus urbis
 Ante fores patrie. Non sic Carthaginis alme
 Immemores rear esse deos ut fortia Rome
 Menia non ausi ferro defendere, nostris
 880 Menibus insultent. Furor huc attraxerit illos;
 Hec Fortuna potens populo spectacula Peno
 Miserit, ut quondam digitis auulsa cruentis
 Tot spolia. Vt modios curuo compleuimus auro,
 Contenti patrie rerum transmittere famam
 885 Tantarum, sic formoso nunc uincula collo
 Leta ducis Latii uictrix Carthago uidebit
 Et circumductos pecudum de more per urbem
 Romanos errare greges Leliumque loquacem
 Et uarium regem atque inopem, qui nostra reliquit
 890 Arma fugax, hodie cuius, per numina testor
 Vos, Mauri Numideque, iugum uitate superbum!
 Massinissa suos repetit per uerbera seruos.
 Vos, Galli, certate odiis hostemque uetustum
 Nunc gladiis urgete nouis: hic campus, in orbe
 895 Collectas alio, longeuas expiet iras.
 At uos, o Ligures, quos me et mea fata secutos
 Per mare, per terras nulli cessisse labori
 Hic uideo, pugnate, precor! Si digna manebunt
 Premia uictores, non uos, michi credite, uallis
 900 Hispida, nec regio abruptis imperuia saxis,
 Sed campi pingues et ditia rura tenebunt
 Italie, uesterque pauor stimulusque silebit,
 Roma ferox. Vos, cara michi dilectaque multum
 Agmina, uosque, mei ciues, impulsibus ullis
 905 Non opus aut monitis: patriam spectate trementem
 Hostilesque faces atque impia pila pauentem;
 Et notos muros, ubi prima infantia uobis
 Exacta est, ubi tot meriti duxistis honores,
 Tot letos festosque dies; ubi busta cinisque
 910 Maiorum et memori stant scripte in marmore laudes.
 Omnis in armatis patrie fiducia dextris
 Et uestra uirtute sita est: succurrite fesse!

Vxores uobis dulcesque occurrere natos
 Deprecor et trepidas matres sacramque parentum
 915 Canitiem, et patrii curam superesse sepulcri."
 Nondum finierat, magnusque in uerba ferebat
 Impetus ardentem, subito cum classica et omnes
 Romane cecinere tube, clamorque tremendus
 Ortus ab aduerso celum compleuit et auras,
 920 Ac strepitu horrisono uolucres hesere uolantes;
 Quo cunte concusse acies, trepidique elephantas
 In sua precipiti redierunt agmina cursu
 Turbaruntque loco, compulsaque cornua retro
 Cesserunt. O ceca hominum mens, inscia rerum
 925 Consiliisque illusa tuis! Quos agmine primo
 Presidium cauti ducis anxia cura locarat,
 Hi stragem peperere suis primamque ruinam!
 Hic fragor Hanibalem medio sermone loquentem
 Auertit, ueluti subitum si forte canenti
 930 Obstrepat et scisso descendat Iupiter axe,
 Ille silet tremuloque modos sub gutture frangit
 Attollitque oculos et celum suspicit atrum.
 Verum tam uariis totiens dux casibus olim
 Iactatus, totiens dubiis exercitus armis,
 935 Perstat et aduersos speculatur turbidus hostes,
 Increpitansque metus, uires animosque fluentes
 Colligit, excurritque fremens, seque obuius offert.
 Sicut aper, rapidis postquam latratibus actus
 Vulnificos instare canes atque arma sequentum
 940 Aduertit, iam terga riget, iam subrigit aures,
 Hinc preceps in tela ruit; sic feruidus ibat
 Hanibal, egregiique animam patris ore uocabat.
 Stabat ab aduerso iuuenis tunc impiger acri
 Massinissa animo, qui mox fluitantia cernens
 945 Cornua Penorum, trepidos irrumpit in hostes,
 Et quacumque uiam facit ingens belua, raptim
 Insequitur; similique fretus duce Lelius inter
 Irruit armorum cumulos tempusque locumque
 Arripit; obstantes cedit, fugientibus instat.
 950 Scipio magnanimus uiolenti more leonis,
 Qui catulis festinet opem siluasque ferasque
 Obruat, in medios stricto penetrauerat ense.
 Illum tote acies, illum miratur ab alto
 Iupiter, et nostro sibi num foret emulus orbe
 955 Sol stetit ambiguus: rutilo sic totus in auro
 Fulgebat, sic purpureo radiabat amictu,
 Sic rigidis nitidus iuuenis splendebat in armis.
 Postquam est ad ueros peruentum cominus hostes,
 Romani Penique manus miscere cruentas
 960 Ceperunt. Ingens et inexorabilis urget
 Ira duces populosque duos; nec Martius usquam
 Impetus asperior, nec acerbior ulla per orbem
 Pugna fuit. Nec enim pretio conducta gerebat
 Bella cohors. Aderant proprio qui sanguine uellent,
 965 Quas ipsi ediderant, odiorum extinguere flammis.
 Vnus amor cuntisque adeo legionibus una
 Mens erat: ulcisci iustos uel morte dolores.
 Punica perfidia et Romana superbia passim
 Vocibus alternis uulnus iactantur ad omne:
 970 Iurgia et infames questus, et tempore eodem
 Hic sonus, hic iugulis extorta silentia cesis;
 Annua nunc Penis et amara tributa subactis,

Nunc fraus et capto strages indigna Sagunto,
 Et quicquid Rabies odio flammata uetusto
 975 Armatis dictare solet. Coit omnis in unum
 Offense cumulus longique iniuria belli.
 Pectora pectoribus tunduntur et ensibus enses,
 Vulnera uulneribus, mortes quoque mortibus atre
 Miscentur: iuuat insertis descendere ad umbras
 980 Visceribus, Manesque nouo turbare tumultu,
 Pugnantesque animas Herebo transferre silenti.
 Heu furor! et quanto satius uixisse quietus
 Finibus in patriis populus potuisset uterque!
 Non sinit ambitio cecique superbia cordis
 985 Et sitis, eterna que spe succendit habendi
 Mortales, uritque animos et trudit in enses.
 Confligunt infense acies; nec publica tantum
 Hos odia exagitant; credit sua uulnera quisque
 Et patris fratrisque necem, dum percutit hostem,
 990 Vlscisci. Vsque adeo mentes offensa uetusta
 Asperat! atque odio leuius certare recenti
 Impellunt sua castra duces et uocibus altis
 Accendunt animos et honesta pericula monstrant
 Ac subeunt. Species uisa est pulcerrima mortis
 995 Pro patria pepigisse animam. Vis ampla furorum
 Armorumque dabat strepitus gemitusque cadentum
 Confusos horrore sonos. Iam sanguinis altus
 It fluuius camposque rigat fumantibus undis,
 Iamque furens operit uoluitque cadauera torrens.
 1000 Mons quoque corporibus prostratis surgit equorum
 Atque uirum, rabidosque iugis iam separat hostes.
 Non sic attonitos Egeo litore nautas
 Expauisse rear, quibus insula nata repente
 Est prope Therasiam; quod monstrum doctus aruspex
 1005 Romano dedit imperio Macedumque ruine;
 Nauita sed transtro rudis ac stupefactus adhesit.
 Ceperat interea pugna superatus iniqua
 Auxiliaris eques Penorum excedere campo.
 Insequitur uictor profugos. Iam sparsa sequendo
 1010 Ipsa uiam cumulos inter reperire laborat
 Cesorum, Romana acies: pars scandere in altum
 Et dubio titubare gradu, pars lubrica circum
 Arua tenens, sparsis aditum tentare manipulis.
 Signiferi fluitare etiam armorumque magistri:
 1015 Et poterat uincendo uagus felicia miles
 Bella repentinis preuertere cladibus, atque
 Illustrem fedare diem, ni prouidus alti
 Scipio consilii, reuocantia signa dedisset.
 Cognita nam postquam iusso tubicine campis
 1020 Vox sonuit, tenuere gradum signumque secuti
 In primos rediere globos. Hinc agmina rursus
 Turbine concurrunt alio, sed uiribus isdem;
 Ethere dispersos ueluti cum turbidus Auster
 Arctauit nimbos, siluitque repressa parumper,
 1025 Dum tonat, hinc pluuiis et grandine mixta resurgit
 Tempestas inimica satis. Excesserat ardens
 Scipio iam colles immensa strage coactos,
 Collatisque iterum signis et uiribus ambe
 Miscabant acies equato prelia campo.
 1030 Solicitum spectasse Deum tot funera gentis
 Indomite, tantosque truci sub Marte labores
 Crediderim, seu quis ualidis foret exitus armis.

Hoc equidem mundi campo commissa patenti
 Nutabat Fortuna die, quis iura supremi
 1035 Imperii summumque gradum, quis scepra teneret.
 Fauisset si forte etenim sors ultima Peno,
 Quis dubitet quin immensum dominata per orbem
 Impia Carthago rerum tenuisset habenas,
 Romanumque nichil foret hec in tempora nomen?
 1040 Itala barbaricis tellus lacerata colonis
 Mutasset genus egregium, maiorque fuisset
 Africa. Si potuit nomen sibi Grecia inermis
 Imposuisse suum, quanto magis Africa uictrix!
 Sed miserata pios diuina Potentia nobis
 1045 Succurrit, talemque uirum peioribus annis
 Italie dedit afflicte, qui fortia bella
 Fortior exciperet, qui non presentia tantum,
 Sed uentura etiam discrimina pelleret unus;
 Temporibus cui tuta suis innixa maneret
 1050 Et cui libertas seruanda sequentibus annis.
 Iam media Sol almus equos regione trahebat
 Etherea et tantas spectabat territus iras.
 Impiger et nullo defessus membra labore,
 Non estu, non uulneribus, non nube calentis
 1055 Pulueris, extremas manibus tentare procellas
 Scipio tendebat, cuneus quo densior illum
 Et ducis aduersi facies optata uocabat.
 Ac uelut Ethneo descendens uertice uastat
 Flamma cauernosi conuexa trementia montis,
 1060 Et scopulos ruit obstantes arbustaque frangit
 Obuia, sulfuree reboant simul undique ualles,
 Sic ferus et simili prosternit turbine cuncta
 Scipio, sepe monens: "Miles Romane, precor te:
 Aut uince aut morere: mecum nunc ultima tenta.
 1065 Hec uia uel Romam, uel certo tramite ducit
 Ad superos". Hec uociferans intrabat in agmen
 Hanibalis. Contra ille graui cum mole ruentem
 Excipit impaudus. Confligunt fulmina Martis,
 Hinc Scipio, hinc Hanibal; cernensque ex ethere Mauors
 1070 Miratur tales terris superesse magistros
 Militie, tales operum ferrique ministros.
 Hic precor ut mendax desistat Grecia tandem
 Nominibus certare ducum; pudeatque referre
 Imbelles Asie populos Gangemque subactum.
 1075 Parthorum sileant reges et Persidis aruis
 Exiguo spectata phalanx; nec conserat ipsa
 Troia manum Priamique domus cantata poetis
 Graiorum et nostris; non regum quisquis odoro
 Crine fluens atque Assirio crispatus amictu.
 1080 His campis non Inde acies, non fluxa per armos
 Purpura, non leuibus tantum confisa sagittis
 Turba fugax; uerum hinc armis innata, uirenti
 Robore subsistens Italo Romana iuuentus
 Arma tulit: contra assiduis exercita bellis
 1085 Agmina Penorum, quibus est Hispania testis
 Virtutis Latiumque magis; que mille per arua
 Romanos hominum uictores omniaque ausos
 Iam pessum ferro dederant et fortibus armis.
 Has inter gentes alio certamine longe
 1090 Concursum est, aliis animis. Iam uera fatenti
 Viribus hec acies preit, hec leuitate; sed unum est
 Parque odium ambabus. Vix tandem fessa parumper

Cedebat Penorum acies. Tum feruidus ira
 Hanibal exclamat: "Non hec tibi signa, retrorsum,
 1095 Furcifer, ut referas dederam. Quin pergis? et illa
 Hostibus in mediis potius discerpta relinque.
 Heu michi! quo ruitis? Non est uia recta. Venite:
 Hac hostem reperire licet. Carthaginis estis
 Sic memores? Hac forte domum remeare putatis?
 1100 Erratis, miseri ciues! Hec carceris una
 Exiliiue uia est." Hec dicens ibat in hostes
 Solus et intrepidus. Cuntas sic ille pudore
 Et uictas pietate ducis firmasse cohortes
 Visus erat; bellumque ingens renouataque cedes
 1105 Ceperat. Urgebat Scipio primusque premebat
 Obstantes cuneos et funera crebra serebat:
 "Perfidiam numquid tam longa inferre uidebo
 Prelia Virtuti? Non sic pietatis auite
 Oblitos rear esse deos. Concurrite fortes
 1110 Pectoribus manibusque, uiri! Victoria presto est."
 Talia iactabat stricto mucrone tremendus.
 Iamque referre pedem paulatim exterritus hostis:
 Mox magis atque magis; nec iam reuerentia tanti
 Vlla ducis retinere diu potuisset in armis.
 1115 Ecce autem pariter redeuntes hoste fugato
 Rex Leliusque retro fessos .....
 Improuisi a tergo inuadunt. Illicet ergo
 Cepta prius sensim laxis fuga pergit habenis;
 Nec patrie pietas, proprii nec cura pudoris
 1120 Nec decus Hanibalis quicquam ualuere precesque.
 Ille uidens fractas acies et terga suorum
 Versa metu, rapidum trepida formidine tandem
 Voluit equum campoque fugit lacrimosus aperto,
 Accusansque omnes hominesue deosue, propinquum
 1125 Peruenit Adrumetum. Illic menibus urbis amice
 Substitit. Hinc iterum Peno reuocante senatu
 Digreditur. Postquam attonite sub menia uentum
 Est patrie, non ille forum, non publica templa,
 Sed furtim petiisse larem contentus et ima
 1130 Sede diu mestus, latebris sese abdidit atris.

8 Liber 8

Pronus ad Oceanum, cupiens narrare profundis
 Antipodum populis nostro que uiderat orbe,
 Sol rapidos stimulabat equos; nondumque solutus
 Scipio curarum laqueis, suprema uolutans
 5 Excidia infande gentis tempusque locumque
 Atque aditus formamque rei et discrimina secum
 Cuncta simul tacitus uigili sub mente mouebat.
 At quia solis iter deuexum atque hora monere
 Grata uidebatur fessis daret otia castris,
 10 Instituit reuocare acies meritamque quietem
 Tradere militibus, nocturni tempora somni.
 Et tamen hostili quam primum irrumpere uallo
 Visum est: huc alacres igitur preit ipse cohortes
 Ingrediturque aditum nullo custode locorum.
 15 Illic preda ingens, ...
 Precipitem meditante fugam et quid uita ualeret,
 Non quid opes, passimque iacens pretiosa supellex
 Inuenta est. Rapitur cupide Carthaginis aurum

Per maria et terras quesitum sanguine multo:
 20 Barbarice Libico quod uicta Hispania bello
 Misit auaritie, Sardis quod fessa cauernis,
 Quod Siculis totiens extorserat impia templis,
 Quod medio percussa die plaga torrida mundi
 Et niger Ethiopum populus regnumque perustum,
 25 Quod Mauri Numidumque olim per secula longa
 Aut reges misere alii, quodque Itala tellus
 Tot dederat damnis; id totum sanguine mixtum
 Africa nunc reuomit. Quid tot ualuere rapine?
 Raptor raptorem spoliat. Nunc ite per ampla
 30 Equora, nunc ualidas prosternite turribus arces,
 Nunc aratrum antiquis insultet menibus. Omnes
 Vnus habet predas hostis, mundique superbit
 Tot spoliis uestrisque simul. Tandem agmine fesso
 Scipio magnanimus referens uictricia retro
 35 Signa sub occasum solis sua castra reuisit.
 Captiuos seruare iubet, quee ampla relatu
 Ac speciosa forent; nam cetera preda uiritim
 Sparsa erat atque animos mulcebat militis acres.
 Serus Athlanteo radiabat uertice pulcer
 40 Hesperus et nitido rarissima sidera celo.
 Aggere gramineo considit leta iuuentus,
 Celsior at cuntis Scipio rexque additus illi
 Herbosum tenuere thorum. Tum corpora curant
 Fessa labore graui belloque exhausta diurno.
 45 Vt dapibus compressa fames primusue quieuit
 Impetus edendi, placido facundior ore
 Lelius ingreditur: "Postquam michi Fata dedere
 Hunc tantum uidisse diem, contentus abibo
 Quo iam cumque trahent; nec me natum esse pigebit,
 50 Dum tecum uixisse ferar, fortissime rector
 Hesperie, cui nostra salus bene creditur uni.
 Hoc, fateor, solo mentem spes ultima ludit;
 Nam rediens bello magna iam parte peracto,
 Cum Massinissam cedentem terga uiderem
 55 Teque per aduersos tanta uirtute tonantem,
 'Actum de Hanibale est' tacito cum murmure dixi.
 Nunc quibus ille uis aut quonam eruperit astu
 Obstuproo mirorque fugam; sed notior illis
 Est regio, idque hodie multis fortasse salutis
 60 Causa fuit." Medio abrumpens sermone loquentem
 Rex ait: "Iste quidem merito clarissimus omni
 Posteritate dies per secula longa feretur,
 Nominis Ausonii fuerit dum fama superstes.
 Sed, Leli, michi crede, noui moresque animumque:
 65 Hanibal anne dolis uictus succumbat an armis
 Serius, incertum est. Vnum michi lumen in illo
 Centum oculis par est, Argum quem sepe uocare
 Bellorum soleo, quia non est fallere cuiquam
 Ingenium mentemque uiri. Tamen omnia uite
 70 Consilia atque omnem ancipitis discriminis artem
 Verterat una dies. Iamque hunc prendisse uidebar
 Et comitem inuiso Romam misisse Siphaci.
 Sed dum cuncta oculis lustris uigilantibus, ille
 Auolat et noto decurrit tramite tutus:
 75 Nec dubium ingentes quin montes stragis et altum
 Sanguinis infandi pelagus uel mole uel undis
 Creuissent, nisi dilapsos per opaca uiarum
 Vicine sociis cepissent menibus arces."

Excipit hunc Scipio: "Vitam quecumque per omnem
 80 Aut uidi aut legi, fateor, michi parua uidentur
 Fabula, dum memini Hanibalis. Vidistis, amici,
 Quantus erat, quantaque acies firmauerat arte.
 Ipse michi aduersus ueniebat in agmine primo
 Obiciens Penos Italis, Numidasque rebelles,
 85 Massinissa, tibi, memor hos odioque metuque
 In regem pugnare suum; Latiamque cohortem
 Ecce ubi constituit, quoniam uenisse coactam
 Nouerat. In frontem stetit Indica belua pugne,
 Getulique greges: horum terrore putauit
 90 Romanam turbare aciem, quorum impetus illi
 Profuit innumeris bellis. Sed amicior omnem
 Hunc nobis Fortuna metum detraxit; eramque
 Ipse ego sollicitus quibus hoc eludere monstrum
 Artibus aut tolerare feras quo robore possem,
 95 Atque ideo primam rara legione cateruam
 Impleui, facilis pesti qua transitus esset,
 Vt cursu diffusa suo contemptior iret
 Innocua feritate ruens. Sed, Iupiter alme,
 Quam forti stetit ille animo, dum fracta uideret
 100 Cornua, quam nichil extimuit, quotiensque labantem
 Restituit uirtute aciem interdumque coegit
 Spem titubare meam! Solitum iactare profecto,
 Mentio clarorum fuerit si forte uirorum,
 Audiui, ipse omnis bello quod tertius eui
 105 Orbe sit in toto; peragitque hoc ordine: primum
 Ponit Alexandrum, Pirrum locat inde secundum,
 Et sequitur mox ipse duos. Sed uera fateri
 Non liuor uetet aut odium: michi maximus omni
 Hanibal ex numero est, Darium nisi forte Porumque
 110 Est uicisse magis quam, quos numerare labor est,
 Tot nostros fudisse duces; nisi prestat inermem
 Barbariem superasse manu, quam cede cruenta
 Romanas strauisse acies. Distantia longe
 Acta ducum memoro. Quid? mores moribus equem?
 115 Hinc regem nudare piget: stet tegmine fame
 Clarus apud populos! at dignis laudibus acrem
 Hinc hostem celebrare uacat. Quis bella subire
 Promptior, aut medio quis cautior esse periclo?
 Quisue cibi aut somni, quis uini parcior illo est?
 120 Hoc admirari soleo, quod sepe relatum
 Est michi: funerei post prima exordia belli,
 Sollicitum assidue et facinus sub mente profunda
 Voluentem egregium, nunquam cenasse sedentem.
 Iam quid ego armorum curas artemque supremam
 125 Militie, terramue duci clipeumue cubile,
 Neglecteque decus uestis studiumque frementum
 Cornipedum memorare uelim? patientia quanta est
 Frigoris atque estus cursusque sitisque famisque!
 Quanta ducum miles, quanta est dux militis idem
 130 Spes animis! quod primus eat ruiturus in hostem,
 Vltimus excedat campis. Hec omnia pridem
 Nouimus experti. Si quid modo pectore in illo
 Aut ueri aut sancti melior natura locasset,
 Optarem nostro genitum natumque sub orbe.
 135 Quis michi ductorem laudet, quem ceca gubernet
 Ebrietas, fugienda uiro cuicumque, sed altis
 Principibus funesta lues? quis sparsa cruore
 Conuiuia et plenis elata cadauera mensis,

Perque estum ancipites argenti in flumine saltus?
 140 Barbaricus cui luxus iners et Persica sortis
 Blandimenta noue placeant ac purpura mollis?
 Cetera pretereo; sed enim non moribus istis
 Hanibal Italiam bello uastasse trilustri
 Eualuit." Sic fatus erat. Tum pauca modeste
 145 Massinissa refert: "Depressor magne tuarum
 Atque alienarum mirator maxime rerum,
 Si michi das fandi ueniam, stat dicere contra.
 Noscendi studio fame si credis auite,
 Magnus Alexander, nullis non uictor in oris,
 150 Orbe peragrato tandem peruenit ad ortus,
 Fortunamque simul clausit cum tempore uite;
 Hanibal et spatio breuior uictusque cruenta
 Est hodie. Ille Asiam tentataque cuncta subegit,
 Innumeros domuit populos urbesque ducesque
 155 † "Et lupus immensum qui tuto irrupit ouile,
 Is timet aduersum longe spectasse leonem.
 Vicit Alexander populos, rex optime, nosti,
 Quos adiit: Graios titulis haud ille paternis
 Subtrahat. Ast Asiam quo uicerit inde paratu
 160 Scimus et imbelles Arabes et inertia Bacthra.
 At non Arthoas gentes, qua uergere primum
 Commoditate loci poterat, non Punica regna,
 Non Italos mundique caput, Gallosque et Hiberos
 Attigit; hos extra, quid dignum laude uidetis
 165 Egregia et tantis titulis tantoque boatu?
 Vicisse hunc omnes liceat, fudisse quod usquam est:
 Regibus Eois domitis Indoque cruori
 Quatuor obiciam Latio confecta potenti
 Prelia. Visne grauem et memorandum in secula testem?
 170 Alter Alexander rex Epirensis et huius
 Non minor ipse animis et auunculus, Orbe uiritim
 Diuiso, Italiam uenit belloque subactus,
 Dum latus Ausonia transfixum cerneret hasta,
 Hec ait expirans: 'Heu quam diuersa nepoti
 175 Et michi bellorum cecidit sors! Ille iocose
 Feminum subigit nullo certamine uulgus;
 Durior armatis mea me discrimine tanto
 Obiecit Fortuna uiris'. Cum talibus ergo
 Hanibal iste uiris tot iam fera bella per annos
 180 Qua uirtute gerat nostis; namque illa perennis
 Gloria magnifici regis fortunaque semper
 Prospera et in finem simili comitata fauore
 Non nichil externis sicut splendoribus addit,
 Omnia sic studio uigili meditantibus aufert
 185 Indicium uerique uiam: pars altera namque
 Fortune latet ambigue, nec noscere promptum est
 Quantus in aduersis. Breuitas quoque temporis illi
 Hoc tribuit, morsque ipsa uiro properata, nec ullum
 Maius habet Fortuna bonum, quam leta sub uno
 190 Et uitam clausisse die. Si tempus utriusque
 Indultum excutias, tute fateare necesse est
 Hanibal ut plures uincendo exegerit annos,
 Quam uiuendo alius. Macedum quo uita tyrannum
 Tempore destituit, toto quis protinus orbe
 195 Vicerat Hanibalem? si tunc cessisset ad umbras,
 Ibat honorato uisurus Tartara curru,
 Quesito non de Persis Arabisque triumpho.
 Sin rex longeuè traxisset fila senecte,

Quis fuerit certus uenturo tempore uates,
 200 Num Fortuna senem exciperet, num rara secundis
 Forte Fides seros mansisset firma sub annos,
 Precipue si, quod fuerat iam sepe minatus,
 Italiam senior tentasset et Africa bella?
 Singula uersanti, quoniam nox alta soporis
 205 Admonet, hic illo maior belloque uidetur
 Clarior, atque hodie plus uere laudis adeptus,
 Si famam egregiam non dat Fortuna nec aufert,
 Quam uincendo alius; licet omnis Grecula circum
 Obstrepat et testes inculcet turba libellos."
 210 Dixerat; astabant intentis auribus omnes.
 Miles in his grauior paulumque annosior unus
 Incipit: "Haud dubie quem magnum dixeris, ille
 Maximus est, nec parua tibi miranda uidentur,
 Nec uulgare aliquid solitum laudare tenemus.
 215 Hoc unum petiisse uelim: si tertius ille est,
 Quem tandem claro tanta uirtute relictum
 Scipiade putat esse locum, quoque ordine sese
 Insereret, si forte acie uictricia signa,
 Quod procul auertant superi, tenuisset ab ista."
 220 Doctus ad hec Lelius: "Tu, si quis sidera celi
 Dinumerare uolens hoc digerat ordine, primum
 Luciferum, post Arthurum gelidumque Boetem,
 Hinc alios ignes, Solem fortasse putabis
 Preterisse? imo stat per se solus, et inde
 225 Nomen habet. Nec sum ignarus quid callidus ille
 Responderet ad hec, acie si uictor abisset
 Hesterna: Macedum regem Pirrumque secundos
 Esse sibi, cuntosque alios quos clara per orbem
 Fama duces loquitur. Sed enim se dicere quartum
 230 Noluit erubuitque altis miscere supremum
 Sideribusque diem." Sic ille effatus et omnes
 Assensere animis nutuque et murmure leto.
 Talibus atque aliis noctem sermonibus illam
 Insomnem traxere diu. Iamque Hesperus alto
 235 Mersus erat pelago, mediumque rotunda loquendo
 Transierat iam luna polum. Tunc undique passim
 Defessi in uiridi deponunt aggere membra.
 Sic ubi tristis apes celo commisit aperto
 Impetus, et magne cedis pluit ether aceruos,
 240 Pars uictrix repetit sedes procul hoste remoto
 Et circa regem coeunt ac murmure plaudunt,
 Postremum irriguo dant corpora lassa sopori
 Atque omnes pariterque silent pariterque quiescunt.
 Vixdum exorta dies iterumque ascendere classem
 245 Lelius et Romam leto rumore iubetur
 Solicitosque implere Patres. Iamque equora felix
 Nuntius ingrediens Austro dat uela ferenti.
 Hic status in castris; at quis Carthagine terror,
 Qui dolor aut quenam trepidi noua cura senatus!
 250 Plebs subitis percussa malis pretoria circum
 It Patrum afflictisque iubet succurrere fatis
 Penorum, et patrie miseram prohibere ruinam.
 Illi autem dubii consultant, qualiter olim,
 Dum scopulo collisa ratis gemit atque supremum
 255 Naufragium impendit, coeunt atque ultima tandem
 Consilia expediunt trepidi sub nocte magistri.
 Omnibus una salus uisa est exquirere quenam
 Mens foret Hanibali, ducis an spectata probati

Virtus sub tanto cecidisset uicta periclo,
 260 Staret an aduersis animus spesque ulla sub alto
 Pectore, et ambigui que sit sententia belli.
 Ille diu renuens tandem populique Patrumque
 Imperiis obstare nequit. Mestissimus ergo,
 Confususque pudore graui ac merore, latebris
 265 Egreditur, qualis raptō matrona decore,
 Que quamuis culpa careat, sibi conscia tanti
 Dedecoris, silet ipsa tamen refugitque uideri
 Exhorretque uiri aspectum faciemque suorum.
 Vt trepido stetit ille foro, confusa repente
 270 Turba ducem uisura suum, quem tempore tanto
 Tam procul a patria longiquaque bella gerentem
 Audierat, populusque omnis concurrat et ingens
 Curia et innumero complentur compita uulgo.
 Aspiciensque suos ciues generosus et asper
 275 Spiritus intumuit; tandemque silentia tristi
 Fronte monens: "Vno si quidem plus uiximus" inquit,
 "Quam decuit placuitque die - crimenque fatebor
 Ipse meum: pridem tacitus me prelia sensi
 Auersis tentare deis, sed pulcra per omnes
 280 Gloria precipitem casus fameque libido
 Ceca tulit -, testes facio, quos sensimus hostes
 Esse, deos: actum quicquid uel arma uel artes
 Vel nostre ualuere manus, nec defuit unquam
 Cura operi egregio. Vicerunt numina nostros
 285 Conatus. Cecidi totus, nec iam ulla relicta est
 Spes michi: uos precibus Romanam exposcite pacem.
 Consilii hec est summa mei." Sic fatus in imas
 Rursus abit latebras, celumque uidere recusat.
 Inde pudor mixtusque dolor, simul ira pauorque
 290 Cum quaterent animum assidue, tutasque negaret
 Fama moras hostisque odium, secreta parauit
 Effugia occultosque abitus; lucemque per omnem
 Multus adesse foro, populo se inferre frequenti;
 Vespere thesauros ad proxima littora mittit
 295 Ingentes, seque ipse, uagus ceu, menibus effert;
 Dumque poli medium nox intempesta rotaret,
 Conscondit puppim tacitus, tum carbasa uentis
 Pandit et infauste condemnat litus arene.
 Iam procul Italiam pelago spectabat ab alto
 300 Suspirans repetensque sui primordia fati.
 Stat regum tentare fidem ferrique quod usquam est,
 Et bellum renouare ferum, mundumque procellis
 Exagitare aliis. Iam pridem magnus in armis
 Rex erat Anthiocus: Sirie iam tractus et omnes
 305 Hellespontiaci feruebant litoris urbes,
 Iamque Ephesum belli sedem rex ipse tenebat,
 Equore iam classis campisque equitatus apertis;
 Dux deerat ceptis. Huc recto tramite proram
 Hanibal, huc clauum iubet, huc et carbasa flecti.
 310 Iam Drepanum propere, iam litora nota Panormi
 Pretereunt curuosque sinus Zephiroque fauente
 Vulcanum Liparimque secant, fumumque fauillis
 Nigrantem horrificis geminumque ardere cacumen
 Suspiciunt pauidi, fugiuntque iuuantibus undis.
 315 Stat sinus, Italicum latus inter et arua propinque
 Trinacrie, solitus spectantes fallere nautas
 Eminus, unius ac faciem protendere terre,
 Abstulit id dubium donec longeuior usus

Paulatim, nam continuo duo litora tractu
 320 Dixeris herere et geminos se tangere montes,
 Quod quondam fecisse ferunt. Huc uela Pelorus
 Seu casu seu sponte dabat, namque ille, magister
 Puppis erat. Timuit fraudem dux callidus et se
 Obiectum ratus insidiis, nil tale merentem
 325 Obtruncat: subitoque errorem agnouit et acris
 Penituit facti. Siculo tum monte cadauer
 Deposuit bustumque super construxit et aram
 Addidit ac statuam memorem; nomenque sepulti
 Nunc etiam mons ipse tenet semperque tenebit.
 330 Faucibus emergens dubiis ratis impia uasto
 Sulcat iter pelago: Cephalon prior obuia surgit
 Ac uicina pari spatio contenta Iacintus.
 Leua breuem dabat inde uiam, si fluctibus Isthmos
 Cederet ac gemini limes maris alta Chorintus.
 335 Iustius exemplo nouus hic fortasse recenti
 Supplicium erroris potuit timuisse magister;
 Ergo gubernaculum flectit. Iamque equore ab alto
 Litoream Mathona uident, ubi forte Philippus
 Rex Macedum fuerat, iam lumine captus eodem.
 340 Contigit hinc animum uidueque iniuria frontis
 Et dolor atque Itale admonuit locus ille paludis.
 Inde maris late scopulos emensus Achei
 Voluitur, eximio qua palmitis fertilis extat
 Angulus atque Euros seu Gnosia prospicit arua
 345 Innumerasque sacro sparsas legit equore terras.
 Hinc Ephesum festinus adit regisque furentis
 Excitat admotis ardentia pectora flammis.
 Vtque alias celi uentis urgentibus oras
 Occupat interdum nimbus, qui grandine postquam
 350 Hos uastauit agros, illo ciet orbe procellas
 Ingeminans longeque tonans, sic pulsus ad ortus
 Italiae uastator erat. Quos ille tumultus
 Exciuit, quantas strages ferus ense parabat,
 Si Fortuna foret, metuens id scilicet unum,
 355 Dis falsum iurasse suis, nempe omnia fando
 Si sequar, excutiar cepto. Labor iste sequentum
 Et decus ingenii: fati occurrere Eois
 Atque Asiam Libie fratremque adiungere fratri.
 Scipio muneribus diuum tantoque fauore
 360 Fretus, ad extremum inuise Carthaginis ardens
 Excidium intendit; stat enim quocumque uocantem
 Fortunam mens certa sequi, nec mittere tempus
 Incassum quod Fata dabant. Victricia signa
 Octauio commissa duci totasque phalanges
 365 Terrestri iubet ire uia et sub menia seue
 Urbis agi; petit ipse Vticam, quo Lentulus illis
 Missus ab Italia magna eum classe diebus
 Appulerat. Veteresque nouis ubi miscuit alnos,
 Iam petit equoreo Penorum tramite portum,
 370 Scilicet ausuros pelago ratus ultima uictos,
 Si quid adhuc reliqui faceret Fortuna retusis
 Viribus aut animis, si spes foret ulla sub armis.
 Litoribus cuntis iam formidata subibat
 Ostia; iam lituis stridentibus equora circum
 375 Omnia, iam scopuli, iam concaua saxa fremebant;
 Ipse re percussus confusis uocibus ether
 Horrisonum late terrorem in menia iactat.
 Frondibus ecce oleae circum redimita uirentis

Supplicibusque onerata uiris uenit obuia puppis
 380 Ac pacem ueniamque petens. Nil uocibus illis
 Responsum est aliud: firmo sunt litore iussi
 Aduentum expectare ducis Romanaque castra.
 Ipse sub inuise classem tamen admouet urbis
 Menia et aerias speculatur cominus arces.
 385 Conspicit excelsas solido de marmore turres
 Liminibus super astantes ac ferrea claustra
 Portarum totis et propugnacula muris,
 Admirans Romamque putans uidisse secundam.
 Vrbs circumfuso uallatur maxima ponto,
 390 Et muris et tuta situ. Nisi salsa parumper
 Angusti a tergo pepulissent litora campi,
 Insula tota foret. Subter latissima portus
 Planities immota iacet faucesque cathenis
 Nectuntur ualidis, crebre stant litore turres.
 395 Ipse oculis metitur opus libratque periculum
 Exploratque aditus, ubi pronum prendere terram,
 Qua penetret portum, que sit uia tuta sub arcem
 Inuisam; ueluti cupiens prosternere rupem
 Cultor agri, aut segeti damnosam auellere quercum,
 400 It circum tentatque modos, facilemque ruinam
 Cogitat innocuamque aliis campoque sibique.
 Iam satis immensam terrore impleuerat urbem;
 Inde fretum remis, celum clangore tubarum
 Intonat et signis resonant crepitantibus aure.
 405 Digrediturque minax. Illum stupefactus euntem
 Mercurii collis montique inscriptus Apollo
 Prospiciunt plebsque ipsa tuens horrescit ab alto,
 Attoniteque gemunt matres ac multa precantur;
 Anxia sic uolucris tentantem prendere nidos
 410 Pastorem aspiciens, trepidis se uerberat alis
 Multa querens truncoque pauens suspenditur alto.
 Iamque Vticam appulerat, iunctisque in litore tandem
 Agminibus sociis, uno que tempore circum
 Duxerat Octauius, Tunetis menia uersus
 415 Carpit iter, classemque cauo sub monte recondit.
 Non procul inde aberant, subitus cum nuntius hostem
 Aduentare refert. Siphacis filius ultro,
 Nomine Vermina, sortis casusque paterni
 Intempestiuus uindex serumque coactis
 420 Auxiliis, aderat, minime spernendus in illo
 Venisset si forte die; magnasque trahebat
 Nunc equitum peditumque ferox in bella cateruas
 Nescius Hanibalis uicti. Neue arma capessant
 Scipio militibus, uallum ne aut castra reuellant
 425 Imperat, aut acies moueant aut signa sequantur.
 Recta acie stabant armisque animisque parati
 Flectere lora manu, preuertere gressibus hostem;
 At celare iubet. Parent, et ualle latenti
 Improuisa acies Vermine occurrit. At ille
 430 Angustis deprensa locis parat arma suosque
 Explicat ut licitum est. Concurritur atque cruentum
 Bellum oritur cedesque recens gemitusque dolorque;
 Atque loco claudente fugam, truncatur ad unum
 Tota fere iuuenis acies. Ast ipse fugaci
 435 Raptus equo medios inter delabatur hostes
 Solus et aduersi petit auia confraga montis.
 Infelix! quanto melius sub strage uirorum
 Casurus miseroque patri, si fata tulissent,

Carcere in Albano comes et Tiburte sepulcro!
 440 Scipio uictrices acies predamque trahentes
 Innumeram, arma et equos, uestes currusque iugales
 Intextasque auro tunicas cristasque micantes,
 Ad ceptum conducit iter; uelut obice paruo
 Egreditur paulum ripas, mox omnia uictor
 445 Obuia prosternit furibundo uertice torrens,
 Indignansque moras primo se dirigit alueo.
 At postquam passim tota Carthagine uictus
 Regulus et casus sonuit fortuna recentis,
 Extemplo terrore graui tremuere, minorque
 450 Luctus maioris renouauit uulnera damni;
 Puppe uelut fracta, remo cum tristis adhesit
 Nauita iactaturque uadis, cui litora longe,
 Spes fuste exiguo titubat, si forte malignus
 Fluctus et hunc rapiat, mortem gemit atque secundum
 455 Nanfragium: tanta ex paruis momenta supremum
 Tempus habet! Pacem lectos ueniamque petitum
 Ter denos placet ire uiros, quos uultus et etas
 Et genus et uirtus populo preferret in omni.
 Talia per Libiam: belli sed fama peracti
 460 Nondum Romanam serpens penetrarat ad urbem,
 Solicitosque Patres, Peni quos fama rebellis
 Mouerat, ac plebem attonitam portenta deorum
 Plurima terrebant: medio sol ethere uisus
 Imminui, sensimque iubar decreuit; et ingens
 465 Contremuit tellus arbustaque multa dehiscens
 Sorbuit horrificoque palam subsidit hiatu;
 Tybris agens siluas riparum iura furenti
 Amne supergressus magnam conterruit urbem
 Diluuiio insolito, subitumque horrendus in ipso
 470 Monte Palatino descendit saxeus imber.
 Ergo Sibillinis aditis responsa petentes
 Sacra deis iussi peragunt, summusque sacerdos
 Succintus de more Iouem superosque fauentes
 Iunonisque minacis opem Latoniaque astra
 475 Inuocat, et Martem pingui mollire iuueno
 Romani patrem imperii toruamque sororem
 Ledeosque parat fratres Furiasque Chaosque
 Telluremque deum, nisi falsa est fama, parentem
 Et Nimphas matres fluuiorum ac Nerea magnum
 480 Nimpharum patrem. Sic religiosus opima
 Certatim tepidis altaribus aggerat exta.
 Postquam rite minas uisum est placasse deorum,
 Consul ab urbe nouus discedens Claudius Afrum
 Litus adire parat. Miserum torquebat inanis
 485 Ambitio: laudem hac tantum reperire putabat
 Posse uia eternam, si permittente Senatu
 Scipiade magno equatum gessisset honorem,
 Inque graui bello partes tenuisset easdem.
 Is, populo prorsus licet aduersante, Senatum
 490 Flexerat assiduis precibus. Quot sepe repulsis
 Ambitus efficitur, quantoque labore pudendus
 Constat honos! Victor properabat plebis et equi
 Participem se ferre duci. Natura profecto
 Erubuit clausitque uias, elementaque pontum
 495 Indignata graui perturbauere tumultu.
 Loretana retro linquebant litora naute
 Securi uentorum et carmina nota canentes;
 Applaudente freto, remis frangentibus equor

Vndique respondent rostrisque secantibus unde.
 500 Horrida tum subitis consurgunt uersa procellis
 Equora et Eolio prorumpunt carcere fratres
 Indomiti quatiuntque polos terramque fretumque.
 Inde repentinis panduntur carbasa uentis
 Nequicquam: uario feruescunt cerula motu,
 505 Huc illuc rapitur classis flatuque rotatur
 Quolibet; at nulla spectant naualia proras.
 Hinc Aquilo uiolentus agit frangitque rudentes,
 Inde furens Auster perfundit lintea nimbis
 Et tumidos lato deducens equore fluctus
 510 Litus in Ausonium frangit. Fastigia mali
 Subsident pelago. Quotiens in nubila surgit,
 Et Tirrena salo spumante cacumina pulsat,
 At quotiens retro furiosa relabatur unda,
 Crescit in immensum Tuscum latus aruaque fundo
 515 Sicca patent nudaque tremunt delphines harena,
 Et crebris sonat in scopulis allisa carina.
 Nox celum tenebrosa tegit; tum fulgura circum
 Seu micant, toto descendunt fulmina celo,
 Equor agit montes et torrens unda nigrescit.
 520 Claudius ancipitis permotus ymagine fati
 Dirigit tremuitque metu. Nunc improba damnat
 Vota sue mentis, tantosque optasse labores
 Penitet: armorum mallet uitasse tumultus
 Magnanimoque decus proprium titulosque decoros
 525 Scipiade et belli famam liquisse perennem
 Ac mansisse domi et patrio iacuisse sepulcro.
 Talia uolentem Calabris ex montibus Eurus
 Horrifer impellit. Fessam Populonia classem
 Prima uidet, saxis post hanc spumantibus Ilua,
 530 Corsica post scopulis minitantibus excipit, inde
 Sardinie Arthoum latus attingit. Inde frementi
 Infelix agitur pelago et crescente procella,
 Magnaque pars classis fluctu superante fatiscens
 In mediis subsedit aquis; pars cautibus atris
 535 Dissiluit, durisque allisit frigida saxis
 Corpora nautarum; pars turbine iacta retrorsum
 Litus ad Etruscum rediit, solatia busti
 Italica tellure petens. At Claudius amens
 Et pauce morte ex media rapientibus undis
 540 Vix Calarim tetigere rates. Hic classe nouanda
 Consulis intentumque animum memoremque pericli
 Attonitumque inuenit hiems. Non Punica uidit
 Litora, non belli rumores territus ullos
 Auribus exceptit; lapsoque inglorius anno,
 545 Fascibus absumptis rediit priuatus in urbem,
 Atque fatigata nequicquam classe uirisque.
 Felicis Romam interea letissima belli
 Fama uenit. Totam reserantur templa per urbem
 Fitque deis immensus honos: solemnia ciues
 550 Quaslibet ante aras persoluunt uota frequentes:
 Finibus auulsos hostes, ceruicibus asprum
 Excessisse iugum, cladem transisse metumque
 In caput inque trucidis muros Carthaginis; ipsum
 Perdomitum bello fontem causamque laborum
 555 Succubuisse ducem; nil iam superesse timendum.
 Ambitus hic alter maiori auctore magisque
 Exarsit Populumque omnem cuntumque Senatam
 Inuoluit: consul siquidem Cornelius altum

Lentulus imperium Libici discrimine belli
 560 Atque annum nomenque suum illustrare parabat;
 Scilicet hoc meditans, seu pax instaret, haberi
 Pacis honorate princeps; seu bella manerent,
 Perfacilem exhausti fore iam certaminis omnem
 Euentum et pregrande decus. Sic ille labori
 565 Incumbens alieno, indignum ardebat honorem,
 Semine non proprio messem rapturus opimam.
 Heu pestis damnosa homini et funesta libido
 Nominis, imperio nocuisti sepe Latino!
 Hic ego (nam calamum fert impetus atque parumper
 570 Abstrahor incepto) uos, quos Romana loquendo
 Externis equare iuuat, percuntor: ubi unquam
 Gente pares animi totque aduersantibus ulla?
 Vos michi nunc populos regesque ducesque potentes
 Obicitis; sed cesset amor liuorque malignus,
 575 Quis gessit tam magna ducum regumue? nec illis
 Emulus obstrepuat, mediosque irrupit in actus
 Inuidie conflata lues; non annus agentes
 Fortia destituit, uetuitque domesticus hostis
 Imperium extendi; non illos castra mouentes
 580 Detinuit populus; non sero in bella profecti
 Ante diem rediere domum reuocante Senatu
 Aut equitum prohibente aciem peditumque nouari
 Aut classem et merito stipendia digna labori.
 Consiliis reges moderantur regna trahuntque,
 585 Non ipsi ex aliis pendent aliisque trahuntur
 Arbitriis: finem belli et primordia norunt;
 Dum libet accipiunt et dum libet arma reponunt,
 Liberiore uia seque et sua signa ferentes.
 Non illos precessor iners reparandaque ferro
 590 Segnitie fessos in finem pertulit anni;
 Non collega fuit cladis temerarius auctor
 Inuitas rapiens in aperta pericula turmas;
 Non successoris nocuit metus alta mouenti,
 Gloriaque in preceps tulit et celerare coegit.
 595 Nec michi nunc quisquam referat de nomine litem
 Virtutis, uanisque illam seiungat ab umbris,
 Aut externa sibi ceu non sua premia tollat.
 Credite, cuntarum longe blandissima rerum est
 Gloria, nec leuibus stimulis agit insita fortes
 600 Egregiosque animos generosaque pectora pulsat.
 Qua cui sit dubium quin sollicitudine dempta
 Hoc duce Carthago fuerit sensura supremum
 Excidium et meritam fato calcante ruinam?
 Quod questum persepe ferunt post bella reuersum
 605 Scipiadam, in cineres casuram a culmine Birsam
 Inuisasque domos stirpemque genusque deosque
 Penorum et nomen, ni ceca Claudius ardens
 Ambitione prior, post Lentulus alta ruentis
 Ambo humeris dire subiissent menia terre.
 610 Consulto tamen has superos seruasse nepoti
 Reliquias famamque reor nomenque secundum.
 Verum ego peruideo quo sim progressus et unde;
 Nunc redeo. Postquam Tunetis uictor ad arcem
 Scipio peruenit, legati tramite recto
 615 Hunc adeunt tristes genibusque trementibus una
 Affusi, miseris uerbis et supplice uultu
 Fortunam erroresque suos rabiemque furentis
 Hanibalis patrieque graues sine crimine casus

Deplorant, ueniamque petunt. Precluserat aures,
 620 Victorum temerata fides ac Punica fraudis
 Exempla abrupteque recens iniuria pacis.
 Res in consilium perlata est: omnibus idem
 Ardor erat: ferro instandum et uindice flamma
 Perfidie, ac pacis nullas admittere uoces.
 625 Cuntorum uotis oberat longeuus in illa
 Obsidione labor perdendaque gloria tante
 Summa rei, ducis aduentu quem Fama canebat.
 At minime ingentes animos fixumque mouebant
 Scipiade ingenium uentose nomina Fame.
 630 Altius aspirans celum spectabat et astra
 Virtutisque decus nudum. Tamen omnia fidi
 Pectora consilii pariter permota seuro
 Proposito flexere ducem, lacrimisque petitam
 Vberibus tandem placuit permittere pacem
 635 Et bellum finire ferum. Sic uillicus olim
 Nocturnos metuens fures, legit arbore poma
 Immatura astu; sic pastor pendula ramis
 Hospitia et nidos spoliat pullosque reportat
 Implumes properans serpentum auertere pestem.
 640 Postera lux iterum legatos multa precantes
 Retulit. Hos Scipio dictis compellat amaris:
 "Impia gens, credes tandem tot cladibus ullum
 Esse deum celo, qui nostros uindicet actus,
 Cui scelus omne odio, cui sint mortalia cure?
 645 Effera gens, infensa bonis, mitescere sero
 Incipe, docta malis, rabiemque aliquando nocendi
 Exue. Semper erit tibi summa et sola uoluptas
 Fallere, nec fraudis studium, gens perfida, linques?
 Nos equidem, quanquam extremas merebare ruinas,
 650 Parcimus indigne meritasque remittimus iras.
 Hactenus ut steteras, stabis nec strata uidebis
 Menia, nec uictor quicquam de finibus aufert.
 Libertas meritis seruilia cunta manebit.
 Hanibalem causam belli fontemque furorum
 655 Poscimus: utilius uobis uestreque quieti
 Quam nobis, illum abicitis, quo sospite pacem
 Nec sperare licet; bellorum semina pectus
 Illud habet, tanto que uobis sanguine constant.
 Hoc Italas strages, hoc ipso ulciscere mortes,
 660 Gens afflicta, tuas, mundumque deosque per illum
 Elusos totiens; geminis hoc insuper uno
 Urbibus eternum populisque auferte pauorem.
 Nullus ad hec Libicis elephas mitescat in oris,
 Aptum animal bellis, et quos domuistis ad unum
 665 Tradite. Quin etiam uiolatis pacis in umbra
 Legatis illata palam conuicia dignus
 Penset honos. Capte redeant hoc litore naues.
 Cetera conuenient facile, et sub legibus isdem
 Quas olim edixi, cum me sub nomine pacis
 670 Ludere uenistis; nec nos fortuna leuabit
 Blanda, nec asperior franget uos. Ista referte
 Patribus ac populo; et si semper fallere dulce est,
 Fortunam tentate iterum." Sic ille pauentes
 Affatus. ....
 675 Vrbe miser trepida populo uariante tumultus
 Exoritur, discorsque diu sententia. Tandem
 Omnia suscipiunt tristes: sic Fata iubebant
 Vltima; condensis uolucris ceu uepribus herens

Accipitrem super astantem uidet anxia, nec se
 680 Ausa mouere loco, patitur laqueumque manumque
 Aucupis: impendens tanti est differre periculum.
 Altera Romuleam legatio tendit ad urbem
 Penorum; princeps noti cognominis Hedus
 Hasdrubal infestusque armis et pacis amator,
 685 Vir uita senioque grauis facieque uerendus
 Annosa, Hanibalis multum fautoribus impar.
 Tres secum comites Itali uenere secuti
 Romani ducis imperium. Sed Lentulus, eger
 Ambitione sua, legatos arcuit urbe;
 690 Nam belli cupidus consul fugiebat honestum
 Pacis iter; donec uicto molimine tandem
 Ede sacra Bellona Patres hostesque recepit.
 Postquam legati pleno introiere Senatu
 Longeui multa cum maiestate silentes,
 695 Canitiesque graues uultus et colla reflexis
 Crinibus exornans miro squalore refulsit,
 Cuntorum mouere animos. Nunc pacis amicos
 Venisse affirmant animisque et uocibus illam
 Orantes; nunc uera peti. Tunc Hasdrubal Hedus
 700 Incipit: "Erratis ueniam si numina nunquam
 Exorata negant, spes me tenet optima, Patres
 Conscripti, superis quos Fama potentibus equat,
 Et pietate pares. Fateor, michi fessa senectus
 Iam pridem attulerat longe fastidia uite,
 705 Precipue postquam egregium noua bella petentem
 Conspexi iuuenem. Timui, casusque futuros
 Ante diu agnoui; lingue sed forte pepercit
 Aut tacui metuens. Sed enim me serior etas
 Fecerat audacem. Testis michi Iupiter esto
 710 Celicoleque alii, testis michi maxima quondam
 Carthago: huc etiam solitam transcendere famam
 Auguror, infestus studiis iuuenilibus atque
 Consiliis quotiens fuerim quotiensque periculis
 Obtulerim mortique caput. Sanctissimus Hanno
 715 Et comes et testis superest, quem - parcat Hamilcar -
 Africa terra tulit nulli ratione secundum.
 Cum primum puer ille ferox Hispana gerentem
 Bella patrem blandis conatus flectere uerbis
 Vt secum perferret eum, iuratus ad aras
 720 Constitit, heu monstrum horrendum, nos multa uicissim
 Contulimus; tunc ancipitem trepidare fauillam
 Cepimus: at ueniam dedimus puerilibus annis.
 Sed rapto genitore - utinam quem Fata tulissent
 Maternum dum pondus erat funestaque mundo
 725 Sarcina! - precepti puer hic memor ire parabat
 Hesperiam iam dira tumens. Vesana fauebant
 Ingenia, atque animos laudabat turba paternos,
 In puero uultus mirata et uerba sepulti.
 Obstitimus tunc ambo palam, nec profuit; iuit
 730 Assueuitque malo imperio et feralibus armis;
 Et magnam tenui flammam accendente fauilla,
 Quanta per Ausonium ruerint incendia mundum
 Vidistis. Nunc nos incendia nostra uidemus,
 Inque suas sedes tandem uaga flamma reuersa est.
 735 Vix michi danda fides fuerit, sed numina iuro
 Conscia: non alio uestras me pectore clades
 Ingemuisse olim, quam nostre uulnera gentis
 Nunc lugeo; quoniam semper rectissimus ordo

Hic michi uisus erat, seriesque immota malorum
 740 Ex Latio in Libiam, uosque ut fera flamma relinquens
 Nos peteret nostrasque domos. Ignoscite, Patres,
 Funestum memorare diem, cui sanguine multo
 Reddidimus modo nempe parem: quo tempore cladis
 Cannensis cupidam compleuit nuntius urbem,
 745 Publica letitiae duo nos spectacula soli
 Voce parum fausta et mesto fedauimus ore.
 Tunc quoque magnanimus que post mala sensimus, Hanno
 Vaticinatus erat. Sed fata inimica trahebant
 Infortunatam sub digna piacula plebem;
 750 Iam miseris monitis Fortuna salubribus aures
 Clauserat atque oculos uelo fallente tegebat.
 Parcite, Romani: Deus et Fortuna priores
 Eripuere animos, quod uis humana nequibat.
 At pudet incusare deos. Errauimus omnes
 755 Culpaque cunctorum fuerit; sed uera fatebor,
 Crimine turba caret: malesani pectoris ardor
 Ac furor ille fuit dureque potentia Sortis.
 Namque ego, me rigidum quanquam uocet atque seuerum,
 Absoluo populum; paucos sed crimine uero
 760 Condemno, paucosque dolus me iudice nequit
 Grandiloquos tumidosque animis, qui gesta suorum
 In populum iactare solent, statuasque ruentes
 Ostentare situ, reliquorum carpere uerbis
 Omnia, seque duces uulgo prestare furenti.
 765 Nec pudet aduersus primordia uestra iocari,
 Alpinos habuisse patres, populumque uocare
 Pastorum! non improprie; nam iudice Marte
 Hactenus indomitos reges et bella professos
 Ut totidem tractatis oues, populique uidentur
 770 In pauidos abiisse greges. Sat cognita mundo
 Sunt generis elementa noui et Mauortis origo,
 Quem factis uerum esse patrem et uirtute probatis.
 Nunc ubi turba nocens, latebris quibus abdita torpet
 Degeneri uallante metu? Cur magna locuti
 775 Non redeunt, miseros et hiantem fallere plebem
 Pollicitis? utinam ueniant patriamque reuisant,
 Ut liceat sontes meritis innectere uinclis
 Et iuuenes raptare senem. Non letior amplo
 Scipio conscendet Capitolia uestra triumpho,
 780 Quam nostri scelerata ducis compressa cathenis
 Huc traheret mea colla manus, summumque putarem
 Me patrie infando duxisse ex hoste tropaeum.
 Nec minus Hasdrubalem, si quid michi creditur, odit
 Perfidus ille animo, quam quos sibi predicat hostes;
 785 Nec magis horreret uestros precedere currus,
 Iudicio quam stare meo. Verum ipse per umbras
 Effugit noctis medio, nec cernere uultus
 Sustinuit nostros, causam quibus esse malorum
 Se norat: patriam timuit spectare ruentem.
 790 Ergo abiit tacitus lesa contentus ab urbe
 Exilium peperisse sibi: decreta suorum
 Nempe nocens pauet atque iras uultusque manusque.
 Et merito crucibus penderet uictima tristis
 Ille modo uolucres pascens informe cadauer,
 795 Piscibus aut pelagi medias effusus in undas
 Esca foret, canibus dignus cibus ille marinis,
 Aut aliquid monstri Libici censura rigoris
 In caput id meritum studio certante nouasset.

Denique non frustra uobis foret ille petitus
 800 Debitus ambobus populis et debitus Orbi;
 Ipse ego uel uiuum uel frustra cruenta dedissem
 Semesumque caput. Vobis hinc nostra uoluntas
 Sit satis, oramus: concors nam iussa libensque
 Cetera Penorum complectitur omnia uulgi,
 805 Que uestro placuere duci. Spectate tabellas:
 Singula conueniunt. Pulcra est uindicta precanti
 Parcere prostrato. Nulla est uictoria maior
 Quam uicisse animum. Nam felicissimus ille est
 Qui se felicem uultuque animoque modesto
 810 Agnouit, tenuitque modum; quod forte uidetur
 Difficile insuetis, stimulis quod gaudia tangunt
 Parua repentinis animos nec frena regentes
 Precipitant. At perpetuis satiata triumphis
 Pectora sunt uobis, parcendi summa uoluptas;
 815 Nec minus imperium uenia quam fortibus armis
 Romuleum auxistis. Vestre pietatis egentes
 Nos sumus, et ueniam positis exposcimus armis.
 Parcite supplicibus: satis est potuisse nocere!
 Magna sumus uobis eternum gloria uicti,
 820 Maxima seruati. Quod si uos forte merentum
 Pena iuuat iustusque dolor, nisi fallor abunde est
 Quod memores statuere dei quodque intulit ingens
 Scipio. Si quid adhuc superest, ignoscite uictis
 Victores: fuerit uobis pars ultima magne
 825 Vindictae affusum hic uitam ueniamque precantem
 Hasdrubalem uidisse senem." Sic ille locutus
 Continuit tacitum ueneranda fronte dolorem.
 At comites passim proiecti in limine, uerbis
 Flebilibus tenuere Patres, lacrimisque Senatam
 830 Impleuere suis; nati ceu funus acerbum
 Stat pater aspiciens, lacrimas nec fundit aniles,
 At luget interius; genitrix resoluta capillos
 Mesta iacet tunditque genas gemituque madescens
 Ethera femineis uacuum mugitibus implet.
 835 Ceperat auditis iam mitior ira Senatus
 Inflecti et sensim lenito pectore iustas
 Exaudire preces. Tum uero ex Patribus unus
 Perfidie infensus Penorum: "Dicite per quos
 Subsistet pax ista deos fedusque secundum;
 840 Nam primos spreuistis" ait. Tunc fronte modesta
 Hasdrubal assurgit paulum, "Perque" inquit "eosdem
 Periuris adeo infestos iurabimus istam
 Pacem alia seruare fide." Vox illa querelis
 Imposuit finem, uultusque animosque serenans
 845 Ac responsa Patrum. Pacem sanxere frequentes.
 Hasdrubal hic iterum: "Di uobis iusta rependant
 Premia, Romani, nostro qui digna furori
 Supplitia aufertis meritasque remittitis iras.
 Nunc ego, nam ueteres non amplius alloquor hostes,
 850 Sed dominos sociosque nouos, hoc deprecor unum:
 Nos uestre cupidos admittite menibus urbis
 Captiuosque uidere date et cognoscere ciues.
 Sat michi longarum solacia magna uiarum
 Hec fuerint, serique decus mercesque laboris,
 855 Quodque libens longinqua petam super equora, Romam
 Et mundi uidisse caput." Quodcumque petebat
 Permissum, et magnam admirans ingressus in urbem est.
 Non aliter stupuit, nisi falsa est fabula, celum

Ingrediens uiridi subito translatus ab Yda
 860 Laomedonteus puer, ut uaga sidera circum
 Hesit et Iliacas despexit ab ethere siluas.
 Appia marmoreo suscepit limine porta
 Prima uiros; magno mox obuia menia giro
 Pallantea uident, quo structa est regia monte
 865 Euandri primusque noue locus inclitus urbis;
 Hic elementa notis impressa, hic Archados alme
 Diuinum ingenium et miracula maxima rerum
 Monstrator docet ipse uie librosque repertos
 Fatidice Carmentis opus, quantumque Latinis
 870 Contulit ingeniis mulier ueneranda per eum.
 Celius ad dextram remanet, fastigia leua
 Collis Auentini, ualidasque in rupibus arces
 Suspiciunt antrumque uident. Hinc fabula Caci
 Herculeusque labor placido sermone morantes
 875 Detinuit loteque boues in gurgite Tusco.
 Hic quoque Sublicii pontis pila discolor acris
 Coclitis admonuit, statuaque insignis equestri
 Ille locus tenuit fixos in uirgine torua.
 Hinc sedem Solis mirantur et aurea templa
 880 Tellurisque domum, Capitoliaque alta pauentes
 Ascendunt ipsumque putant contingere celum.
 Hic hominis caput inuentum fodientibus alte
 Audiuerunt, prius patrie portenta coacti
 Et bubalum damnare suum subigendaque turpi
 885 Colla iugo et duri presagia certa laboris.
 Hic cellam uidere Iouis, qua ditior usquam
 Nulla fuit, censumque alta sub rupe repostum,
 Liminaque innumeris iam tunc calcata triumphis
 Et niueos currus et rapta ex hostibus arma,
 890 Aurea magnorum nec non diademata regum
 Sceptraque et armillas et dempta monilia collo
 Gemmatosque frenos sellasque ex ordine eburnas.
 Hic clipeos fractasque rates ac Punica signa
 Et phaleras nouere suas; tacitusque per omnes
 895 Luctus iit ueteris referens uestigia belli.
 Tum uolucris per templa uagos argentea paulum
 Occupat incursu Gallorum et uoce canora.
 Procedunt, fortesque uiros habituque uerendas
 Matronas amplasque domos uariisque grauatos
 900 Bellorum exuuiis arcus et crebra uidentes
 Signa triumphorum solidoque in marmore pugnans
 Atque sepulcrorum pompas. Monstrantur aquarum
 Sub terram celoque uie. Iam ualle Suburre
 Cesaream uidere domum, cui summa potestas
 905 Debita, cui rerum princeps. Hinc ualle relictas
 Esquilias fessi dictumque a uimine collem,
 Inde Quirinalem superato uertice montem
 Transierant, nudoque duos astare gigantes
 Corpore conspiciunt - en quot certamina fame! -
 910 Praxitelis opus Phidieque insigne supremi.
 Scipiadum hic latis excelsa palatia muris
 Atque arces tremuere feras et cognita bello
 Signa nimis Libie nomenque genusque superbum.
 Hinc leua flexere uiam. Flaminia iam tunc
 915 Porta uocabatur, que Tuscum respicit orbem.
 Martius hac reduces uicino flumine campus
 Excipit. Hic longo traducens ordine rerum
 Planities sine fine patet: quis fascibus altis

Primus honos, quonam pectus matrona pudicum
 920 Vulnere traiecit, cui sit commissa uirorum
 Libertas et qua natos ferus ille securi
 Percutit; ac pulsos uiolata ex urbe tyrannos
 Accipiunt, et cuncta notant. Leuaque Minerue
 Amplaque cunctorum monstrantur templa deorum,
 925 Venture ad meliora domus. Iam Tybridis alti
 Gurgite transmissa, dextre super aggere ripe
 Etruscum tetigere latus: ductorque uiarum
 Romuleum immensa designat mole sepulcrum,
 Progrediturque loquens quo ductus ad astra Quirinus
 930 Turbine transierit, qua tempestate Senatium
 Obruerit trepidum, metuensque ut palluerit sol;
 Et Proculi uisum memorat Capreamque paludem;
 At crimen silet ille Patrum. Iam flumina preter
 Descendunt, collemque uident ubi regia Iani
 935 Prisca fuit, iuxtaque domus Saturnia quondam:
 Ausonie hic regum et Latie primordia gentis
 Ultima condiscunt et nomina clara uirorum.
 Hic Italus prior eterni rex nominis auctor
 Italie Picusque comes stirpsque omnis auorum
 940 Narratur, populique noui monstratur asilum.
 Inferius longi tenuit certaminis illos
 Historia et Clusio redeuntes robore reges
 Castraque Porsenne, utque incumbens Sceuola flammis
 Supplitiis erranti infligat non debita dextre.
 945 Inde Licaonia gemino breuis insula ponte
 Peruia transitur. Poterat uix ulla relatis
 Esse fides monstris, tantas quod flumine moles
 Regia preda olim populo spargente dedisset.
 Iam campana iterum leue confinia ripe
 950 Calcabant, Fabiasque domos miserandaque tanti
 Funera discebant generis Cremeramque nocentem.
 Vt Capitolino redeuntes uertice tandem
 Defessum tenere gradum, tum protinus ingens
 Visa reuoluentes stupor arripit. Inde sedentes
 955 Attoniti siluere diu. Mox facta uidendi
 Copia captiuos. Stabant horrentia longo
 Agmina mesta situ pallentiaque ora tumebant
 Nudaque perplexis onerabat terga capillis
 Cesaries incompta diu squalorque tegebat
 960 Luridus effigiem tristemque ferebat odorem.
 Ferrea uincla gradum lento suspendere tractu
 Cogebant, maniceque graues complexibus illos
 Carorum uetere frui. Tum uerba uicissim
 Dulcia permiscent, sed perstreperet ere cathenis
 965 Redditus excussis stridor lacrimaeque per ora
 Egregia pietate fluunt. Que fata, quis urbis
 Sit status inquirunt patrie, que numina uictos
 Respiciant. Velut infernis ubi Manibus olim
 Umbra recens nostroque ruens descendit ab orbe
 970 Supplitiis onerata suis, illam anxia circum
 Agmina funduntur, noua quidnam nuntiet hospes:
 Hec nati petit euentus, ast illa relicte
 Coniugis explorat uitam seniumue parentum;
 Hec de fratre gemens, aut dulci inquirat amico;
 975 Publica cura omnes supero quis uultus in orbe
 Vna tenet; quis scepra regat, quis flectat habenas
 Imperii, quid bellorum quantumne quietis;
 Oraque sollicitis exanguia rictibus hiscunt

Noscendi studio; sic carceris hispida turba
 980 Hospitibus instare nouis et querere multa.
 Postquam finis erat lacrimis, petit ipse suorum
 Vt redimenda darent aliquot modo corpora blandus
 Hasdrubal. Ast illi, uictores nulla negare
 Munera qui nossent, scriptis que nomina uellet
 985 Edere precipiunt. Lectos dedit ille ducentos,
 Quos posito squalore pius facilisque Senatus
 In Libiam perferre iubet, si federa pacis
 Firma forent, nullis pretiis, pro munere solo
 Reddendos patrie. Cuntis sic rite peractis,
 990 Hasdrubal inuise quondam, nunc menia care
 Urbis amica retro rediens hac uoce salutat:
 "Urbs accepta deis, caput Orbis et unica mundi
 Gloria, terra ferax, clarorum sola uirorum
 O patria armipotens, diuum domus, optima rerum,
 995 Roma, uale! iam letus eam quocumque uocabunt
 Fata senem. Vidi quantum uisurus in orbe
 Hoc fueram." Dixit: tum Tybridis ostia linquens
 Nauigat in patriam, uictor, captiuoque secum
 Agmina mittuntur. Liceat terrestria celo
 1000 Equare, eternis mortalia, maxima paruis:
 Sic prope descendens celo sua uincla resoluit
 Captiuis antiqua potens et Tartara fregit
 Voce Deus secum in patriam miseranda reducens
 Agmina et exhaustas longis cruciatibus umbras.
 1005 Scipio pacifico redeuntem suscipit ore.
 Pax populis ducibusque placet, fedusque feritur
 Ante aras testesque deos, ceseque litantur
 Terga suis dextreque ducum iunguntur inermes.
 Rursus in Italiam reditum et firmante Senatu
 1010 Acta ducis, pax in libros relata uetusto
 More patrum, legesque date iurataque uerba.
 Scipio longeuo gaudens posuisse labori
 Iam finem, reditumque parans, in premia totus
 Vertitur, ac laudes et dona ingentia soluit
 1015 Militibus. Cirtham Siphacisque omnia regi
 Donat et emeritum regni confinibus ultro
 Ampliat immensis; uictos ex federe damnat
 Reddere res regi socio pactumque tributum
 Soluere Romanis. Hinc ad condigna reuersus
 1020 Supplicia et iustas uario discrimine penas,
 Mitius in seruos egit: seruile putauit
 Esse fugam, non nosse fidem. Quicumque repertus
 Liber militie desertor, protinus ille est
 Supplicio extremo affectus: qui iura fidemque
 1025 Tempore tam dubio iurataque liquerit arma,
 Romanos crucibus rigidus dedit, atque Latinis
 Abscidit merita trepidantia colla securi.
 His actis, classem soluit comitante senatu
 Extremum in litus Penorum et supplice turba
 1030 Victorem mirante suum; quos ille benigne
 Digrediens dictis postremum affatur amicis:
 "Viuite contenti proprio, memoresque deorum
 Viuite, nec cecos iterum Furor inuidus arma
 Induat. Imperium antiquis stat finibus amplum
 1035 Et leges patria cum libertate relicte.
 Gloria sit quamquam latum imperitare per orbem,
 Tutius est parere bonis: michi credite, uobis
 In longum quesita quies; nos dura laborum

Sarcina sollicitos ullo sine fine tenebit.
 1040 Hostis erit quicumque usquam nudauerit ensem,
 Qui noua bella manu, bellorum aut uerba mouebit.
 Cura laborque grauis scelerum censura per orbem;
 At uobis tranquilla salus sine litibus ullis:
 Presidium in nobis; nisi temnitis, omne paratum
 1045 Semper erit. Penos inter nostrumque senatum
 Sponsor ego. Placidam tandem condiscite uitam:
 Sumite placatas mentes, deponite ferrum
 Ex animis; tales tanto nisi turbine frustra
 Bis docuit Fortuna uiros. Dimittite tandem
 1050 Equoreas tentare uias: discrimina quanta
 Precidam, quantumque mali quantumque laborum!
 Exuram classem, que uos per cuncta furentes
 Litora raptabat, que uobis prima malorum
 Materiam dedit Ausoniisque incumbere regnis
 1055 Compulit ac timidos docuit transcendere fluctus.
 Hec uestris fortasse oculis spectacula dira
 Si fuerint, cohibete animos, membrumque putate
 Abscindi uite infestum. Satis ampla tenetis
 Regnorum spatia et secti confinia mundi.
 1060 Sat terris errare licet. Funesta uoluptas
 Curarum est homini: statui succurrite uestro;
 Consulite et nobis, curamque auferte metumque
 Hanibalis, rabiemque suam sibi linquite soli.
 Si quid erit dubii quod publica fata monebunt,
 1065 Hos audite senes." Dixit dextrasqueprehendit
 Illorum: ambo autem deflexis genibus una
 Ante ducis cecidere pedes, hinc maximus Hanno,
 Hasdrubal hinc Hedus. Tota iam classe soluta,
 Scipio prouectus paulum subsistit et omnes
 1070 Imperat hostiles flammis absumere puppes.
 Non alias tante pelago fulsere fauilla
 Aut Thetis extimuit late torrentibus undis
 Defectum; non dum currus optata paterni
 Lora puer rapuit Phebeus et ethera flammis
 1075 Accendit mundumque uagis. Si secula retro
 Omnia percurris, sola hec incendia sensit
 Neptunus metuenda sibi: non Punica quondam
 Romanis facibus bello consumpta priore
 Spartanisque prius, non Attica litore classis
 1080 Vsta Syracusio tantas dedit equore flammis.
 Torpuerant miseri ciues sua damna gementes,
 Haud aliter quam si subito predulcia cuntis,
 Coniugia et nati atque arces et templa deorum
 Ipsaque Carthago flammis arderet in illis.

9   Liber 9

Scipio prouectus pelago Romanaque classis
 Iam placidum sulcabat iter. Non rauca procellis
 Equora feruebant; uentisque silentibus undas
 Victorem sensisse putes. Tranquillior illis
 5   Vultus erat, celo facies composita sereno.
 Sic hostile fretum, sic cuncta elementa uideres
 Obsequio mulcere ducem. Iam litora longe
 Africa linquebant alacres et bella canentes
 Ibant ac ualido frangebant remige fluctus.
 10   Puppe ducis media tacitus meditansque sedebat

Ennius, assiduus rerum testisque comesque;
 Scipio quem tandem aggreditur uerbisque benignis
 Excitat incipiens: "Nunquamne silentia rumpes,
 O michi multorum solamen dulce laborum?
 15 Fare, precor; nam perpetuis tabentia curis
 Pectora nostra uides. Placido sermone leuare
 Illa soles; faciesque modo, tantum ora resolue,
 Si tibi nascenti, quo polles, summus Apollo
 Ingenium celeste dedit, si turba dearum
 20 Castalio infantem demersum gurgite lauit
 Ex Elicone sacro, collesque eduxit in altos,
 Et calamum et uocem tribuit mentemque poete."
 Ennius auditis caput extulit atque ita fatur:
 "O flos Italie, iuuenis, stirpisque deorum
 25 Certa fides, quid nunc nostro placet ore moueri,
 Quidue iubes? Equidem tacito modo pectore mecum
 Voluebam quod nulla ferent iam secula maius
 Eximie uirtutis opus, quam nostra quod etas
 Leta uidet, nullusque unquam sub mente mouebit
 30 Grande aliquid, cui non, magnas spes inter, honestum
 Nomen in ore sonet, qui non uenturus ad actum
 Scipiade meminisse uelit, pro munere uultus
 Non cupiat uidisse tuos. Maiorque sepulcri
 Post cineres te fama manet. Mortalia Liur
 35 Carpit enim; at Mors Inuidiam consumit et arcet
 Ac procul a bustis abigit. Tua gloria pridem
 Vicerat hanc pestem, iamque altas tuta per auras
 Fugit humum morbosque hominum moresque malignos,
 Seque parem tulit alma deis. Tamen ecce supremum
 40 Incrementa diem fame tibi multa daturum
 Promisi expertus; quoque ipse a morte recedes
 Longius, hoc maior meritum te fama sequetur.
 Tempore crescet honos perque ultima secula mundi
 Clarus eris. Virtus quoniam non altius ibit:
 45 Descensus uereor. Sed nostra peritiam fandi
 Nondum propositam ualuit contingere metam,
 Nuper ab exiguis radicibus orta, nec ante
 Cognita per Latium, Argolicis contenta colonis.
 Hoc igitur mecum indignans sub mente mouebam,
 50 Precones meritos tua quod notissima uirtus
 Non habitura foret. Macedum rex magnus amici
 Forte uidens saxum Eacide titulosque sepulcri,
 'Fortunate' inquit 'iuuenis, cui nominis illum
 Preconem reperire fuit!' Non parua profecto
 55 Est claris fortuna uiris habuisse poetam
 Altisonis qui carminibus cumulare decorem
 Virtutis queat egregie monumentaque laudum.
 At tibi, summe ducum, claro quo nullus Homero est
 Dignior, in reliquis blanda inque hoc durior uno
 60 Me solum Fortuna dedit. Currentibus annis
 Nascetur forsán digno qui carmine celo
 Efferat emeritas laudes et fortia facta
 Et cui mellifluo melius resonantia plectro
 Calliope det fila lire uocemque sonoram."
 65 "Parce, precor, uerbis: tibi non, me iudice, uates
 Meonius nec iure tibi preponitur altus
 Euripides aut quos claro cognomine Grai
 Concelebrant. Alio nolim me carmine dici,
 Si dicendus ero. Quin quod te poscimus" inquit
 70 Scipio "prosequere; et que sint permissa poetis,

Famoseque rei certos agnoscere fines
 Te liceat monstrante michi: quid laurea signet
 Tam ducibus claris quam uatibus addita sacris.
 Neue tibi indignus uidear cui talia forte
 75 Narrentur, nobis animum dulcedine quadam
 Pulcra mouent, et continuis hoc pectus ab armis
 Dulcia concussum placide capit otia lingue."
 Ille autem "Nulla est, fateor, tam dura feroxque
 Mens" ait "alme ducum, cui non sit pulcra uoluptas
 80 Interdum curas inter uiteque labores
 Pyerios audisse modos dulcesque dearum
 Irrepsisse choros. Sed enim hec precordia nunquam
 A Musis auersa reor. Non talibus astris
 Tam magnum genuisse uirum Natura uidetur.
 85 Errasset, si cui dederat cupidissima fame
 Pectora, Musarum non ingessisset amorem.
 Quisquis enim se magna uidet gessisse, necesse est
 Diligat eternos uates et carmina sacra.
 At nunc quod nostro poscis sermone doceri,
 90 Accipe quam breuibus. Non illa licentia uatum est
 Quam multis placuisse palam est. ....
 Scripturum iecisse prius firmissima ueri
 Fundamenta decet, quibus inde innixus amena
 Et uaria sub nube potest abscondere sese,
 95 Lectori longum cumulans placidumque laborem,
 Quesitu asperior quo sit sententia, uerum
 Dulcior inuentu. Quicquid labor historiarum est
 Quicquid uirtutum cultus documentaque uite,
 Nature studium quicquid, licuisse poetis
 100 Crede: sub ignoto tamen ut celentur amictu,
 Nuda alibi, et tenui frustrentur lumina uelo,
 Interdumque palam ueniant, fugiantque uicissim.
 Qui fingit quodcumque refert, non ille poete
 Nomine censendus, nec uatis honore, sed uno
 105 Nomine mendacis. Potes hinc perpendere quicquid
 Scire petis: nostri que sit mensura laboris,
 Et latos fines, et quanta licentia nobis.
 Laurea restat adhuc: cuius dignare parumper
 Participes nos esse tibi. Si gloria bello,
 110 Nec minus ingenio constat, pati uirenti
 Fronde duces uatesque simul sacra tempora cingant.
 Immortale decus uiror immortalis utrisque
 Indicat et longe promittit tempora uite.
 Hinc deus ingenii lauros amat almus Apollo,
 115 Pyeridum solitus cithara modulante choreas
 Incola Cirreo totiens duxisse sub antro.
 Preterea hanc frondem rapido non fulmine uexat
 Iupiter ex cunctis, talemque meretur honorem
 Laurus: ab ethereo tanta est clementia rege.
 120 Iam fame quod fulmen erit, nisi sola uetustas
 Omnia prosternens? Hunc gloria nostra pauorem
 Non habet, atque ideo spernentis fulmina frondis
 Serta gerit sanctoque legit de stipite ramos."
 Dixerat. At Scipio subridens: "Omnia mulcent;
 125 Sed ledis breuitate tua; et dum dulcius inter
 Ista sonant, medio sitientes calle relinquis.
 Ergo age! nam nullum iam litus cernitur, et sol
 Transiuit celi medium. Tu dulcia prome
 Verba, quibus mens alma scatet, placidoque uolentes
 130 Et longo sermone feras, partemque diei

Et partes pelagi minuens." Tunc ille coactus
 Incipit - hic omnes tenuerunt murmura naute
 Et comites siluere ducis -: "Vestigia Fame
 Rara sequens, quantum licuit per secula retro
 135 Omnia peruigili studio uagus ipse cucurri,
 Donec ad extremas animo rapiente tenebras
 Peruentum primosque uiros, quos Fama perenni
 Fessa uia longe ignotos post terga reliquit.
 Hic quisquis merito fulgens fuit obuius, illum
 140 Amplexu tenuisse animi michi gloria summa est
 Inque locum cari semper coluisse parentis.
 Precipue illustres calamo florente poetas
 Admisi atque ima cordis sub parte locaui.
 Milibus ex tantis unus michi summus Homerus,
 145 Vnus habet quod suspiciam, quod mirer amemque.
 Ille michi e celo ueniens tam sepe uidetur,
 Vt stupeam potuisse hominem sic alta tenere,
 Astrorum sic nosse uias, sic climata terre!
 Qui licet ante nouos reges et tempora Rome
 150 Floruerit, tamen hoc in tempus mente reduxi
 Presentemque animo ficta sub ymagine feci.
 Hoc sine nulla dies abiit, nox nulla sine illo.
 Ille breues cenas in longum traxit, et idem
 Nunc longam breuiare uiam, nunc tramite plano
 155 Edocuit rigidi transire cacumina montis:
 Denique quicquid agens, nullo discrimine secum
 Sopitus uigilansque fui, noctemque diemque.
 Hic michi nunc etiam dubii sub tempore belli
 Affuit in somnis. Quis somnum dixerit illum?
 160 Peruigil astabam. Fracta nam pace sub armis
 Omnia feruebant; seroque in castra reuersus
 Contigeras animum. Iubeas si uera fateri,
 Non timui; tamen in dubio spes fessa pependit
 Vsque sub occasum solis. Tum maxima pernox
 165 Cura animum tenuit, quid secum postera ferret
 Tot motus clausura dies. Hic nocte sub alta
 Aspicio aduentare senem, quem rara tegebant
 Frusta toge et canis immixta et squalida barba.
 Sedibus exierant oculi. Caua frontis ymago
 170 Horrorem inculta cum maiestate ferebat.
 Dirigui. Tunc ille manu similisque uidenti
 Occupat ancipitem Graioque hec more profatur:
 'Salue, care michi Latie telluris amice
 Vnice! quodque diu uotis animoque petisti,
 175 Aspice qualis erat quondam dum uixit Homerus.
 Huc ego uix tandem reserato carcere Ditis
 Emersi, tacite perrumpens uiscera terre'.
 Procubui uoluique pedes contingere pronus:
 Vmbra fuit nudeque heserunt oscula terre.
 180 'Surge' ait 'et mecum ex equo, nam dignus es, ultro
 Congredere et, dum tempus habes, tam sepe negato
 Colloquio satiare meo'. Tum protinus ardens
 Exsurgo 'Gentisque ingens o gloria' dixi
 'Argolice summumque decus, quis talia tanto
 185 Supplitia inflixit? Sacre quis lumina frontis
 Natureque duces rapuit, tantumque nocere
 Sustinuit mundo? Non hic michi creditus olim:
 Lincea quin acies animo occursabat amanti
 Visque oculis immensa tuis. Quos Grecia portus
 190 Diues habet gemino late circumflua ponto;

Quos colles, que rura colit, que uallibus imis
 Antra tenet, quenam frondosa cacumina siluis
 Aut pelago scopulos, quos non michi lumine certo
 Monstraris? Cernenda aliis longinqua dedisti,
 195 Ipse propinqua uidens minime? Miracula menti
 Quanta mee! Egeo diffusas ecce profundo
 Cycladas hinc numero; uideo quot litore flexus
 Hellespontiaco: tu me nequis ipse tueri,
 Ostendens tam multa michi!' Tum suscipit ille:
 200 'Vera quidem memoras; sed non miranda. Quid ergo?
 Qui michi corporeos Deus abstulit, ille nequibat
 Restituisse alios quibus hec archana uiderem?
 Desine iussa Dei solitis onerare querelis,
 Mortalis! Namque ista hominum stultissima lis est.
 205 Iusta facit quecumque facit. Sed noscere cuncta
 Vestra nequit grauitas sub opaci carceris umbra.
 Quam multis nocuere oculi uisusque uagari
 Compulit et cepto forsans semouit honesto!
 Hinc ea sponte quidem, grauis ut nocituraque multis,
 210 Sarcina deposita est. Quin hinc modo pergimus ultra?
 Tu cecum ne sperne duces. Fortasse uidebis
 Multa animo placitura tuo. Nec cura futuri
 Sollicitet casus. Quoniam lux crastina campos
 Sanguine Penorum Latio uictore rigabit'.
 215 Prosequor augurio letus. ....
 † Hic ego - nam longe clausa sub ualle sedentem
 Aspexi iuuenem -: 'Dux o carissime, quisnam est,
 Quem uideo teneras inter consistere lauros
 Et uiridante comas meditantem incingere ramo?
 220 Nescio quid, nisi fallor, enim sub pectore uersat
 Egregiumque altumque nimis'. 'Non falleris' inquit:
 'Agnosco iuuenem sera de gente nepotum,
 Quem regio Italie, quemue ultima proferet etas.
 Hunc tibi Tusca dabit latis Florentia muris
 225 Romulea radice oriens, urbs inclita quondam,
 Nunc nichil. Vtue queas ortus confinia nosse,
 Diuitis egregius muros interluet urbis
 Arnus in Ausonie descendens litora Pise.
 Ille diu profugas reuocabit carmine Musas
 230 Tempus in extremum, ueteresque Elicone Sorores
 Restituet, uario quamuis agitante tumultu;
 Francisco cui nomen erit; qui grandia facta,
 Vidisti que cuncta oculis, ceu corpus in unum
 Colliget: Hispanas acies Libieque labores
 235 Scipiadamque tuum: titulusque poematis illi
 AFRICA. Quin etiam ingenii fiducia quanta,
 Quantus aget laudum stimulus! seroque triumpho
 Hic tandem ascendet Capitolia uestra, nec ipsum
 Mundus iners studiisque aliis tunc ebria turba
 240 Terrebit quin insigni florentia lauro
 Tempora descendens referat comitante Senatu.
 Hinc modo tantus amor, tanta est reuerentia lauri.
 Omnibus ex siluis iam nunc sibi gratior una est
 Delphica; iamque nouas discit connectere frondes
 245 Serta gerens; iam uenturi presagia mulcent.
 Iste senescenti tantum illo in tempore Rome
 Carior, annose quantum contingere matri
 Filius ille solet, quem post lacrimosa sepulcra
 Natorum uidue sterilis tandem attulit aluus.
 250 Illa quidem, que iam lustris nil tale ducentis

Viderit, hunc magno spectabit leta fauore,
 Laurea dum capiet, dum templis sarta relinquet
 Primitiasque suas sanctas affiget ad aras.
 Florentina omnis magis ut sit grata propago
 255 Idem unus tibi, Roma, dabit, nec protinus urbem
 Peniteat Tusci fundasse ad gurgitis undam.
 Hic quoque magnorum laudes studiosus auorum
 Digeret extrema relegens ab origine fortes
 Romulidas, uestrumque genus sermone soluto
 260 Historicus, titulosque urbis et nomina reddet.
 In medio effulgens nec corpore paruus eodem
 Magnus erit Scipio; seque ipse fatebitur ultro
 Plus nulli debere uiro. At si uita manebit
 Longior, et nullo preuertet turbine ceptum
 265 Impetus alter iter, tunc ampla uolumina cernes
 Magnarum rerum uario distincta colore
 In tempus perducta suum. Quis cuncta renarret
 Que clausa sub mente gerit? Pulsabar hanelo
 Pectore, uisendi cupidus cupidusque loquendi
 270 Interea, et magnum - quis credere posset? - Homerum
 Dulcibus optabam uerbis imponere metam.
 Iam michi carus erat te propter et alta relatu
 Cetera. Procedo sensim propiorque parumper
 Conspicio curis grauidum sub flore iuuenta
 275 Et calamo herentem uiridique in gramine septum
 Arboribus uariis nitidissima flumina iuxta
 Ac gelidos inter fontes rupesque prealtas.
 'Respice' dux inquit 'que sint umbracula ruris
 Effigiesque sui. Namque hic ad talia primum
 280 Eriget ingenium; uariis mox partibus Orbis
 Et terra pelagoque uagus concepta per annos
 Desperata sinet. Vix rerum turbine tandem
 Explicitus magno transibit plurima cursu'.
 Singula mirabar, uix auditaque salute
 285 Sustulerat grauis ille oculos et dicta parabat,
 Cum matutino litui clangore repente
 Excitior uisis, somnusque recessit inanis,
 Teque aciem uideo mediis educere campis
 Sublimem hortantemque uiros et signa mouentem."
 290 Ennius, interea, dum talibus ore disertus
 Equoreum permulcet iter - iam fessus hanelos
 Phebus Athlanteo recreabat gurgite currus -
 Haud aliter quam qui leuibus per plana quadrigis
 Vectus et irriguo perfusus membra sopore
 295 Non sentit transire diem longamque repente
 Decreuisse uiam stupet et uix credulus audit,
 Hesperio leuus Zephrus surgebat ab axe.
 Vela leuat classis; tum dextro tramite prore
 Voluuntur, fratrisque locum uice Cinthia pernox
 300 Inuigilat, lassisque datum requiescere nautis.
 Remigis ut strepitus siluit stridorque rudentum,
 Scipio mitis ait: "Seu sunt, seu talia fingis,
 Dulcia sunt, fateor, sensusque et pectora mulcent.
 Illum equidem iam nunc iuuenemque nouumque poetam
 305 Complector, tibi nunc uisum quondamque parenti,
 Promissumque michi gemino sponsore profecto
 Diligo, quisquis erit; si nullus, diligo nullum."
 Dixerat, et facili prebebant corpora somno.
 Sol pelago rediens ubi primum emersit Eoo,
 310 Ingentesque procul iactabat carbasus umbras,

Litora prospiciunt alacres Lilibeia naute
 Trinacriamque pari concordēs uoce salutant.
 Iam Drepanum preteruēcti iamque omne remensi
 Inde latus Siculum, solide telluris in aruis
 315 Vt primum posuere pedes, pulcerrima rura
 Terrestri secūere uia. Non carmine nostro
 Letitia Italiae, non occursantia passim
 Agmina uictori, populi non urbibus haustis
 Seruata grates pro libertate canentes
 320 Stare queant; donec patrie sub menia uentum est
 Et luxit sperata dies tempusque triumphī.
 Hic quoque, Calliope, quamquam sub fine uoceris,
 Dextra ueni seroque fauens assiste labori.
 Pulcrior Ausonio nunquam surrexerat orbi
 325 Vlla dies. Roseo uultum suffusa rubore
 Phebeos frenabat agens Aurora iugales;
 Letior ipse quidem solito et formosior alte
 Imperiis urgebat equos, iam lumine Romam
 Appenninigenē spectans de uertice silue.
 330 Conueniunt proceres, portis ruit obuia turba.
 Sexus uterque frequens, etas se proripit omnis,
 Omnis honor omnisque gradus: substernitur auro
 Omne solum et uariis resplendent pulpita gemmis.
 Purpura per uicos sparsa est et purpura tectis
 335 Obtentu factura uiris uictoribus umbras.
 Inde senum miti descendunt agmina uultu,
 Hinc iuuenum phalerata phalanx in limine primo
 Exceptura ducem. Facie subit ille serena
 Ardua purpureo residens sua menia curru
 340 Et niueis inuēctus equis; generisque ferebat
 Etheri frons alma fidem. Tum milia uinctis
 Post tergum manibus captiui tristia uulgi
 Procedunt: Macedum proceres, quo bella Philippus
 Fouerat auxilio: Sopater dux primus et ipsum
 345 Sanguine contingens regem mestissimus ibat;
 Post omnis legio grauibus connexa cathenis
 Insequitur. Tum parte alia spectacula magni
 Siphacis: miseranda habitu namque obruta uinclis
 Maiestas lacrimis pectus terramque rigabat
 350 Flensque retro ad magnum referebat lumina crebro
 Humida uictorem: qualem spreuisset amicum
 Mente notans tacita. Preter tot dura ruine
 Angebat miserum pudor. Ingens turba suorum
 Regia consequitur tremulo uestigia gressu.
 355 Hinc meriti ciues, laqueis gens perfida iustis
 Penorum perplexa uenit, pulcerrima Rome
 Menia suspiciens: dux frater Hanibalis illis
 Primus erat; Maure subeunt post agmina gentis
 Gallorumque manus; Italus namque ordine in illo
 360 Nemo fuit: digna meritos mulctauerat omnes
 Morte simul, terreque hostes mandauerat Afre
 Indignos patrie aspectu et tellure sepulcri.
 Ante ebur et radians aurum et pretiosa supellex
 Et uestes ostro insignes penitusque potentum
 365 Diuitie regum pompa celebrante uehuntur.
 Inde graues clipei prereptaque fortibus arma
 Signaque et horrentes galee cristeque trementes;
 Post tristes ducuntur equi domitique elephantēs
 Demissa ceruice graues. Puerilia circum
 370 Milia funduntur: turba obstrepit inscia rerum,

Bellua Barbarico quod tanta ueniret ab orbe.
 Hinc illinc Romana acies erepta nefando
 Seruitio letumque canens ex more triumphum
 Concelebrat, nequeuntque oculos satiari uidendo
 375 Seruatore suo. Prior it Terentius horum
 Culleo: uir clarus, Latia tunc urbe senator,
 Libertus ueluti carum coluisse patronum
 Scipiadam fertur uitam obsequiosus in omnem.
 Vltimus it uictor. Latii exercitus armis
 380 Atque equitum peditumque acies, uelut obuius esset
 Hanibal in primo uenturus limine contra,
 Tum tube et horronis uictoria classica late
 Perstrepuere modis: tremuerunt Tybridis unde
 Ac circum pauet omne nemus; fragor horridus Albam
 385 Argolicumque quatit Tibur gelidumque Soracte
 Et Prenestinis rigidas in collibus arces.
 Sic tandem insueto Capitolia celsa triumpho
 Ingreditur, gratesque deis persoluit amicis;
 Immensumque auri montem ingentesque recondit
 390 Thesuros in templa Iouis, tempusque per omne
 Ditauit patriam. Sibi sed cognomine solo
 Contentus nichil hic proprias inuexit in edes.
 Nec dubium quin ad reliquos per bella triumphos
 Strauerit ense uiam atque Orbis patefecerit Vrbi
 395 Imperium: puduit neminem Carthagine uicta
 Subdere colla iugo, dominosque agnoscere mundi
 Romanos bello indomitos populumque Quirini.
 Ipse coronatus lauro frondente per urbem
 Letus iit totam Tarpeia rupe reuersus.
 400 Ennius ad dextram uictoris, tempora fronde
 Substringens parili, studiorum almeque Poesis
 Egit honoratum sub tanto auctore triumphum.
 Post alii atque alii studio certante secuti.
 Ipse ego ter centum labentibus ordine lustris
 405 Dumosam tentare uiam et uestigia rara
 Viribus imparibus fidens utcumque peregi,
 Frondibus atque loco simul et cognomine claro
 Heroum ueterum tantos imitatus honores,
 Irrita ne Grai fierent presagia uatis.
 410 Nunc ego non ausim uos hinc ad tristia, Diue,
 Materiamque trucem post tot modo leta uocare.
 Quin potius longe fugite atque auertite uultus.
 Certe ego uobiscum fugiam tristesque querelas
 Inuidie, procerum crimen culpamque Senatus
 415 Non referam, populique nefas ac sponte receptum
 Exilium mortemque ducis titulumque dolentis
 Aspera marmoreo subscriptaque iurgia busto.
 Hec memorent alii: michi nam certissima mens est
 Hic metam posuisse operi; patiarque nec unquam
 420 Carmine tam mesto sacras maculare Sorores.
 O mea non paruo michi consummata labore
 Africa! dum crescis, dum te comens relegensque
 Mulceo, magnanimum Mors importuna Robertum
 Intempestiue mundo subtraxit egenti;
 425 Et michi prerepta penitus dulcedine uite,
 Speratum tibi clausit iter. Quo tramite perges,
 Infelix? Monstrabo uiam. Non atria luctu
 Turbida funereo, non dulcia limina quondam
 Parthenopea petes. Tepidi noua saxa sepulcri
 430 Tristis adi lacrimisque riga. Cum uideris illic

Ingentem exigua regem tellure iacentem,
 Te sibi uiuenti promissam redde sepulto
 Ac cineri persolue sacro: nam spiritus astra
 Iam repetens, terrasque retro despectat inertes;
 435 Sceptra caduca fugit, mortales negligit actus.
 Ille tamen, quamquam regni diadema relictum
 Rideat et curas ueteres, nimiosque labores
 Erroresque hominum solio miseratus ab alto,
 Nos, nisi fallor, amat; nostri mitissimus olim
 440 Arbiter ingenii. Quo terris sidere raptum
 Heu heu quam uereor ne quid tibi durior etas
 Obstrepat et titulis insultet ceca decoris!
 Hospes Pyeridum nostro iam solus in euo
 Reddere promeritum studiis qui nosset honorem,
 445 Interiit: secumque simul spes nostra recessit.
 Felices quos illa prius meliora tulerunt
 Tempora! Nosque utinam.... Nequicquam uana precamur!
 Non licet ire retro. Nos cuncta nouissima seros
 Et ferus aduerso prospexit Iupiter axe.
 450 Utendum sorte est et sidera nostra sequenda,
 Qua ducunt, ne forte trahant. Michi degere uitam
 Impositum uaria rerum turbante procella.
 At tibi fortassis, si - quod mens sperat et optat -
 Es post me uictura diu, meliora supersunt
 455 Secula: non omnes ueniet Letheus in annos
 Iste sopor! Poterunt discussis forte tenebris
 Ad purum priscumque iubar remeare nepotes.
 Tunc Elicona noua reuidentem stirpe uidebis,
 Tunc lauros frondere sacras; tunc alta resurgent
 460 Ingenia atque animi dociles, quibus ardor honesti
 Pyeridum studii ueterem geminabit amorem.
 Tu nomen renouare meum studiosa memento:
 Qua potes, hac redeat saltem sua fama sepulto
 Et cineri reddatur honos. Michi dulcior illo
 465 Vita erit in populo et contemptrix gloria busti.
 Interea tamen hec, iubeo, per inertia transi
 Agmina sollicito populorum incognita passu,
 Vix procul extremo salutata a limine linquens,
 Heu paucas habitura domos et rara per Orbem
 470 Hospitia! At si quem uere uirtutis amicum
 Obtulerint tua fata tibi, secunda repostum
 Angustumque precare locum sub paupere tecto,
 Atque ibi, sola quidem potius peregrinaque semper
 Quam comitata malis, annosa fronte senescas,
 475 Donec ad alterius primordia ueneris eui.
 Tum iuuenesce precor, cum iam lux alma poetis
 Commodiorque bonis cum primum affulserit etas.
 Si iuuenem iuueni mediis auellere flammis
 Contigit incolumem tumidasque efferre per undas,
 480 Per te ipsam iam facta senex, precor, ista cauere
 Post mea fata uelis, quodque omnia proterit unum
 Tempus edax rapidosque dies solemque uorantem
 Secula et Inuidie tristes contemnere morsus.

